

202500674

Boekclo, 3 dec. '25

Geachte heer S. van Haersma Buma,

Uit bezorgdheid voor het algemeen belang en de natuur in Nederland, schrijf ik u.

Eerst zal ik me van u voorstellen. Mijn naam is

[redacted] en ik ben 63 jaar, woon [redacted]
[redacted] heb 2 kinderen en 2 kleinkinderen en ben al ruim 45 jaar operatie-assistent in Twente.

Mijn kinderen hebben al lang kennis gemaakt met het gezegde van een Cree-indiaan, 1903,

"Als de laatste boom is omgehakt,
als de laatste vis is opgegeven en
de laatste beek is vergiftigd
zul je je realiseren dat je geld niet kunt eten."

Als informateur bevindt u zich momenteel in het centrum van de politieke macht van Nederland.

Gezorg zou ik u willen meegeven dat een politieke partij die een andere uitsluit en daarmee een stabiel kabinet onmogelijk maakt en dus het landsbelang niet voor ogen heeft, zichzelf disqualificeert om mee te praten. En dan vooral de partijleider Dilan Yesilgöz. Ze heeft al de onvergeeflijke fout gemaakt door de P.V.U. toe te laten tot het vorige kabinet, wat geleid heeft tot een slecht bestuur van ons land. Ze heeft gelogen over narcis-op-narcis. Ze heeft Douwe Bob openbaar beschuldigd als anti-semiet (toewyl ze minister van Justitie is geweest) en nu heeft dhr. Wiers terug moeten treden om een privé-app die geleid is [redacted] bij betrokken was (die haar vlak voor de verkiezingen geactiveerd heeft.) Zie de Volkskrant van zaterdag 29 nov '25.

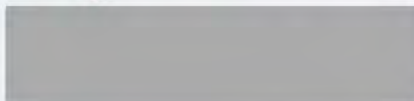
Kortom, ze heeft haar krediet verspeeld om mee te praten, laat staan een democratische partij uit te sluiten. Daarnaast gaat de UUD onder haar leiding steeds meer de populistische en on-democratische kant op. Zie de rechtstabelijke toets van de verkiezingsprogramma's 2025 waarin een recordaantal voorstellen staan die in strijd zijn met de rechtstaat.

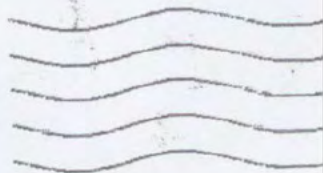
Er wordt nu steeds gepraat over een minderheidskabinet, maar stabiel was toch de belangrijkste voorwaarde?

Hr. Buma, nu Frans Timmermans met al zijn kennis, ervaring en relaties weg is, zou de UUD toch niet meer geïntimideerd en geïrriteerd moeten te zijn voor Groen links - PvdD en anders is er nog "functie elders".

Sterkte en succes in het informatie-proces.
Misschien verheldert uw blik en boeit door een visie van een bezorgde burger.

Met vriendelijke groet,

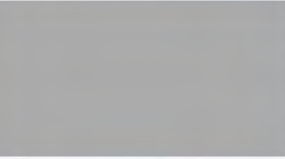
Dhr. S. van Hooesma Buma

ZS100 - #X679A9D#53#

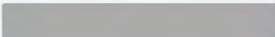

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Kenmerk: 202500675

Den Haag, 9 december 2025

Geachte

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informateur

202500676

De heer S. van Haersma Buma
De Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Amsterdam, 4 december 2025

Zeer geachte heer van Haersma Buma,

Allereerst wil ik u bedanken voor uw inzet en moeite om Nederland een representatieve en stabiele regering te bezorgen.

Ten tweede stuur ik u, namens de leden van de Amerikaanse Kamer van Koophandel (AmCham) u een aantal documenten. AmCham is een voorvechter van het Nederlandse vestigingsklimaat en probeert met haar leden, veelal Amerikaanse bedrijven actief in Nederland maar ook Nederlandse bedrijven actief in de VS, constructief bij te dragen aan de positie van Nederland in de wereldeconomie.

Ieder jaar publiceert AmCham haar 'Priority Points' met hierin aanbevelingen om het vestigingsklimaat te ondersteunen en waar mogelijk te verbeteren. Een kopie hiervan is ingesloten in deze brief.

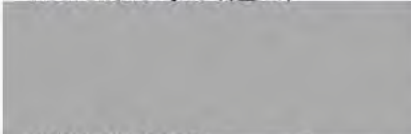
Daarnaast heeft AmCham een aantal 'committees', een brief van de fiscale commissie vindt u hierbij ook ingesloten met mogelijke verbeteringen van het vestigingsklimaat door middel van enkele fiscale aanpassingen.

Een studie verricht door KPMG in opdracht van de Healthcare Committee van AmCham, stuur ik u tevens toe. Deze studie onderzoekt de positie van Nederland op het gebied van Innovatieve Geneesmiddelen en hoe Nederland zich op dit vlak tot de wereldtop zou moeten verhouden.

Wij hopen dat u dit mee kunt nemen in de volgende fase van uw opdracht.

Uiteraard zijn wij bereid om eventuele vragen te beantwoorden via een gesprek.

Met hartelijke groet,

Executive Director

American Chamber of Commerce in the Netherlands

PO. Box 15783
1001 NG Amsterdam, The Netherlands

T +31(0)20 795 1840
E office@amcham.nl

I www.amcham.nl
KVK 40409396

IBAN NL41 ABNA 0576 4434 68
VAT NL002870289B01

De heer S. van Haersma Buma
De Tweede Kamer der Staten-Generaal
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Amsterdam, 4 december 2025

Betreft: Het Nederlandse verdienvermogen en concurrentievermogen

Geachte heer Buma,

De Amerikaanse Kamer van Koophandel in Nederland (AmCham) is het toonaangevende platform voor Amerikaanse bedrijven die als werkgevers, innovators, verduurzamers en belastingbetalers bijdragen aan Nederland en voor Nederlandse bedrijven die investeren in de Verenigde Staten. Wij zien het als een gezamenlijk belang van Nederland en onze leden dat ons land aantrekkelijk is voor (nieuwe) reële investeringen. Vanuit dit perspectief en naar aanleiding van de presentatie van uw tussenrapportage, ontvangt u deze brief waarvan wij een afschrift sturen naar de fracties waarmee u de komende dagen in gesprek gaat.

Het Nederlandse vestigingsklimaat

Op 2 december 2025 heeft u in overleg met de fractievoorzitters Jetten en Bontebal, andere partijen uitgenodigd om te praten over de onderwerpen uit “Samen aan de slag voor een sterker Nederland”. Hiermee gaat u de volgende fase in van politieke consultatie. Wij juichen toe dat een verbetering van het Nederlandse verdienvermogen en concurrentievermogen hoog op uw agenda staat, want gerichte actie is nodig. Zo blijkt ook uit de tussenrapportage. Zo volgt bijvoorbeeld uit een studie van EY dat het Nederlandse vestigingsklimaat is teruggelopen naar een 10^e plek binnen de EU¹, terwijl de mondiale concurrentiepositie van de EU zelf ook is verslechterd (zie het Draghi-rapport²). Veel leden van AmCham ervaren dit ook in de praktijk, onder meer bij internationale locatiekeuzes voor nieuwe investeringen. Op basis van onderzoek en praktische ervaring, formuleert AmCham jaarlijks prioriteitspunten die gericht zijn op de verbetering van het vestigingsklimaat.³ Daarin worden uitdagingen en kansen geformuleerd in brede zin. Het Nederlandse fiscale stelsel is “slechts” één van de factoren en tegelijkertijd van wezenlijk belang. Om die reden gaat deze brief daar specifiek op in. Te meer omdat in het kader van de vorming van een nieuw kabinet daar op korte termijn relatief eenvoudige verbeteringen mogelijk zijn en daarvoor ook meer ruimte zou moeten zijn door de recente invoering van de wereldwijde minimumbelasting (Pijler 2).

¹ <https://www.ey.com/content/dam/ey-unified-site/ey-com/nl-nl/campaigns/attractiveness-survey/document/ey-nl-attractiveness-survey-2025.pdf>

² https://commission.europa.eu/topics/competitiveness/draghi-report_en

³ <https://www.amcham.nl/priority-points-2025-redefining-transatlantic-trade-relationship>

Het Nederlandse fiscale stelsel was decennialang een aanjager van investeringen door Amerikaanse bedrijven. Die tijd ligt achter ons. Tegenwoordig gaan nieuwe investeringen vaak aan Nederland voorbij en worden bestaande activiteiten uit Nederland verplaatst, mede vanwege de volgende fiscale aspecten:

- effectieve fiscale instrumenten zijn afgebouwd of afgeschaft, terwijl andere landen deze juist invoeren of behouden en daardoor (relatief) aantrekkelijker zijn geworden;
- instabiliteit, onzekerheid en regeldruk door steeds veranderende fiscale wetgeving (zo is alleen het vennootschapsbelastingtarief al 5 keer gewijzigd sinds 2019); en
- zogenaamde ‘nationale koppen’ op Europese fiscale regelgeving⁴, grondslagverbreding⁵, overkill in antimisbruikbepalingen en een veranderde relatie met de Belastingdienst.

Wij pleiten er niet voor om terug te gaan in de tijd, maar willen u een aantal overwegingen geven die belangrijk zijn om reële investeringen te kunnen aantrekken, welke bijdragen aan brede werkgelegenheid, onze innovatiekracht, verduurzaming, en kansen voor toeleveranciers uit het midden- en kleinbedrijf.

1. Stimuleren van innovatie

Veel Amerikaanse bedrijven, en ook een aantal Europese, concentreren momenteel hun R&D-activiteiten en intellectuele eigendom in de Verenigde Staten. Dit geldt zowel voor nieuwe investeringen als voor bestaande activiteiten die vanuit Europa naar Amerika worden verplaatst (zogenoeten *reshoring*). Geopolitieke overwegingen spelen daarbij een belangrijke rol, in combinatie met het effectieve fiscale stimuleringskader dat Amerika toepast voor innovatie, productie en export, waaronder het *Foreign-Derived Deduction Eligible Income* (FDDEI)-regime. Dit regime is breder en toegankelijker dan de Nederlandse innovatiebox en resulteert in een effectieve belastingdruk van circa 15% (veelal lager in combinatie met R&D-credits).

Hoewel de innovatiebox tot een vergelijkbare effectieve belastingdruk kan leiden, is zij in de praktijk minder aantrekkelijk dan het Amerikaanse FDDEI-regime. Dit komt vooral doordat de innovatiebox thans minder toegankelijk en voorspelbaar is, waardoor er op het moment dat investeringsbeslissingen worden genomen vaak onvoldoende inzicht en zekerheid bestaat over de daadwerkelijke voordelen van de innovatiebox. Dit hangt samen met de koppeling aan WBSO-uren, wat steeds een nacalculatie vergt, en met een soms rigide uitvoeringspraktijk. U zet in op een behoud van de innovatiebox. Wij geven u daarbij in overweging om de toegankelijkheid van de innovatiebox te vergroten door de koppeling met WBSO-uren los te laten of te verminderen en te komen tot een minder rigide uitvoeringspraktijk.

⁴ Zoals bij onder meer ATAD1, ATAD2, DAC6.

⁵ Zoals verdere beperkingen bij verliesverrekening, renteaftrek, afschrijvingen bedrijfsgebouwen, transfer pricing mismatches, liquidatieverliesregeling, etc.

Wij roepen ook op om uitvoering te geven aan het advies van de Europese Commissie, om restitueerbare belastingtegoeden in te voeren als stimulans voor duurzaamheid en innovatie.⁶ Op dit punt zijn ook een drietal moties aangenomen.⁷

Tot slot geven wij in overweging om de beperking in de verliescompensatie binnen de vennootschapsbelasting te herzien. Bij innovatie gaat de kost vaak voor de baat uit. Dat betekent dat er in de eerste jaren verliezen kunnen worden geleden, die thans, zodra het bedrijf winstgevend wordt, niet meteen kunnen worden verrekend, wat tot een aanzienlijk cashbeslag op het bedrijf leidt.

2. Productie

Zeker nu veel bedrijven hun R&D concentreren in Amerika is het belangrijk dat Nederland aantrekkelijk is als locatie voor productie, mede omdat een belangrijk deel van de innovatie en verduurzaming in de productie wordt gerealiseerd. In de praktijk speelt het tarief van de vennootschapsbelasting daarbij vaak een minder grote rol. De volgende twee aspecten zijn wel belangrijk.

a. Afschrijvingsbeperking bedrijfsgebouwen

Het vennootschapsbelastingtarief van 25.8% is vergelijkbaar met dat in omliggende landen. Echter, in de praktijk kan het effectieve tarief voor bedrijven die in Nederland een nieuwe fabriek willen realiseren oplopen tot ruim boven de 40%. Dit komt omdat deze bedrijven, door een onbedoeld bijeffect van een wetswijziging uit 2019, een van hun grootste kostenposten, namelijk de afschrijving op het fabrieksgebouw, fiscaal niet kunnen aftrekken. Recent is daarbij ook nog eens bepaald dat dezelfde aftrekbeperking geldt voor investeringen in verduurzaming van fabrieksgebouwen, zoals zonnepanelen op het dak. Dit treft juist de investeringen die zorgen voor brede werkgelegenheid, duurzaamheid en innovatie. Geen enkel ander land kent eenzelfde aftrekbeperking. AmCham roept daarom op om industriële gebouwen van deze aftrekbeperking uit te zonderen.

b. EIA, MIA en VAMIL

De EIA, MIA en VAMIL regelingen stimuleren verduurzaming. Echter, het vergt gedetailleerd inzicht in de specifieke apparatuur en werktuigen die gebruikt worden in een nieuwe productielocatie om de voordelen daarvan te kunnen bepalen. Dit inzicht is meestal nog niet aanwezig op het moment dat een locatiekeuze gemaakt wordt, waardoor EIA, MIA en VAMIL daarbij nauwelijks een wervende rol spelen. Dat doen zij overigens wel nadat een locatiekeuze eenmaal gemaakt is, omdat de regelingen een effectieve stimulans zijn om productielocaties energiezuinig en milieuvriendelijk in te richten. U bent voornemens de EIA, MIA en VAMIL te

⁶ Communication from the Commission, Framework for State Aid measure to support the Clean Industrial Deal (Clean Industrial Deal State Aid Framework) (https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202503602).

⁷ Kamerstukken I 2023/24, 36 418, nr. AA & Kamerstukken II 2024/25, 36 602, nr. 103., Kamerstukken II 2025/2026, 36 812, nr. 79.

integreeren in één robuuste investeringsregeling. Wij juichen dit zeer toe en geven daarbij in overweging om deze geïntegreerde regeling zo vorm te geven dat al in een eerder stadium bij het maken van een locatiekeuze inzicht bestaat in de voordelen, zodat de regeling ook zal bijdragen aan keuzes om in Nederland te investeren.

3. Een aantrekkelijk land voor kennis en talent

Het aantrekken van talent is zeer belangrijk voor investeringsbeslissingen. Wij willen daarbij graag de volgende drie punten in overweging geven:

a. Behoud 30% regeling

Nederland heeft met de 30%-regeling en haar voorlopers sinds de jaren '50 met succes vele kenniswerkers aangetrokken. Dit is onontbeerlijk voor cruciale sectoren van de Nederlandse economie. Uit recent SEO-onderzoek blijkt ook dat de 30%-regeling doeltreffend en doelmatig is, waarbij versoering juist tot budgettaire derving leidt als de positieve spin-off effecten worden meegenomen.⁸ AmCham onderstreept daarom het belang van het behoud van een effectieve 30%-regeling en juicht uw voornemen om deze regeling te herstellen toe.

b. Partiele Buitenlandse Belastingplicht

Door een wetswijziging moeten expats vanaf 2025 in Nederland belasting betalen over inkomsten uit vermogen (Box 3). Zij zijn hierover doorgaans ook in hun land van herkomst belastingplichtig. Hoewel belastingverdragen voorzien in regelingen ter voorkoming van dubbele belasting, doet zich in de praktijk toch dubbele belasting voor. Dit komt doordat in Nederland – althans tot de voorgenomen herziening van Box 3 per 2028 – jaarlijks belasting wordt geheven over forfaitair vastgestelde, fictieve inkomsten, terwijl in andere landen belasting wordt geheven op het moment dat inkomsten daadwerkelijk worden gerealiseerd. Dit leidt ertoe dat de inkomsten in verschillende jaren belast zijn, waardoor dubbele heffing niet wordt voorkomen. Deze situatie maakt het voor bedrijven onaantrekkelijk om belangrijke bedrijfsfuncties en -activiteiten in Nederland te vestigen, omdat juist hun leidinggevenden en medewerkers in cruciale rollen hierdoor worden getroffen en bedrijven hen voor deze dubbele belastingen moeten compenseren. Wij roepen u daarom op om in het kader van het voorgenomen herstel van de expatregeling de wetswijziging voorlopig uit te stellen, totdat Nederland een herziening van Box 3 heeft ingevoerd die voorziet in belastingheffing over daadwerkelijk gerealiseerde inkomsten.

⁸ SEO, Kunde, kosten en keuzes: Evaluatie 30%-regeling, extraterritoriale kostenregeling & partiële buitenlandse belastingplicht 2016-2022 (<https://www.seo.nl/wp-content/uploads/2024/06/2024-78-Kunde-kosten-en-keuzes.pdf>).

c. **Werknemersparticipatie**

Het is voor bedrijven momenteel fiscaal onaantrekkelijk om hun Nederlandse werknemers te laten participeren in het bedrijf, omdat de kosten daarvan niet aftrekbaar zijn, terwijl een reguliere beloning wel aftrekbaar is. Dit heeft een aantal nadelige effecten, waaronder: (i) dat Nederlandse werknemers minder mogelijkheden krijgen om te participeren en mee te profiteren van het succes van een bedrijf, en (ii) dat Nederland minder aantrekkelijk is voor bedrijfsfuncties waarbij participatie een belangrijk onderdeel van de beloning vormt (zoals R&D). Wij juichen de speciale nieuwe regeling voor medewerkersparticipaties bij startups en scale-ups toe, maar hiervan zullen werknemers van grote bedrijven niet kunnen profiteren. AmCham roept daarom op om de fiscale regeling voor medewerkersparticipaties breder uit te rollen dan momenteel voorzien en de kosten daarvan aftrekbaar te maken voor de vennootschapsbelasting.

4. **Doorgeschoten anti-misbruikregels**

In de afgelopen jaren is een breed scala aan fiscale anti-misbruikmaatregelen ingevoerd. Voor zover deze maatregelen misbruik bestrijden, zijn zij uiteraard goed te rechtvaardigen. Echter, veel van deze maatregelen gaan verder dan nodig is en leiden tot overkill. Zoals u terecht opmerkt zien ook veel bedrijven door de bomen het bos niet meer. Een goed voorbeeld hiervan zijn de per 2022 in de vennootschapsbelasting ingevoerde regels inzake zogenoemde *transfer pricing mismatches* (artikel 8bd). Wij roepen u op om anti-misbruikmaatregelen te ontdoen van hun *overkill*, zodat zij effectief misbruik blijven tegengaan, maar reële investeringen niet langer belemmeren.

5. **Nationale koppens op EU-regelgeving**

In de afgelopen jaren heeft Nederland stevige nationale koppens gezet op EU-regelgeving. Dit is onder meer zichtbaar bij de renteaftrekbeperkingen, de hybride mismatchregels en de DAC6-rapportageverplichtingen. De huidige regering had bij haar aantreden het voornemen om geen nieuwe nationale koppens op Europees beleid te zetten en bestaande koppens die zorgen voor extra regeldruk te schrappen. Helaas is dit tot op heden niet gerealiseerd. Wij juichen toe dat u van plan bent dit voornemen alsnog vorm te geven en daarmee de regeldruk te verminderen.

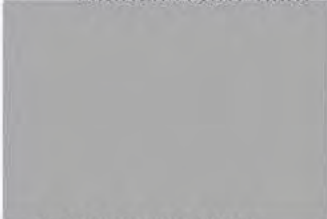
6. **Zekerheid vooraf**

De mogelijkheid om zekerheid vooraf te krijgen over de fiscale consequenties van investeringen is van groot belang. AmCham staat ook achter de beleidskeuze om deze zekerheid vooraf alleen te verstrekken bij reële aanwezigheid in Nederland. Dit functioneert in de praktijk goed, net als de inzet van de Belastingdienst om internationaal dubbele belasting te voorkomen. Wel constateren wij dat, buiten de rullingpraktijk, de verstandhouding tussen Belastingdienst en bedrijven stroever is geworden. De rigide regeling van vooroverleg buiten ATRs en APAs wordt als knellend ervaren en zorgt voor meer onderling wantrouwen en standpunten die verder uit elkaar liggen. Dit verdient

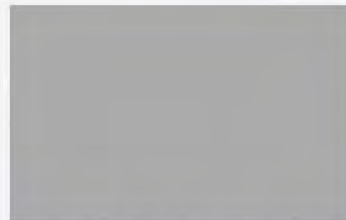
aandacht in de uitvoeringspraktijk, omdat juist een toegankelijke overheid een sterk punt voor Nederland kan zijn.

Wij hopen dat de bovenstaande punten behulpzaam zijn bij uw streven om het vestigingsklimaat te verbeteren en zijn uiteraard zeer bereid om deze punten toe te lichten.

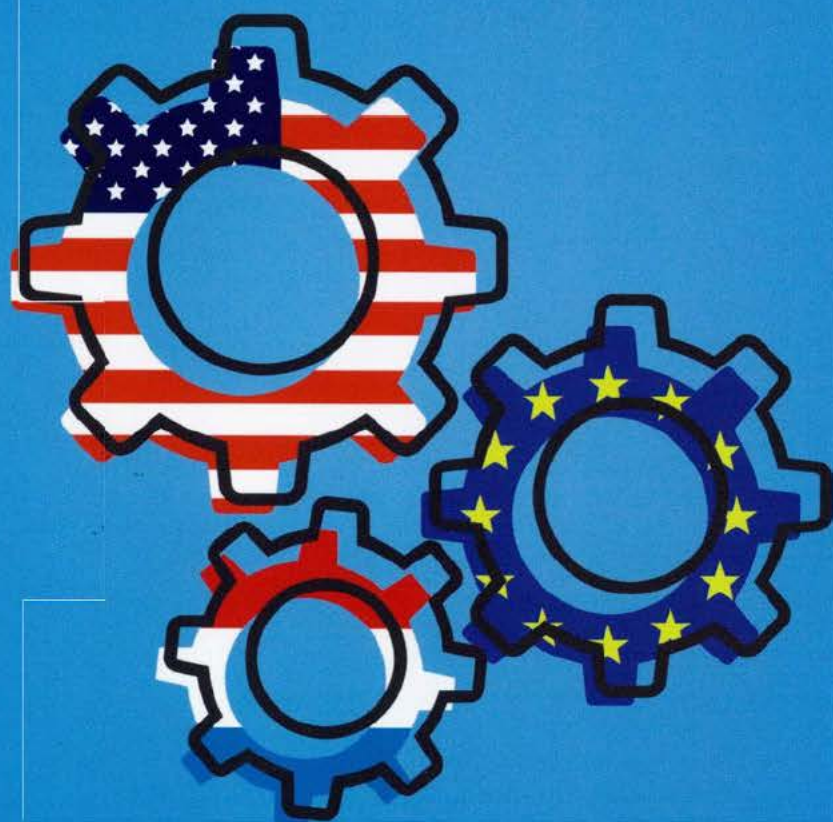
Hoogachtend,
Namens AmCham

 Marc ter Haar
Executive Director

Lodewijk Berger
Voorzitter Fiscale Commissie

PRIORITEITSPUNTEN 2025

Een nieuwe koers voor de trans-Atlantische handelsrelatie

STUDIE INVESTERINGSKLIMAAT 2025

Een veerkrachtige en aantrekkelijke
Nederlandse economie

De Amerikaanse Kamer van Koophandel in Nederland (The American Chamber of Commerce in the Netherlands, kortweg: AmCham) is sinds 1961 de vertegenwoordiger van het Amerikaanse bedrijfsleven in Nederland en van Nederlandse en internationale ondernemingen met grote belangen in de Verenigde Staten. AmCham behartigt de belangen van haar 350 leden op het vlak van handel en investeringen, en streeft ernaar het investeringsklimaat in Nederland en de trans-Atlantische economische relatie te versterken.

Deze publicatie bestaat uit twee delen:

Deel 1 – Prioriteitspunten

Elk jaar publiceert AmCham haar aanbevelingen – de ‘Prioriteitspunten’ – om het investeringsklimaat in Nederland te verbeteren. Deze aanbevelingen vormen de basis voor een voortdurende dialoog met de overheid, politici, ambtenaren en andere beleidsmakers en belanghebbenden. De aangedragen onderwerpen zijn gebaseerd op zorgen die zijn geuit door onze 350 lidbedrijven. De voorgestelde oplossingen zijn gericht op het creëren van een aantrekkelijk klimaat waarin zowel bedrijven als de samenleving kunnen floreren.

Deel 2 – Studie Investeringsklimaat

De Prioriteitspunten worden onderbouwd door een jaarlijkse studie naar het investeringsklimaat, die in opdracht van AmCham wordt uitgevoerd door Bain & Company. Deze studie biedt inzicht in de huidige trends op het gebied van buitenlandse directe investeringen (FDI) en de FDI-positie van Nederland. De studie analyseert de sterke en zwakke punten van het Nederlandse investeringsklimaat in vergelijking met andere EU-landen en belicht kansen voor Nederland om haar leidende positie te behouden.

PART 1

PRIORITEITSPUNTEN 2025

Een nieuwe koers voor de trans-Atlantische handelsrelatie

INHOUD

INLEIDING

SAMENVATTING

TRANSATLANTISCHE HANDEL

PRIORITEITEN

TOT SLOT

INLEIDING

"Handel, net als vrijheid zelf, kent geen grenzen. Onze economische samenwerking met Europa is een bron van kracht aan beide kanten van de Atlantische Oceaan." – President Ronald Reagan, Straatsburg, 4 mei 1985

Vier decennia later reageert Ursula von der Leyen, voorzitter van de Europese Commissie, op de aankondiging van universele tarieven door de VS: *"In de afgelopen tachtig jaar heeft de handel tussen Europa en de Verenigde Staten miljoenen banen gecreëerd. Consumenten aan beide zijden van de Atlantische Oceaan hebben geprofiteerd van lagere prijzen. Bedrijven hebben geprofiteerd van enorme kansen die hebben geleid tot ongekende groei en welvaart. ... We zullen bruggen blijven bouwen met allen die – net als wij – geven om eerlijke en op regels gebaseerde handel als basis voor gedeelde welvaart."* – 3 april 2025.

Het geopolitieke en economische landschap is ingrijpend veranderd. Handel, ooit een grotendeels onbetwiste pijler van trans-Atlantische samenwerking, is steeds vaker onderhevig aan frictie, onzekerheid en heroriëntering. Hoewel het economische en strategische partnerschap tussen de Verenigde Staten en Europa – inclusief Nederland – veerkrachtig blijft, is het niet immuun voor deze spanningen.

Al meer dan 60 jaar pleit de American Chamber of Commerce in Nederland (AmCham) consequent voor open, constructieve trans-Atlantische betrekkingen. Deze editie van de **Prioriteitspunten** heeft als doel (1) de kracht van de handelsrelatie tussen de VS en Nederland te (her)bevestigen, en (2) een toekomstgerichte visie te presenteren voor het hernieuwen en bestendigen van deze relatie.

We bevinden ons in een tijdperk van geopolitieke complexiteit en economische transformatie in een ongekend tempo. De mondiale handelsarchitectuur ondergaat een fundamentele verschuiving. Toch

waren er al ruim vóór de tweede Trump-regering aanwijzingen dat de **internationale handelsnormen onder druk** stonden. In de VS waren protectionistische tendensen ook onder eerdere regeringen zichtbaar. Onder Obama beschuldigde de VS China er ook van aluminium en staal te subsidiëren, en startte meerdere anti-dumpingonderzoeken. Binnen de EU hebben strategische analyses, zoals de rapporten van Letta en Draghi, gewezen op de noodzaak om de afhankelijkheid van individuele landen of toeleveringsregio's te verminderen.

Termen als 'friend-shoring', 're-shoring' en 'ontkoppeling' zijn de afgelopen jaren gemeengoed geworden in het economisch discours, en markeren een **verschuiving van eindeloze globalisering naar meer regionalisering**. Recente tariefaankondigingen, waaronder een tijdelijke opschorting van wederzijdse tarieven voor 90 dagen, duiden op een tactische koerswijziging – maar zijn onderdeel van diepere structurele trends die al jaren aan de gang zijn: geopolitieke herschikkingen, Ingrijpende technologische ontwikkelingen, demografische veranderingen en economische druk, waaronder die veroorzaakt door overheidschulden en een groeiende behoefte aan bijvoorbeeld energie en kritieke grondstoffen.

Tarieven worden steeds vaker ingezet als instrument om een nieuw handelsevenwicht te creëren, vermeende onrechtvaardigheid te corrigeren en binnenlandse productie opnieuw te verankeren. Deze aanpak en de daarmee gepaard gaande gevolgen kunnen leiden tot een periode van economische afkoeling of zelfs recessie, en dit risico neemt toe als landen tegenmaatregelen nemen. Naast de economische effecten, en wellicht nog belangrijker, is het onderliggende vertrouwen dat de trans-Atlantische relatie lange tijd heeft gedragen, aangetast. We zijn getuige van een verschuiving van een relatie gebaseerd op **gedeelde waarden** naar een relatie gedreven door **gedeelde belangen**.

Prioriteitspunten 2025

EEN NIEUWE KOERS VOOR DE TRANS-ATLANTISCHE HANDELSRELATIE

We zijn getuige van een verschuiving van een trans-Atlantische relatie gebaseerd op **gedeelde waarden** naar één die gedreven wordt door **gedeelde belangen**.

De economische relatie tussen de Verenigde Staten en Nederland is **diep, gediversifieerd en wederzijds voordelig**. Ze speelt een strategische rol binnen de bredere trans-Atlantische economie. Beide regio's zijn nauw verbonden via goed ontwikkelde markten, geïntegreerde toeleveringsketens, uitwisseling van talent en gedeelde kracht op het gebied van innovatie, duurzaamheid en digitalisering. Massale bilaterale investeringen, aanzienlijke handelsvolumes en brede werkgelegenheid aan beide zijden van de Atlantische Oceaan onderstrepen de diepte van dit partnerschap.

AmCham beveelt aan te blijven investeren in een sterke trans-Atlantische handelsrelatie, terwijl tegelijkertijd wordt gewerkt aan het versterken van de economische aantrekkelijkheid en concurrentiekracht van Nederland en de EU, zowel op korte als lange termijn.

Open dialoog, open handel

- AmCham pleit voor een coöperatieve relatie die de verschillende juridische omgevingen van de EU en de VS respecteert, en gericht is op het vinden van **raakvlakken** en het maximaliseren van **wederzijds voordelige kansen**.
- AmCham maakt zich zorgen over **toenemende protectionistische tendensen** in zowel de EU als de VS. Bij de zoektocht naar een meer lokale economie moet uitsluiting van buitenlandse bedrijven die zich aan de regels houden koste wat het kost worden voorkomen.
- AmCham moedigt de Nederlandse regering aan een **voortrekkersrol te nemen binnen de EU** als hoeder en voorvechter van een open trans-Atlantische relatie.

Concurrentiekracht en gelijk speelveld binnen de EU

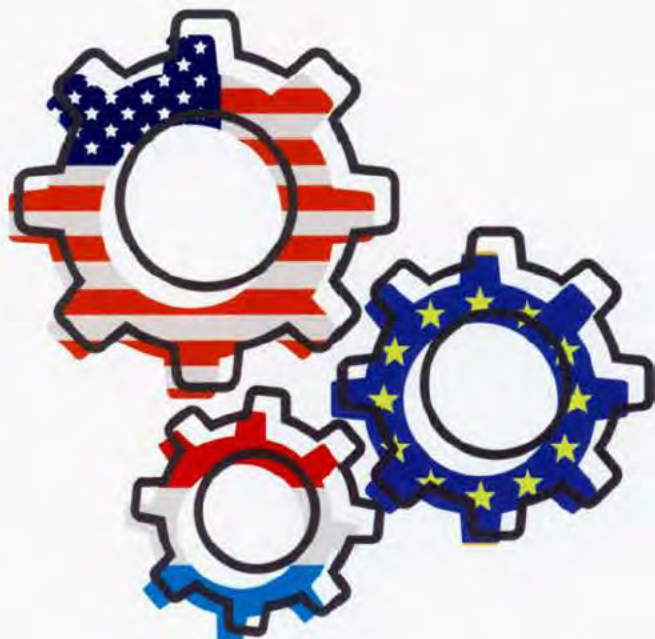
- AmCham roept de Nederlandse overheid op om **concurrentievermogen prioriteit te geven** en – in Europese context – werk te maken van de **Letta- en Draghi-rapporten**.
- **Vereenvoudiging van regelgeving** is noodzakelijk. Nederlands beleid moet altijd in lijn zijn met EU-beleid om **nationale “gold-plating” te vermijden** en om ervoor te zorgen dat het **zakendoen in Nederland** niet duurder is dan in omliggende landen.
- Het is essentieel om structurele uitdagingen daadkrachtig op te lossen, **vergunningsprocedures te stroomlijnen en versnellen**, en **contraproductief beleid te herzien**.

Investeren in toekomstbestendigheid

- **Het ontwikkelen en aantrekken van talent** is de basis voor toekomstig succes van de Nederlandse economie. AmCham adviseert een sterke focus te houden op **de kwaliteit van het onderwijs** en de deur open te houden voor **internationaal talent**.
- Stimuleer innovatie via **publiek-private samenwerking** en een aantrekkelijker **klimaat voor investeren**.
- Tot slot blijft AmCham aandacht vragen voor de noodzaak van **betrouwbaarheid** en beleid dat blijkt geeft van een **langetermijnvisie** en een **ondernemersvriendelijke benadering**, met **consistente ambitie over alle ministeries heen**.

DE KRACHT VAN DE TRANS-ATLANTISCHE HANDELSRELATIE

Ondanks toenemende verschillen blijft de economische samenwerking tussen de VS en de EU, en zeker ook met Nederland, stevig en van vitaal belang. De bilaterale handelsrelatie tussen de VS en Nederland behoort tot één van de belangrijkste binnen de trans-Atlantische sfeer, en draait om investeringen, handel, werk en innovatie.

1 – Onderling afhankelijke en verweven markten

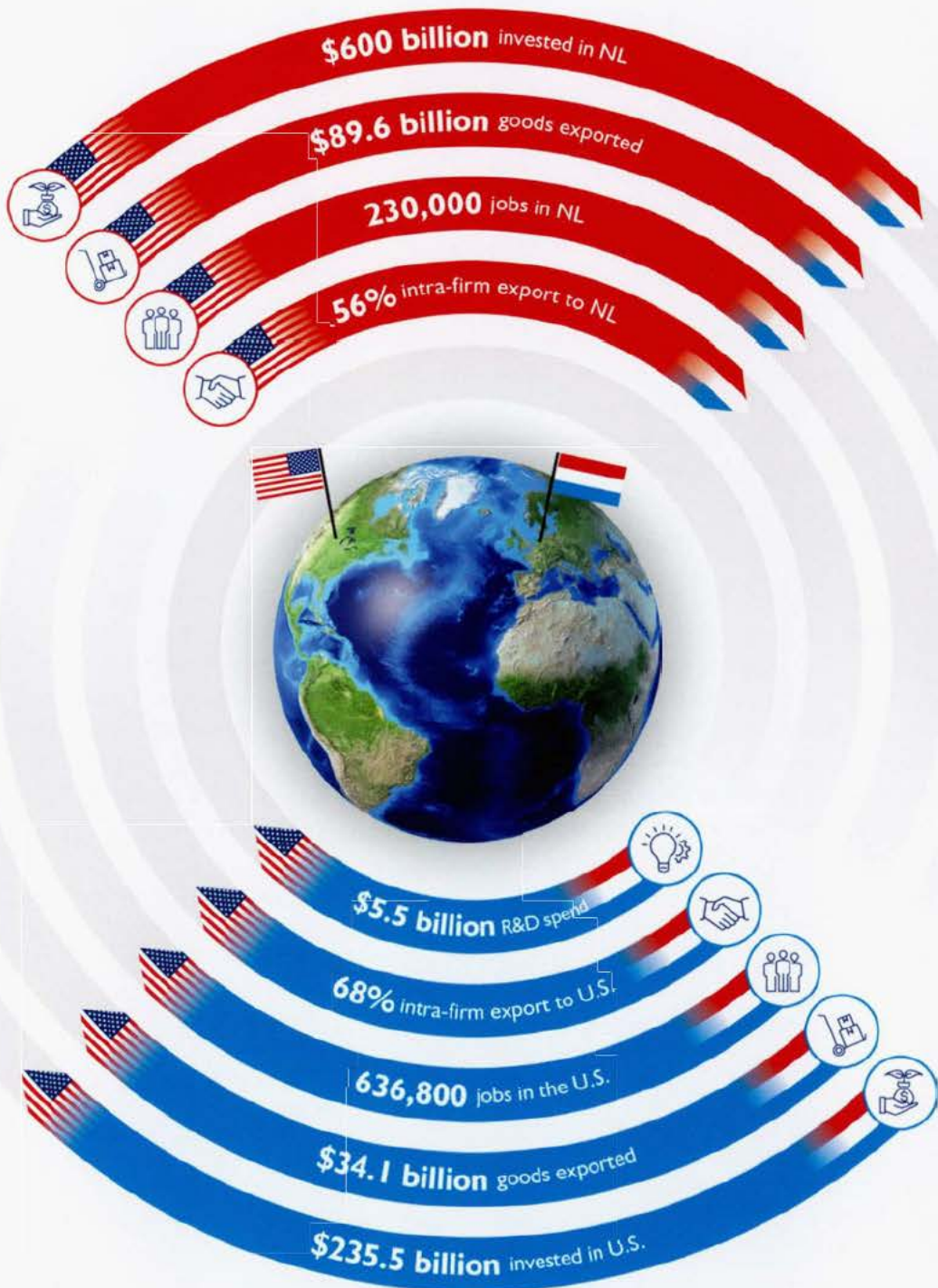
Goed ontwikkelde markten – De Verenigde Staten en Nederland (evenals de bredere EU) vertegenwoordigen geavanceerde consumentenmarkten, gekenmerkt door hoge koopkracht, robuuste infrastructuur en een sterke vraag naar hoogwaardige, duurzame en technologiegedreven producten. Deze maatschappijen zijn digitaal volwassen, wat hen tot ideale testomgevingen maakt voor innovatie. Merken die succesvol zijn in de VS of Nederland kunnen vaak opschalen naar de bredere Europese of Noord-Amerikaanse markten. Door hun welvaart, infrastructuur en consumentenverwachtingen vormen beide landen aantrekkelijke markten voor bedrijven die willen groeien, innoveren en een sterk internationaal fundament willen leggen.

Geïntegreerde toeleveringsketens – Bedrijven erkennen het belang van efficiënte wereldwijde toeleveringsketens en zoeken en creëren partnerschappen die de sterke punten van elke regio benutten op het gebied van productie, logistiek en technologie. De toeleveringsketens tussen de Verenigde Staten en Nederland zijn geavanceerd en sterk met elkaar verbonden, met name in sectoren zoals landbouw, farmaceutica en hightech producten. Luchthaven Schiphol fungeert als toegangspoort tot Europa en heeft directe verbindingen met meerdere bestemmingen in de VS en wereldwijd. De haven van Rotterdam is een essentiële trans-Atlantische logistieke toegangspoort, terwijl grote Amerikaanse havens dezelfde functie vervullen voor Nederlandse export. Sterke douanesamenwerking bevordert betrouwbaarheid en voorspelbaarheid, waardoor grensoverschrijdende toeleveringsketens soepel blijven functioneren.

Innovatie en ecosystemen – Zowel de VS als Nederland (en de bredere EU) hechten grote waarde aan investeringen in onderzoek en ontwikkeling (R&D) als motor voor technologische vooruitgang en economische groei. Ze ondersteunen ondernemerschap via initiatieven als subsidies en toegang tot durfkapitaal. Beide regio's beschouwen digitale transformatie als een cruciale aanjager van innovatie in uiteenlopende sectoren. Samenwerking tussen de publieke en private sector zijn een gangbare benadering om innovatiepotentieel te maximaliseren en complexe uitdagingen aan te pakken. Daarnaast richten bedrijven in zowel de VS als Nederland (en de EU) zich steeds meer op het integreren van duurzaamheid in hun innovatiestrategieën. Respect voor intellectueel eigendom vormt de basis onder investeringen in innovatie.

Talent – Al decennialang zorgt de uitwisseling van talent tussen de VS, Nederland en de EU voor vooruitgang in academische wereld, bedrijfsleven en overheid. Dit blijft een belangrijk onderscheidend vermogen in een tijd waarin wereldwijde concurrentie om talent – vooral in de STEM- en digitale sector – toeneemt, mede door een snel groeiende talentenpool in Azië. Talent blijft een strategische troef binnen de trans-Atlantische relatie. Bedrijven vergroten hun slagkracht door een breed scala aan vaardigheden en profielen aan te trekken.

Digitalisering – De VS en Nederland zijn belangrijke krachten in de digitale wereld, maar benaderen deze vanuit verschillende perspectieven. Nederland (als onderdeel van de EU) legt nadruk op innovatie in overeenstemming met regelgeving, ethiek en burgerrechten, waarbij digitalisering wordt gezien als een publiek goed dat in lijn moet zijn met waarden. De VS richt zich op technologisch leiderschap via innovatie en marktgedreven groei, waarbij vaak de private sector een leidende rol speelt. Ondanks deze verschillen erkennen beide regio's het strategische belang van het digitale domein en werkten ze samen aan gedeelde uitdagingen zoals cyberveiligheid, AI-governance, datastandaarden en de strijd tegen desinformatie.

2 – Omvang van de economische relatie tussen de VS en Nederland

Belangrijke investeringshubs

- Amerikaanse investeringen in Nederland bedroegen circa \$600 miljard*, waarmee Nederland een centraal knooppunt is voor Amerikaanse bedrijven die in Europa opereren.
- Nederland blijft één van de grootste investeerders in de VS, met een buitenlandse directe investeringspositie (FDI) van circa \$235,5 miljard in 2023, waarmee Nederland de achtste grootste investeerder in de VS is.
- Amerikaanse activa in Nederland (\$3,3 biljoen) zijn de op één na grootste in Europa, wat de cruciale rol van Nederland in Amerikaanse exportstrategieën – met name binnen de EU – onderstreept.

Handelsoverschot & energie

- De VS heeft een aanzienlijk handelsoverschot in goederen met Nederland van \$56 miljard, grotendeels gedreven door Amerikaanse export van LNG, waarvan Nederland de grootste mondiale ontvanger is.
- De Amerikaanse export van goederen van de VS naar Nederland bedroeg in 2024 \$89,6 miljard, de import bedroeg \$34,1 miljard.
- Indien de intra-EU-handel buiten beschouwing wordt gelaten, behoort de VS tot de belangrijkste handelspartners van Nederland en is goed voor 13,1% van de Nederlandse import en 14,6% van de export.

Werkgelegenheidsmotor

- Nederlandse bedrijven zorgen voor 636.800 directe banen in de VS, waarmee ze tot de grootste Europese werkverschaffers in het land behoren.
- Amerikaanse dochterondernemingen ondersteunen 230.000 directe banen in Nederland, plus een vergelijkbaar aantal indirecte banen, wat de sterke wederzijdse werkgelegenheidseffecten onderstreept.

Intra-bedrijfshandel & exportplatforms

- Maar liefst 68% van de Amerikaanse import uit Nederland betreft intra-bedrijfshandel, wat de nauwe integratie van bedrijfstoeveringsketens benadrukt.
- Ook 56% van de Amerikaanse export naar Nederland is intra-bedrijf, en Nederland fungeert als een strategisch herexportknooppunt, vooral binnen de EU.
- Nederland is één van de belangrijkste wereldwijde exportplatforms voor Amerikaanse bedrijven en bewijst daarmee zijn logistieke en commerciële waarde.

Innovatie en R&D

- Nederlandse bedrijven waren in 2022 goed voor \$5,5 miljard aan R&D-uitgaven in de VS, waarmee zij de vierde grootste Europese bijdrager aan Amerikaanse innovatie zijn.
- Nederland is een belangrijke schakel in de trans-Atlantische digitale en data-economie, met een sterke rol in grensoverschrijdende datastromen en digitale handel.

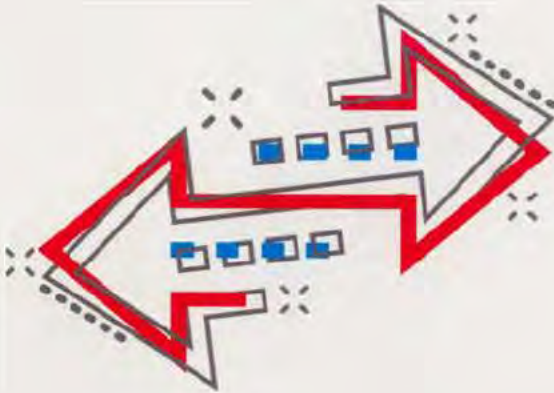
De economische relatie tussen de VS en Nederland is diep, gediversifieerd en wederzijds voordelig. Ze speelt een strategische rol in de bredere trans-Atlantische economie. Amerikaanse en Nederlandse bedrijven die aan beide zijden van de oceaan investeren, vormen de kern van deze relatie. De mensen die dagelijks hun talenten inzetten binnen die bedrijven belichamen deze band. Velen van hen zijn persoonlijk gemotiveerd bij te dragen aan een welvarende samenleving waarin innovatie oplossingen brengt.

* Exclusief SPE's (Special Purpose Entities) | Bronnen: The Transatlantic Economy 2025 – AmCham EU, Investment Climate Study 2025 – AmCham NL

PRIORITEITEN VOOR DE TOEKOMST

AmCham blijft zich inzetten voor een sterke trans-Atlantische handelsrelatie in een tijd waarin posities opnieuw worden geëvalueerd. De VS en Nederland, evenals Europa als geheel, hebben veel gedeelde belangen. AmCham roept daarom op tot een pragmatische, toekomstgerichte samenwerking. Dit houdt in dat er voortdurend constructief wordt gewerkt aan de relatie met de VS, maar vraagt ook om het zetten van vervolgstappen in het versterken van het Nederlandse en Europese investeringsklimaat, om toekomstbestendigheid en relevantie te waarborgen.

Volgens AmCham zijn drie principes essentieel: (1) **Open dialoog en open handel**, (2) **Concurrentievermogen van Nederland en de EU, en een gelijk speelveld binnen de EU**, (3) **Investeren in toekomstbestendigheid**. Door deze drie principes te omarmen, kunnen we werken aan het herdefiniëren van de trans-Atlantische relatie en tegelijkertijd investeren in het versterken van de economische aantrekkelijkheid en het concurrentievermogen van Nederland en de EU – zowel op de korte als op de lange termijn.

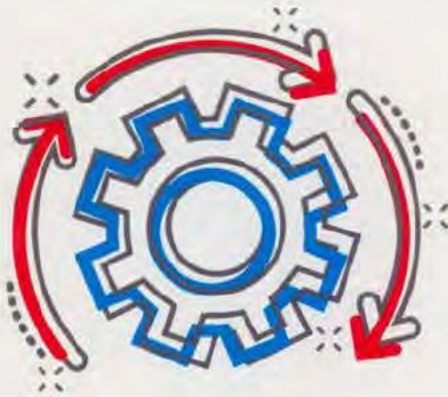
1 – Open dialoog, open handel

- De EU en de VS moeten te allen tijde elkaars **wettelijke kaders** respecteren – en datzelfde geldt voor bedrijven die in beide markten actief zijn. Beide regio's beschikken over hun eigen juridische en regelgevende systemen, gevormd door culturele, economische en politieke factoren. AmCham pleit voor een samenwerkingsgerichte relatie die de afzonderlijke juridische contexten van de EU en de VS respecteert, maar die tegelijkertijd gericht is op het vinden van **raakvlakken** en het benadrukken en maximaliseren van **wederzijds voordelige kansen**.
- AmCham maakt zich zorgen over **toenemende protectionistische tendensen** in zowel de EU als de VS. Elke belemmering van de wereldhandel is onwenselijk en nadelig voor een land dat afhankelijk is van handel. AmCham roept overheden aan beide zijden van de Atlantische Oceaan op om bedrijven **niet uit hun markten te weren**, zolang deze bedrijven opereren binnen de lokale en internationale regelgeving. De locatie van een hoofdkantoor mag geen discriminerende factor zijn voor bedrijven die hun producten en diensten willen aanbieden in volledige overeenstemming met de geldende regels. Er zijn signalen dat Amerikaanse bedrijven niet langer mogen deelnemen aan bepaalde openbare aanbestedingen in EU-landen. In de zoektocht naar een meer lokale economie moet uitsluiting van buitenlandse bedrijven die zich aan de regels houden te allen tijde worden vermeden!
- AmCham moedigt de Nederlandse overheid aan om binnen de EU een **voortrekkersrol** te blijven vervullen als hoeder en voorvechter van een open trans-Atlantische relatie. Nederland is een strategische pijler binnen die relatie en heeft veel te winnen bij het behoud ervan – zeker nu die relatie opnieuw wordt vormgegeven.

2– Concurrentievermogen en gelijk speelveld binnen de EU

- Amerikaanse bedrijven zijn toegewijd aan Europa. Ondanks een groeiend negatief sentiment in beide richtingen blijft de EU-markt aantrekkelijk voor de VS, met ongeveer 448 miljoen burgers verspreid over 27 lidstaten. Voor bedrijven is het echter essentieel dat hun business case haalbaar is. De toenemende druk op de aantrekkelijkheid van het vestigingsklimaat in Nederland en de EU moet worden gekeerd. AmCham roept de Nederlandse overheid op om **concurrentievermogen prioriteit te geven** en – in Europese context – de aanbevelingen uit de **Letta- en Draghi-rapporten daadwerkelijk te implementeren**.
- **Vereenvoudiging van regelgeving** (zoals ook benoemd door Mario Draghi) is essentieel. Zorg ervoor dat regelgeving economische prestaties mogelijk maakt in plaats van belemmert. Daarnaast adviseert AmCham met klem dat het Nederlandse beleid altijd **in lijn is met EU-beleid**, en dat **nationale “gold-plating” wordt vermeden**. Ook moet het zakendoen in Nederland niet duurder zijn dan in omliggende landen. Beleidsmaatregelen die aanvullende verplichtingen zouden opleggen bovenop EU-eisen en momenteel gepaard gaan met een hoge mate van onzekerheid zijn onder andere de plasticheffing en de CO₂-heffing.
- Het is van cruciaal belang om **structurele knelpunten die Nederland in een impasse houden voortvarend aan te pakken**. Hardnekkige problemen bestaan onder andere op het gebied van stikstof, netcongestie en woningbouw. **Versnel en stroomlijn vergunningsprocedures**, eventueel door het toepassen van nieuwe en innovatieve methoden en pragmatische inzichten vanuit de praktijk. Laat contraproductief beleid los en **herijk regels**, bijvoorbeeld rond de gereguleerde huursector, om aanbod te stimuleren zonder marktverstoring. Het is dringend noodzakelijk om Nederland “van het slot te halen” om groei en investeringen te versnellen.

3 – Investeren in toekomstbestendigheid

- **Het ontwikkelen en aantrekken van talent** zullen de basis vormen voor toekomstig succes van de Nederlandse economie. AmCham pleit daarom voor investeringen in toekomstige generaties door ervoor te zorgen dat hun vaardigheden en kennis aansluiten op wat de samenleving en de arbeidsmarkt nodig zullen hebben. Het behouden van een sterke focus op de **kwaliteit van het onderwijssysteem** – op alle niveaus – is daarbij essentieel. Zeker gezien de vergrijzing is het openhouden van de deur voor **internationaal talent** van groot belang om de Nederlandse samenleving en economie ook in de toekomst te laten floreren. Universiteiten moeten internationale studenten – met name in bètarichtingen – kunnen blijven aantrekken, en er moeten maatregelen zijn om de Nederlandse arbeidsmarkt aantrekkelijk te houden voor internationaal toptalent. Dit vraagt om een gerichte strategie om te excelleren als innovatieve en gesofisticeerde economie. Daarbij hoort het moderniseren van het arbeidsmigratiebeleid om beter aan te sluiten op economische behoeften, en het stimuleren van talent om zich in Nederland te vestigen. De expatregeling (bekend als de ‘30%-regeling’) is een voorbeeld van een instrument dat een zeer positief effect heeft gehad en inmiddels met succes is overgenomen door buurlanden. Toch is deze regeling de afgelopen jaren veelvuldig onderwerp van debat geweest en aanzienlijk aangepast, waaronder het afschaffen van de mogelijkheid om als buitenlands belastingplichtige te worden behandeld. Door deze wijziging worden Amerikaanse expats (en expats uit vrijwel alle andere landen) geconfronteerd met dubbele belasting over Box 3-inkomen – jaarlijks belast over een fictief rendement in Nederland en in de VS bij realisatie. Dit maakt Nederland onaantrekkelijk voor Amerikaanse en andere expats en daardoor ook voor bedrijven die overwegen om functies in Nederland te vestigen. Effectieve instrumenten zoals de expatregeling dienen behouden te blijven.
- Stimuleer innovatie door middel van **publiek-private samenwerking** en een **aantrekkelijker klimaat voor investeren!** Nederland beschikt over uitstekende ecosystemen zoals Brainport Eindhoven en het Leiden Bio Science Park. AmCham beveelt aan om de ‘triple helix’ van samenwerking tussen **wetenschap, bedrijfsleven en overheid** verder te benutten in domeinen waarin Nederland strategisch voordeel kan opbouwen. Investeren in vertrouwen en relaties, en het doen

van langetermijn financiële toezeggingen, over decennia heen, zorgen ervoor dat ecosystemen hun concurrentiekracht behouden in een snel veranderende wereld. AmCham adviseert ook dat Nederland hervormingen prioriteert die de toegang tot **durfkapitaal, startfinanciering en de totstandkoming van een Europese Kapitaalmarktenunie** vergemakkelijken en reguleren. Deze zijn van essentieel belang om drempels weg te nemen voor een bloeiend start-up- en innovatieklimaat. De huidige regelgeving en fiscale structuur – die sterk gericht zijn op sparen, woningbezit en pensioenen – dragen bij aan een risicomijdende investeringscultuur en beperken de kapitaalstroom richting ondernemers.

- Tot slot blijft AmCham benadrukken hoe belangrijk **betrouwbaarheid** is, evenals beleid dat gebaseerd is op een **langetermijnvisie die ondernemerschap ondersteunt**, en dat wordt gedragen door een **consistente ambitie over alle ministeries heen**. Bedrijven zijn de motor geweest van welvaart in Nederland, evenals in de EU en de VS. We moeten ervoor zorgen dat zij dat ook in de toekomst kunnen blijven. Volgens AmCham zou het structureel verankeren van een continue dialoog in beleidsvorming – met regelmatige en persoonlijke uitwisseling tussen beleidsmakers, bedrijfsleiders en onderzoekers in een sfeer van wederzijds vertrouwen – een belangrijke drijfveer kunnen zijn voor toekomstig succes en veerkracht.

TOT SLOT

De trans-Atlantische relatie is geworteld in een gedeelde geschiedenis en heeft geleid tot talloze wederzijdse voordelen en onderlinge afhankelijkheden. Deze staan allemaal onder druk in deze roerige tijden. AmCham spreekt zich krachtig uit voor het behoud van het trans-Atlantische partnerschap. Het vormt een belangrijk fundament onder het economische succes van Nederland. AmCham pleit daarom voor voortdurende en constructieve dialoog tussen partijen aan beide zijden van de Atlantische Oceaan. Als de Verenigde Staten en de EU erin slagen een eerlijk akkoord te sluiten dat zowel tarifaire als niet-tarifaire handelsbelemmeringen aanpakt, biedt dat de kans om de trans-Atlantische relatie te hernieuwen en versterken.

Tegelijkertijd zijn dringende veranderingen nodig om de afnemende aantrekkelijkheid en concurrentiekracht van Nederland en de EU aan te pakken. AmCham is ervan overtuigd dat het momentum nú aanwezig is en roept zowel Nederlandse als Europese leiders op om actie te ondernemen – met een focus op de langetermijnrelevantie en weerbaarheid van de regio, waarbij talent, innovatie en een gestroomlijnd, eenvoudig wettelijk kader de sleutel zijn.

Samen staan we sterker.

Amsterdam, mei 2025

PART 2

STUDIE INVESTERINGSKLIMAAT 2025

Een veerkrachtige en aantrekkelijke
Nederlandse economie

INHOUD

SAMENVATTING

INZICHTEN

AANBEVELINGEN

CONCLUSIE

BRONNEN

Scan de QR code voor de presentatie
met gedetailleerde resultaten.

SAMENVATTING

Nederland is een succesvol land op tal van economische en maatschappelijke dimensies. Het beschikt over een goed opgeleide beroepsbevolking, hoge werkgelegenheid, excelleert wereldwijd in verschillende sectoren en heeft een toppositie in Europa op het gebied van innovatie. Nederland staat op de tweede plaats voor levenskwaliteit, gekenmerkt door relatief lage armoedecijfers en een gezondheidszorgsysteem dat erkend wordt als een van de beste ter wereld. Nederland heeft aanzienlijke invloed binnen de EU en is diep geïntegreerd in de wereldeconomie, zoals blijkt uit haar positie van tweede grootste ontvanger van buitenlandse directe investeringen (*Foreign Direct Investment* of FDI) in Europa. De Verenigde Staten blijven de grootste buitenlandse investeerder in Nederland, wat de diepe economische banden en de langdurige relatie weerspiegelt.

Ondanks de sterke economische positie van Nederland staan de belangrijkste motoren voor toekomstige groei onder druk. Dit blijkt uit lagere FDI-stromen ten opzichte van Europese concurrenten. De verminderde aantrekkelijkheid voor buitenlandse investeerders wordt veroorzaakt door verzwakkende fundamenteën in demografie, onderwijs, arbeidsmarkt en infrastructuur. Hierdoor verliest Nederland geleidelijk haar voorsprong op het gebied van innovatie, ervaart het een tragere productiviteitsgroei dan de VS en daalt het aanzienlijk op wereldwijde ranglijsten voor concurrentievermogen. Dit is vooral zorgwekkend gezien de veranderende geopolitieke en economische dynamiek, wat betekent dat Nederland niet langer kan vertrouwen op groeimotoren uit het verleden.

Nu de druk toeneemt, wordt het steeds urgenter om het investeringsklimaat te versterken en de Nederlandse economie veerkrachtig, aantrekkelijk en toekomstbestendig te houden. Dit rapport presenteert vijf belangrijke aanbevelingen ter versterking van het Nederlandse investeringsklimaat:

1 – Blijf bouwen aan nationale economische strategieën – Nederland moet doorgaan met het ontwikkelen van robuuste economische, innovatie- en investeringsstrategieën en deze kracht bijzetten door consistentie, holistische coördinatie en een meer gedetailleerde visie.

2 – Ondersteun strategieën met sterke economische fundamenten – Hoewel strategieën zijn geformuleerd, worden zij onvoldoende ondersteund. De pijlers van het Nederlandse investeringsklimaat moeten dringend versterkt worden, gericht op (1) infrastructuur, (2) *human capital*, (3) financieel en fiscaal beleid, en (4) onderzoek en innovatie. Het belang van elk van deze randvoorwaarden verschilt per industrie en weerspiegelt sectorspecifieke uitdagingen en kansen.

3 – Maak betrouwbare toezeggingen voor de lange termijn – Investeringsvereisen betrouwbare regelgeving en toezeggingen. Beleidswijzigingen – in regelgeving, fiscaal of financieel – moeten een duidelijk voordeel opleveren dat opweegt tegen de voordelen van stabiliteit bij ongewijzigd beleid. Investeringsvereisen hebben voorspelbaarheid nodig, niet slechts tot 2030 of 2035, maar veel verder in de tijd, richting 2050.

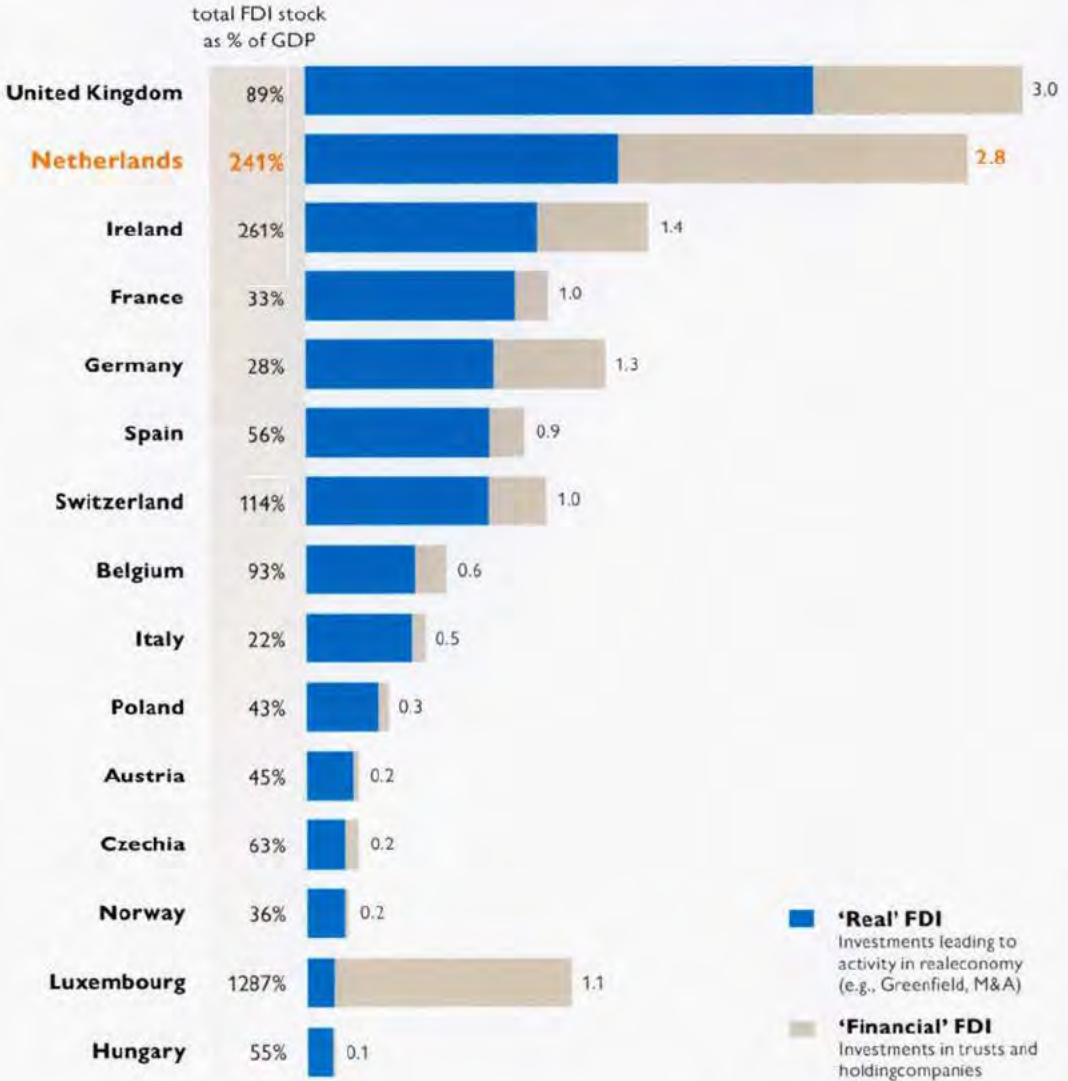
4 – Versterk wederzijds vertrouwen – Nederland moet toewerken naar een positievere relatie tussen het bedrijfsleven en de overheid, successen van bedrijven beter vieren en inzetten op wederzijds leren. Het versterken van deze elementen van vertrouwen zal investeringen stimuleren en helpen in het creëren van een constructiever ondernemersklimaat.

5 – Versterk EU-afstemming en trans-Atlantische banden – Een sterk Nederlands investeringsklimaat vereist meer Europese integratie en een gelijk speelveld ten opzichte van andere EU lidstaten. Trans-Atlantische en Europese investeringsrelaties zijn drijvende krachten geweest achter economische groei. Nederland moet dan ook blijven inzetten op deze relaties en deze gebruiken om het concurrentievermogen en open strategische autonomie te versterken.

FIGURE 1 FDI STOCK IN EUROPE

Foreign Direct Investment (FDI) stock for European countries with >\$100B 'real' FDI stock (in \$T, 2023)

Note: Real FDI is captured by excluding Financial FDI, which is Financial and Insurance activities, incl. monetary intermediation, HoldCo activities, trusts, funds and other financial entities, as well as insurance, reinsurance and pension funding; Excludes special purpose entities (SPEs). Due to absence of financial vs. real FDI breakdown for Germany, Spain and the UK for 2023, real FDI shares as compared to total were assumed based on '14-'22 averages (based on the available years) | Source: OECD

NEDERLAND: EEN WORSTELLENDE ECONOMISCHE KOPLOPER

Een succesvol land

Nederland behoort stevast tot de meest concurrerende economieën ter wereld, aangedreven door krachtig bestuur, robuuste instituties en een industrie die wordt gedragen door innovatie. Het land heeft het tiende hoogste BBP per hoofd van de bevolking wereldwijd en kent een lage werkloosheid van minder dan 4%, wat wijst op een solide economische basis. De Nederlandse prestaties zijn toonaangevend in sectoren zoals halfgeleiderproductie, watermanagement en *life sciences*. Het leiderschap in geavanceerde landbouw en slimme voedseltechnologie heeft Nederland tot een van 's werelds grootste agrifood-exporteurs gemaakt. Nederland is een van Europa's vier 'Innovatieleiders' en profiteert van een hoogopgeleide beroepsbevolking en onderzoeksinstellingen van wereldklasse. Het huisvest het toonaangevende innovatiehubs zoals Brainport Eindhoven en het Leiden Bio Science Park.

Naast de economische prestaties biedt Nederland een uitzonderlijke levenskwaliteit; het land staat wereldwijd op de tweede plaats. Deze positie wordt ondersteund door een hoogwaardig zorgsysteem, sterke digitale infrastructuur, leefbare steden, lage armoedeniveaus en hoge veiligheidsstandaarden. Deze factoren maken Nederland niet alleen aantrekkelijk voor investeerders, maar ook voor binnenlands én internationaal talent.

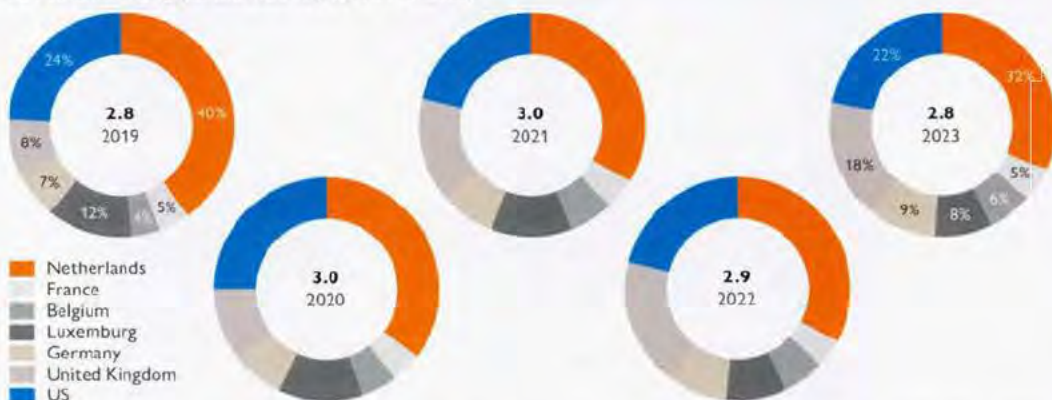
Verweven met de wereld

Ondanks de geringe omvang en een bevolking van net geen 18 miljoen inwoners, speelt Nederland een belangrijke rol binnen Europa. Het land fungeert als logistieke hub voor de rest van het continent, met de grootste haven van Europa en de op twee na grootste luchthaven. Nederland staat op de tweede plaats binnen de EU wat betreft export, en heeft een export-tot-BBP verhouding van 80%. Het land is ook een voorkeurslocatie voor een Europees hoofdkantoor voor multinationals. Politiek gezien speelt Nederland een essentiële rol in multilaterale samenwerking, waarmee het zijn langdurige inzet voor mondiaal (economisch) bestuur en stabiliteit onderstreept. Al jarenlang speelt Nederland een belangrijke rol binnen de EU en wordt het gezien als een van de invloedrijkste kleinere lidstaten. Die reputatie heeft het behouden, ondanks het feit dat opeenvolgende Nederlandse regeringen zich terughoudend hebben opgesteld ten aanzien van verdere Europese integratie.

De Nederlandse economie is sterk gericht op het buitenland en staat bekend als een van de meest open markten ter wereld. Dit is te danken aan de strategische ligging in Europa, goed ontwikkelde handelsnetwerken en openheid voor internationale bedrijven. Deze factoren versterken de rol van Nederland als toegangspoort tot Europa en dragen bij aan het concurrentievoordeel in de internationale handel. Als gevolg daarvan heeft de Nederlandse export een groot mondiaal bereik, met 27% van de export naar landen buiten de EU/EFTA. Daarnaast huist het land circa 32.000 multinationale ondernemingen en 92.000 expats, wat de aantrekkingskracht als vestigingsplaats voor wereldwijde bedrijven onderstreept.

FIGURE 2
FDI STOCK IN NL BY PARTNER COUNTRY

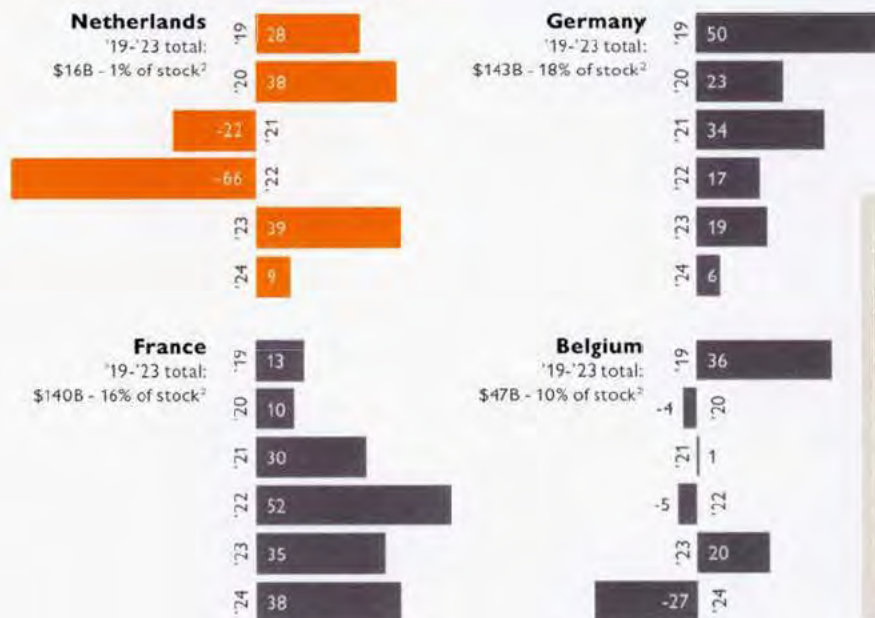
FDI stock in NL by partner country (\$T, 2019-2023)

Note: FDI stock includes both real and financial FDI, as the split is not available by partner country; FDI stock is measured at the end of each year and it does not fully equate to FDI stock in the previous year plus net FDI flows as revaluations are also included – i.e., exchange rate changes, price changes and other adjustments | Source: OECD

FIGURE 3
INWARD REAL FDI FLOWS

Inward real FDI flows (in \$B, 2019-2024¹)

De 'reële' FDI-instromen van Nederland tussen '19-'23 bedroegen slechts 1% van de totale 'reële' FDI-voorraad. EU-peers noteerden in dezelfde periode aanzienlijk hogere instromen ten opzichte van hun voorraad, met Frankrijk +16%, Duitsland +18% en België +10%.

Note: (1) 2024 figures for all countries are total FDI, split between real & financial FDI not yet published. Split between real & financial FDI for Germany in 2023 estimated using average percentage distribution in '19-'22 applied to total FDI flows of 2023, as split for 2023 was unavailable; (2) Stock refers to Real FDI stock as of 2023 for the respective country, FDI stock measured at the end of each year, does not fully equate to FDI stock in previous year. Net FDI flows as revaluations also included – i.e., exchange rate changes, price changes & other adjustments; FDI inflow equal to transactions that increase investment that foreign investors have in enterprises resident in the reporting economy minus transactions that decrease investment of foreign investors in resident enterprises (flows composed of equity, reinvestment of earnings, and debt transactions). Real FDI captured by excluding financial & insurance activities; Excludes special purpose entities (SPEs) | Source: OECD

De open houding ten opzichte van internationale handel en samenwerking heeft Nederland tot een toonaangevende bestemming voor FDI gemaakt. Nederland staat op de tweede plaats in Europa wat betreft FDI-voorraad, zowel voor 'reële' als 'financiële' investeringen (FIGUUR 1). 'Reële' FDI omvat investeringen in de reële economie, zoals greenfield-projecten en fusies en overnames (M&A), terwijl 'financiële' FDI betrekking heeft op investeringen in trusts en holdings. Aanhoudende instroom van met name 'reële' FDI heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van een sterke economie en de leidende positie van Nederland in onder andere de chemische en farmaceutische industrie en in de financiële dienstverlening.

De sterke relatie met de Verenigde Staten vormt al decennialang een belangrijke pijler van het Nederlandse economische succes. Hoewel deze relatie per definitie asymmetrisch is vanwege verschillen in omvang en invloed, hebben de landen een diep gewortelde gedeelde geschiedenis en delen zij gemeenschappelijke waarden. Hierdoor onderhoudt Nederland aanzienlijk sterkere economische banden met de VS dan de meeste andere Europese landen. Dat komt tot uiting in substantiële wederzijdse investeringen, intensieve handel en aanzienlijke creatie van werkgelegenheid. Terwijl Nederland een van de grootste investeerders in de VS blijft, zijn de Verenigde Staten met een FDI-voorraad van \$600 miljard ook in 2023 de grootste buitenlandse investeerder in Nederland (FIGUUR 2). Meer dan 3.000 Amerikaanse bedrijven zijn actief in Nederland, goed voor ruim 20% van alle buitenlandse ondernemingen. Zij zorgen voor meer dan 230.000 banen, wat neerkomt op 2,1% van de totale werkgelegenheid.

FDI in Nederland stagneert

Ondanks zijn sterke economische en sterke FDI positie, heeft Nederland moeite om nieuwe FDI-instroom aan te trekken. In de afgelopen vijf jaar loopt het land achter op veel andere Europese landen. De netto instroom van 'reële' FDI bedroeg in deze periode slechts \$16 miljard. Daartegenover staan aanzienlijk hogere instromen bij belangrijke Europese peers, zowel in absolute termen als in verhouding tot hun bestaande FDI-voorraad. Toch noteerde Nederland in het meest recente beschikbare jaar de hoogste reële FDI-instroom onder vergelijkbare landen (+\$39 miljard in 2023) en ook voorlopige cijfers voor 2024 zijn positief (FIGUUR 3). Om de sterke FDI positie te behouden, moet Nederland zijn inspanningen om FDI aan te trekken aanzienlijk intensiveren.

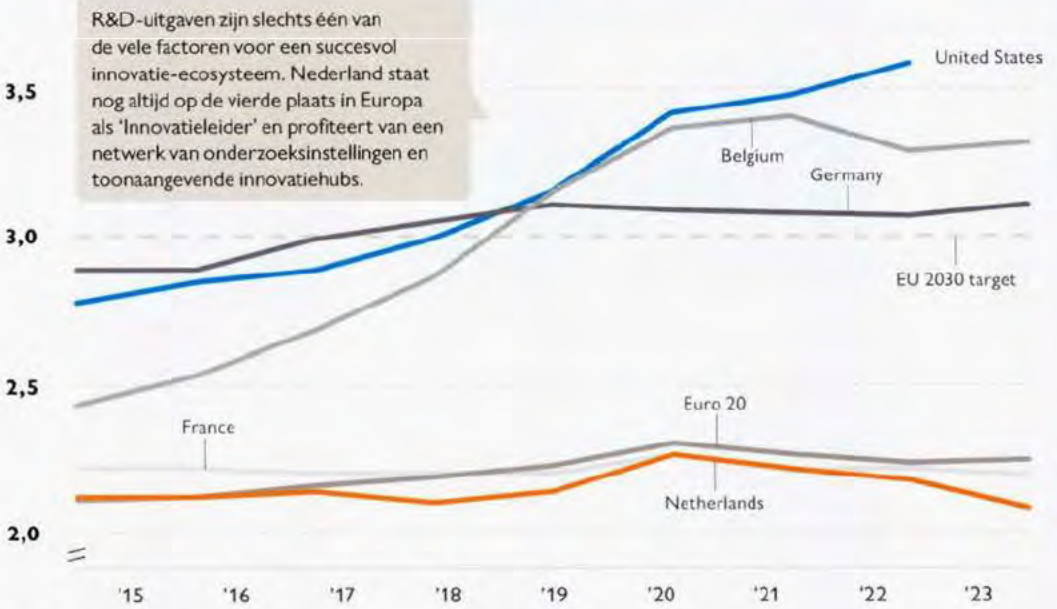
In juni 2023 introduceerde de Nederlandse overheid de *Wet Veiligheidstoets investeringen, fusies en overnames* (Wet Vifo), waarmee buitenlandse investeringen in vitale sectoren worden getoetst op risico's voor de nationale veiligheid. Tot nu toe heeft deze wet nog niet geleid tot een noemenswaardige terugval in FDI-instroom. Wel is het zo dat de toetsingsprocedure investeringsprocessen vertraagt, en de reikwijdte van de wet binnenkort wordt uitgebreid. Daarom is het van belang om de langetermijneffecten nauwgezet te blijven monitoren.

Economisch succes staat onder druk

De afgenomen aantrekkelijkheid voor buitenlandse investeringen wordt deels veroorzaakt door verzwakte fundamenten in demografie, onderwijs, de arbeidsmarkt en infrastructuur (BOX 1). Als gevolg daarvan (A) verliest het land zijn innovatievoorsprong, (B) blijft de productiviteitsgroei achter, en (C) zakt Nederland aanzienlijk in wereldwijde concurrentieranglijsten (BOX 2).

FIGURE 4
R&D SPEND AS % OF GDP

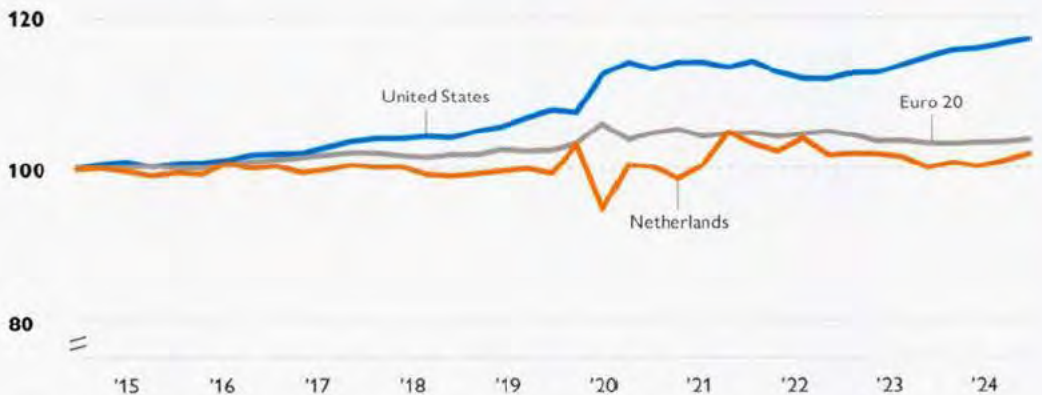
Gross domestic expenditure on public and private R&D (as % of GDP, '15-'23)

Note: 2023 R&D spend for the United States is not available | Source: Eurostat

FIGURE 5
LABOR PRODUCTIVITY GROWTH

Labor productivity per hours worked (Index = 100, 2015Q1-2024Q3)

Source: ECB, U.S. Bureau of Labor Statistics

BOX 1 – VERZWAKKENDE FUNDAMENTEN

DEMOGRAFIE

- De demografie verandert, gekenmerkt door een vergrijzende bevolking en lage geboortecijfers.
- Het huidige welvaartsniveau (pensioenen, gezondheidszorg en onderwijs) is op termijn onhoudbaar zonder beleidsaanpassingen.

ARBEID

- Hoewel de krapte op de arbeidsmarkt iets is afgenomen, rapporteert nog 71% van de bedrijven een tekort aan personeel, wat de bedrijfsvoering onder druk zet.
- De tekorten zijn zowel wijdverspreid als diepgaand: ongeveer 100 beroepsgroepen worden getroffen, waarvan twee-derde ernstige tekorten heeft (cijfers 2024).

ONDERWIJS

- De prestaties in het onderwijs nemen af, zoals blijkt uit dalende PISA-scores in alle vakgebieden.
- Op kritieke indicatoren zoals lezen en natuurwetenschappen scoort Nederland sinds kort onder het EU- en OESO-gemiddelde.

INFRASTRUCTUUR

- Het elektriciteitsnet is overbelast en energieprijzen zijn niet concurrerend, wat de bedrijfsvoering belemmert.
- De kwaliteit van civiele infrastructuur gaat achteruit, wat leidt tot een verhoogd risico en substantiële investeringen noodzakelijk maakt.
- Er worden onvoldoende woningen gebouwd.
- De stikstofcrisis is een extra rem op economische activiteiten.

BOX 2 – WORSTELLENDE BASISINDUSTRIE

Het verslechterende economische klimaat is ook zichtbaar in de basisindustrie. Nederland heeft de ambitie om een vooraanstaande vestigingslocatie te worden voor duurzame basisindustrie. Deze sector speelt nu al een cruciale rol in de toeleveringsketen van de Nederlandse hightech maakindustrie, en zal essentieel zijn om verdere stappen te zetten in circulariteit en duurzaamheid binnen die keten. De afgelopen jaren is deze ambitie echter onder druk komen te staan door economische onrust. Hoewel de basisindustrie in de hele Europese Unie te maken

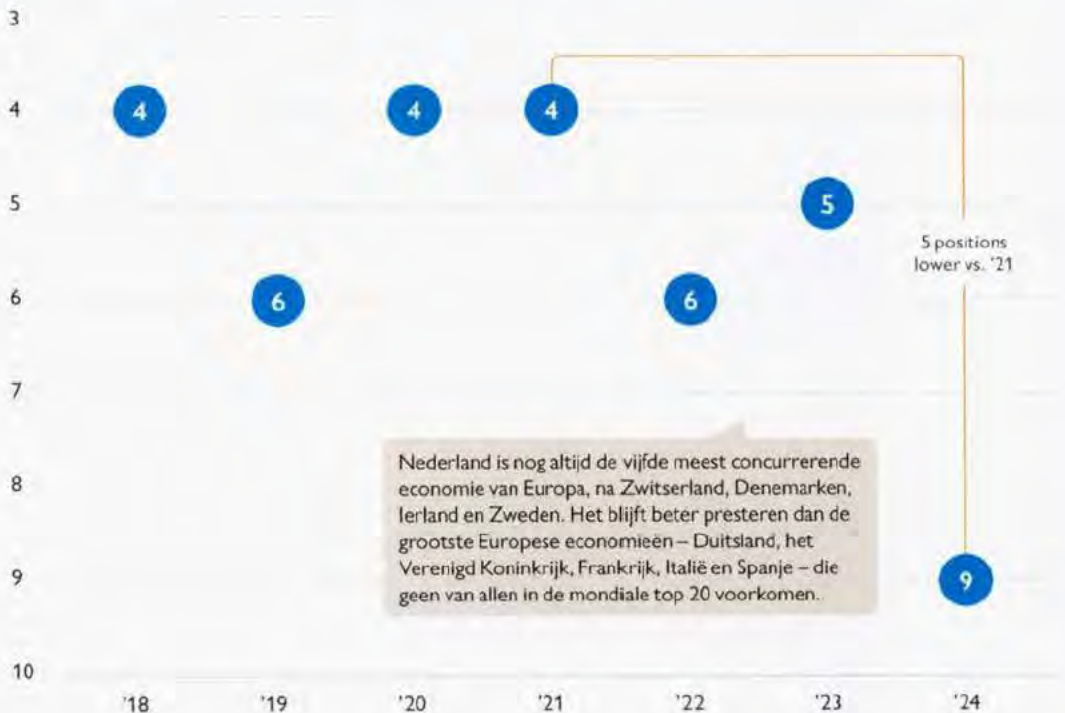
heeft met uitdagingen, is de concurrentiepositie in Nederland nog sterker verslechterd. Zo is de productie in de Nederlandse chemiesector, goed voor circa 45.000 banen, sinds 2021 met ongeveer 20% gedaald. Fabrieken worden gesloten (zoals LyondellBasell in Rotterdam), en grote (duurzaamheids)investeringen zijn uitgesteld vanwege zorgen over een ongelijk speelveld, het ontbreken van een langetermijnperspectief, beperkte voortgang in energie-infrastructuur en vertragingen in vergunningverlening als gevolg van de stikstofproblematiek.

A – Terreinverlies op innovatie

De leidende positie van Nederland op innovatie staat onder druk. Het land boet in aan voorsprong doordat de voortgang op een aantal cruciale terreinen achterblijft. Een belangrijk aandachtspunt is de stagnerende R&D-investeringen. De R&D-uitgaven blijven hangen op 2,1% van het BBP, aanzienlijk lager dan bij vergelijkbare landen en onder het EU-streefcijfer van 3% per 2030 (FIGUUR 4). Deze stagnatie is vooral zichtbaar bij R&D-investeringen vanuit het bedrijfsleven, die ver onder het EU-gemiddelde blijven. Bezuinigingen op het Nationaal Groeifonds en politieke heroverwegingen van publieke R&D-financiering ondermijnen verder het vertrouwen in de toekomst van het Nederlandse innovatie-ecosysteem. Een andere grote uitdaging is de valorisatie van hoogwaardig onderzoek, oftewel de omzetting van wetenschappelijke inzichten in marktrijpe producten en diensten. Hoewel Nederland uitblinkt in fundamenteel onderzoek en het aantal patenten, blijft het achter in valorisatie. Belemmeringen in financiering en een beperkte samenwerking tussen publieke, private en academische instellingen vormen een obstakel voor start-ups en scale-ups om door te groeien tot wereldwijd concurrerende ondernemingen.

FIGURE 6
COMPETITIVENESS RANKING

Position of NL on the IMD World Competitiveness Ranking ('18-'24)

Note: IMD is 'the International Institute for Management Development', the ranking is considered by the Dutch Government as providing "the most complete and up-to-date picture" on international competitiveness | Source: IMD

B – Achterblijvende productiviteitsgroei

Nederland kent al een decennium lang een zwakke groei van de arbeidsproductiviteit, die achterblijft ten opzichte van zowel de Eurozone als de Verenigde Staten. In de afgelopen tien jaar is de arbeidsproductiviteit in Nederland met slechts 2,0% toegenomen, terwijl dit in de Eurozone 3,8% bedroeg en in de VS maar liefst 17,3% (FIGUUR 5). Het toenemende verschil is grotendeels toe te schrijven aan het vermogen van de VS om digitale technologieën sneller te ontwikkelen en te integreren in productieprocessen. De VS loopt voorop in AI-gedreven automatisering, cloud computing en investeringen in digitale infrastructuur, wat leidt tot meer efficiëntiewinsten in diverse sectoren dan in Europa het geval is.

C – Verminderde concurrentiekracht

Nederland is gedaald van plaats 5 naar plaats 9 in de *IMD World Competitiveness Ranking 2024* (FIGUUR 6). Deze daling is met name het gevolg van een verslechtering van de percepties op het vlak van globalisering.

openheid voor internationale investeringen en aanpassingsvermogen bij uitdagingen. Andere knelpunten zijn onder meer de starheid van de arbeidsmarkt, afgenomen efficiëntie en beperkte toegang tot financiering. Ook de efficiëntie van de overheid is afgenomen, onder meer door zwakker financieel beheer, verminderde institutionele kracht en een steeds complexere regelgeving. Zoals eerder genoemd heeft ook de verslechtering van de basisinfrastructuur, waaronder congestie op het elektriciteitsnet, de concurrentiepositie van Nederland negatief beïnvloed.

Verschuiving in internationale en trans-Atlantische verhoudingen

De achterblijvende economische prestaties van Nederland zijn des te zorgwekkender tegen de achtergrond van geopolitieke en economische verschuivingen. Wereldwijde machtsverhoudingen veranderen en hertekenen het internationale speelveld. In Europese hoofdsteden groeit de bezorgdheid dat de *rules-based international order*, waarvan Europa de afgelopen 80 jaar sterk heeft geprofiteerd, doelbewust wordt afgebroken en plaatsmaakt voor een orde die minder gunstig is voor Europa. Tegelijkertijd blijft de mondiale macro-economische situatie volatiel. De inflatie ligt nog steeds boven het niveau van voor de Corona pandemie, met een kerninflatie die structureel boven de 2% blijft. Deze ontwikkelingen zetten economische groei onder druk, waarbij Europa bijzonder gevoelig is. De groei van het BBP in de Eurozone voor 2025 geraamd op ongeveer 1%, aanzienlijk lager dan in andere ontwikkelde economieën.

Hoewel de Verenigde Staten en de Europese Unie belangrijke economische en veiligheidspartners blijven, is hun relatie de afgelopen jaren onder druk komen te staan. Verschuivingen in het Amerikaanse buitenlandbeleid, discussies over lastenverdeling binnen defensie en handelsconflicten zorgen voor spanningen, zowel op de kort als langere termijn. Veiligheid blijft een fundamentele pijler binnen het partnerschap, voornamelijk via de NAVO. De VS roepen echter al meer dan een decennium (Europese) NAVO-landen op om hun defensie-uitgaven aanzienlijk te verhogen voor een eerlijkere lastenverdeling. Deze druk is verder toegenomen onder de tweede termijn van Trump, waarbij de VS minder nadruk willen leggen op Europese veiligheid. Deze koerswijziging sluit aan bij de groeiende Amerikaanse focus op Azië, waarbij de prioriteit ligt op het tegengaan van China's toenemende invloed. Washington oefent ook druk uit op de EU om een hardere lijn te volgen richting China, waaronder druk op Nederland om de exportbeperkingen op geavanceerde chiptechnologie aan te scherpen. Tegelijkertijd hekelt de VS al geruime tijd het groeiende handelstekort met de EU, en probeert dit te corrigeren via het instellen van importheffingen. Hoewel eventuele Amerikaanse tarieven momenteel slechts 4–5% van de Nederlandse export zouden raken, blijft de sterk handelsafhankelijke Nederlandse economie kwetsbaar voor verstoringen van de internationale handel.

Noot: De dynamiek van de VS-EU-relatie ontwikkelt zich snel; de geschetste situatie weerspiegelt algemene trends en poogt geen beschrijving van de meest actuele stand van zaken te zijn.

Toenemende urgentie

De overheid en het bedrijfsleven erkennen dat de veranderende geopolitieke werkelijkheid betekent dat men niet langer kan vertrouwen op de groeimotoren van het verleden, zoals mondiale handel, goedkope energie en het 'vredesdividend'. Het bedrijfsleven ondervindt inmiddels de gevolgen en ziet deze impact alleen maar toenemen. Deze ontwikkelingen maken het des te urgenter om het investeringsklimaat nieuw leven in te blazen, zodat de Nederlandse economie veerkrachtig, aantrekkelijk en relevant blijft.

EEN VEERKRACHTIGE EN AANTREKKELIJKE NEDERLANDSE ECONOMIE

Om toekomstige kansen te benutten en een veerkrachtige, toekomstbestendige economie te waarborgen, moet Nederland (1) blijven bouwen aan nationale economische strategieën, (2) deze ondersteunen met sterke economische fundamenten, (3) betrouwbare toezeggingen doen voor de lange termijn, (4) werken aan wederzijds vertrouwen en (5) EU-afstemming en trans-Atlantische banden versterken. De Nederlandse traditie van ondernemerschap, het vermogen tot transformatie en de sterke economische uitgangspositie vormen een basis voor optimisme.

1 – Blijf bouwen aan nationale economische strategieën

Nederland heeft verschillende strategische kaders ontwikkeld die gericht zijn op het vormgeven van toekomstige economische groei en innovatie. Zo is er breed opgezet beleid zoals het Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid (MTIB), dat zich via negen topsectoren en vijf centrale missies richt op grote maatschappelijke opgaven. Daarnaast ondersteunt de Nationale Technologiestrategie (NTS) deze inzet door tien sleuteltechnologieën te identificeren. Het MTIB geldt als een van de meest omvattende en missiegerichte strategische kaders onder OESO-landen. Ook heeft Nederland een buitenlandse investeringsstrategie geformuleerd die aansluit op de NTS, evenals beleid rond toekomstige groeimarkten om geselecteerde industriële ecosystemen te versterken.

Deze strategieën hebben het potentieel om investeringen te bevorderen door te fungeren als katalysator voor participatie van het bedrijfsleven. Tegelijkertijd kan verfijning van de huidige aanpak de effectiviteit verder versterken. Bedrijven geven aan dat er sprake is van overlap tussen beleid en strategieën, en dat er inconsistenties bestaan tussen verschillende ministeries. Dit leidt tot een gefragmenteerd en verkokerd landschap. Hoewel recente initiatieven zoals het Nationaal Groeifonds en het MTIB wijzen op een verschuiving richting meer gerichte benaderingen, blijven deze in de praktijk vaak te breed om het bedrijfsleven duidelijke richting te bieden. Ondernemingen merken op dat Nederlandse strategieën minder helder en minder diepgaand zijn dan die van andere landen, waardoor het moeilijk is om zich als strategische partner voor de lange termijn te committeren. Daar komt bij dat innovatiebeleid steeds nauwer wordt verweven met maatschappelijke vraagstukken, wat het beleid automatisch politiseert. Deze politisering vergroot de kans op beleidsvolatiliteit. De daaruit voortvloeiende onvoorspelbaarheid belemmert langetermijninvesteringen in innovatie en tast het vertrouwen van investeerders verder aan. Meer consistentie, een integrale aanpak en een meer gedetailleerdere visie vergroten de relevantie van de strategieën en maken Nederland aantrekkelijker als bestemming voor buitenlandse investeringen.

2 – Ondersteun strategieën met sterke economische fundamenten

Hoewel er brede investeringsstrategieën zijn ontwikkeld, hangt hun effectiviteit uiteindelijk af van de kracht van de onderliggende randvoorwaarden. Om op lange termijn economische veerkracht en concurrentiekracht te waarborgen, moet Nederland ervoor zorgen dat deze fundamentele voorwaarden

robuust en goed geïntegreerd zijn. Op dit moment is er sprake van een dringende behoefte aan versterking op vier cruciale gebieden: (1) infrastructuur, (2) *human capital*, (3) fiscaal en financieel beleid, en (4) onderzoek en innovatie.

Het belang van elk van deze fundamenteën verschilt per industrie. Kapitaalintensieve sectoren zoals geavanceerde maakindustrie en de energiesector zijn bijvoorbeeld sterk gebaat bij een solide infrastructuur, stabiele financiële kaders en concurrerend fiscaal beleid. Kennisintensieve sectoren daarentegen hebben meer baat bij toegang tot hooggekwalificeerd personeel en een goed functionerend innovatie-ecosysteem. Om die reden moeten beleidsmaatregelen afgestemd worden op de strategische behoeften van verschillende sectoren. Dit zorgt ervoor dat investeringen effectief kunnen worden gefaciliteerd, en dat Nederland zijn positie als toonaangevende bestemming voor binnenlandse en buitenlandse investeringen behoudt.

Infrastructuur

- Zorg voor voldoende netwerkcapaciteit en concurrerende tarieven binnen de energie-, digitale en logistieke infrastructuur, zodat bedrijven worden ondersteund in hun continuïteit en groeiomgevingen, met behoud van internationaal concurrentievermogen.
- Wijs grond- en emissierechten (zoals stikstofrechten) strategisch toe, op een manier die sectoren ondersteunt die essentieel zijn voor strategische autonomie, concurrentiekracht, duurzame ontwikkeling en bredere economische activiteit.

Human Capital

- Versterk de samenwerking tussen het onderwijs en het bedrijfsleven om ervoor te zorgen dat onderwijs beter aansluit op sleutelberoepen in sectoren met grote vraag, zoals de techniek, IT en zorg.
- Zet in op het aantrekken van internationaal talent via beleid dat zowel onderwijs (zoals het behouden van internationale studenten) als bedrijfsleven ondersteunt (bijvoorbeeld via versnelde procedures voor kennismigratie en de 30%-regeling – nu 27%-regeling), om arbeidstekorten te verlichten en het innovatievermogen te versterken.

Financieel en Fiscaal beleid

- Zorg voor voorspelbaarheid in het fiscale beleid en een gelijk speelveld ten opzichte van andere EU-lidstaten, en voorkom plotselinge belastingwijzigingen die langetermijninvesteringen kunnen ontmoedigen.
- Verbeter de toegang tot kapitaal voor scale-ups en duurzame technologieën, onder meer door gebruik te maken van instrumenten zoals blended finance, transitiefinancieringsregelingen en een sterkere integratie met Europese kapitaalmarkten.

Onderzoek en innovatie

- Versterk de valorisatie van wetenschappelijke kennis, zodat R&D beter wordt omgezet in marktrijpe innovaties, onder andere via:
- Verdere ontwikkeling van innovatiehubs op door publiek-private samenwerking, met meer synergie tussen universiteiten, bedrijven en kennisinstellingen.

- Verbeter de toegang tot innovatieprogramma's en -financiering, zodat start-ups, scale-ups, mkb's en multinationals volwaardig kunnen deelnemen aan nationale en Europese onderzoeksinitiatieven.
- Ondersteun langetermijn co-investeringsvehikels voor strategische technologische doorbraken, risicovolle R&D-projecten en het opschalen van innovaties.

3 - Maak betrouwbare toezeggingen voor de lange termijn

Betrouwbare toezeggingen

Investeringsvertrouwen is gebaseerd op de zekerheid dat essentiële middelen – financieel, infrastructureel en *human capital* – op voorspelbare en effectieve wijze worden ingezet. Investeringscycli vereisen regelgeving en toezeggingen die over langere perioden stabiel blijven, zodat projecten van idee tot uitvoering kunnen doorgroeien zonder versturende beleidswijzigingen. Analyse van de Europese Commissie bevestigt dat toenemende economische beleidsonzekerheid een aanzienlijke rem zet op de economische activiteit in de eurozone. Men schat dat het cumulatieve jaarlijkse effect van beleidsonzekerheid neerkomt op circa -0,5 procentpunt BBP-groei.

Door het opbouwen van vertrouwen en stabiliteit over opeenvolgende succesvolle investeringscycli, verbetert het investeringsklimaat. Als gevolg daarvan hebben beleidsaanpassingen langdurige negatieve effecten op het vertrouwen. Ook terugkerende politieke discussies over mogelijke beleidswijzigingen schaden het investeringsklimaat, zelfs wanneer deze niet leiden tot daadwerkelijke veranderingen.

Wijzigingen in regelgeving, fiscale prikkels, subsidies of financieringsmechanismen moeten daarom zorgvuldig worden afgewogen en onderbouwd. Zulke ingrepen moeten alleen worden doorgevoerd als de verwachte voordelen substantieel groter zijn dan het voordeel van stabiliteit door beleidscontinuïteit.

Voor de lange termijn

Langetermijninvesteringen vereisen toezeggingen die verder reiken dan 2030 of 2035, richting 2050. Bedrijven en publieke instellingen, waaronder de Raad van State, geven aan dat de horizon van beleidskaders in meerdere domeinen te kort zijn om investeringen op lange termijn effectief te ondersteunen. Ondernemingen geven aan dat zij vaak behoefte hebben aan zichtbaarheid over tijdslijnen van 15 tot 20 jaar om gefundeerde investeringsbeslissingen te kunnen nemen, maar het huidige beleid voorziet hier onvoldoende in. In plaats van zich uitsluitend te richten op regelgeving voor de korte termijn, zouden langetermijnstrategieën concreter moeten worden uitgewerkt, met nadruk op duurzame groeipaden die aansluiten bij mondiale ontwikkelingen, zoals klimaatbestendigheid, digitale transformatie en herinrichting van toeleveringsketens. Het ontwikkelen van dergelijke beleidskaders is essentieel om bedrijven het vertrouwen te geven om investeringen over meerdere decennia te plannen. Naast de binnenlandse voordelen kan Nederland zich met stabiele toezeggingen voor de lange termijn internationaal positioneren als een baken van transparantie en voorspelbaarheid in een wereld die steeds meer wordt gedreven door kortetermijndenken.

4 – Versterk wederzijds vertrouwen

Naast strategieën, sterke economische fundamenteën, toezeggingen voor de lange termijn, is ook een constructieve relatie tussen bedrijfsleven en overheid van wezenlijk belang voor investeringen. Hoewel

BOX 3

Een voorbeeld is de dialoog tussen Unilever en de Nederlandse overheid, die heeft bijgedragen aan wederzijds vertrouwen en begrip. Dit speelde een rol in Unilevers beslissing om het hoofdkantoor van de ijsdivisie in Nederland te vestigen, in plaats van een ander land.

BOX 4

In het Verenigd Koninkrijk bestaan wederkerige detacheringstrajecten, waarbij tijdelijke uitwisselingen plaatsvinden van personeel tussen overheidsdepartementen en het bedrijfsleven. Deelnemers benadrukken de waardevolle inzichten die zij opdoen in uiteenlopende processen en organisatiestructuren, evenals de opbouw van sterke professionele netwerken.

vertrouwen een immaterieel begrip is, draagt het versterken ervan in belangrijke mate bij aan een gunstiger investeringsklimaat. Wederzijds vertrouwen kan worden bevorderd door het verbeteren van het onderling sentiment, het vieren van successen en het stimuleren van wederzijds leren tussen publieke en private partijen.

Verbeter het sentiment

Negatief sentiment legt op dit moment druk op de relatie tussen overheid en bedrijfsleven. Omdat sentiment een belangrijke voorbode is van publieke opinie en beleidswijziging, speelt het ook een cruciale rol bij investeringsbeslissingen. Waardevolle samenwerkingen kunnen ontstaan wanneer publieke en private partijen gezamenlijk streven naar een positievere dynamiek. Proactieve inspanningen van zowel de overheid als het bedrijfsleven om de dialoog te verbreden en het overleg aan te gaan, kunnen het sentiment verbeteren en bijdragen aan wederzijds vertrouwen. Dit vertrouwen kan op zijn beurt van grote invloed zijn op de vraag of multinationale ondernemingen ervoor kiezen om hun activiteiten in Nederland uit te breiden of hier te vestigen (**BOX 3**).

Vier successen

Nederland is de thuisbasis van toonaangevende innovatieve bedrijven en bloeiende ecosystemen. Toch worden deze successen nauwelijks actief uitgedragen of gevierd, terwijl ondernemingen in andere Europese landen daarin veel zichtbaarder zijn. Het bedrijfsleven zou beter kunnen laten zien welke bijdrage het levert aan werkgelegenheid, innovatie en een sterke economie. Dit kan de weg vrijmaken voor meer publieke waardering en een groter vertrouwen van investeerders. Daarvoor is wel een cultuuromslag nodig, waarbij bedrijven zich zichtbaarder, zelfverzekerder en pro-actiever zullen moeten opstellen in het uitdragen van positieve boodschappen naar het bredere publiek.

Stimuleer wederzijds leren

Het versterken van wederzijds leren tussen publieke en private sectoren draagt bij aan meer wederzijds begrip en vertrouwen. Een internationaal bewezen aanpak om dit te realiseren zijn publiek-private uitwisselingsprogramma's, waarbij medewerkers tijdelijk overstappen tussen organisaties. Dergelijke programma's maken tweezijdige kennisuitwisseling mogelijk en geven individuen en organisaties diepere inzichten in elkaars prioriteiten en besluitvormingsprocessen. Daarnaast bevorderen ze een gedeeld begrip van gezamenlijke vraagstukken. De implementatie van dit soort programma's vereist lef en betrokkenheid op alle niveaus, evenals duidelijke waarborgen om belangenverstremming te voorkomen en transparantie te waarborgen. (**BOX 4**)

5 - Versterk EU-afstemming en trans-Atlantische banden

Neem een leidende rol in de Europese integratie

De Europese Unie heeft zich de afgelopen decennia bewezen als een fundament onder de Nederlandse ontwikkeling en groei. Als open economie die sterk afhankelijk is van wereldhandel, heeft Nederland aanzienlijk geprofiteerd van Europese integratie. Het land speelt al jaren een sleutelrol in Europese besluitvorming en geldt als een van de invloedrijkste kleinere lidstaten binnen de EU. Toch zijn opeenvolgende Nederlandse regeringen de afgelopen jaren terughoudend geweest ten aanzien van verdere Europese integratie. Deze houding staat haaks op het groeiende besef dat economische, maatschappelijke en technologische uitdagingen grensoverschrijdend zijn en gezamenlijk moeten worden aangepakt. Bovendien zorgt de veranderende geopolitieke context ervoor dat versterking en vereenvoudiging van de interne markt urgenter is dan ooit. Nederland kan zijn concurrentiekracht alleen waarborgen door proactief het voortouw te nemen in de Europese beleidsagenda. De routes om dit te realiseren zijn al geformuleerd in een aantal sleutelinitiatieven, zoals het Draghi-rapport, het Letta-rapport, het *Competitiveness Compass* van de Europese Commissie en de *Clean Industrial Deal*. Deze initiatieven richten zich onder andere op het vereenvoudigen van regelgeving, het versterken van industriële concurrentiekracht en innovatie, en het realiseren van open strategische autonomie.

Zorg voor een gelijk speelveld

Het is ook essentieel dat Nederlandse bedrijven kunnen concurreren op gelijke voorwaarden met ondernemingen in andere EU-lidstaten. Op dit moment wijkt het Nederlandse beleid regelmatig af van Europese normen, bijvoorbeeld door het toevoegen van extra nationale eisen aan EU-richtlijnen (*gold-plating*), of door binnenlands beleid te voeren dat verschilt van regelgeving in andere lidstaten. Deze verschillen verstoren het gelijke speelveld binnen de EU, verzwakken de industriële waardeketens en maken Nederland minder aantrekkelijk voor grootschalige investeringen (BOX 5). Om die reden moet de Nederlandse overheid prioriteit geven aan het aanpakken van de impact van zulke verschillen op concurrentievermogen en investeringen. Hoewel het huidige coalitieakkoord toezegt geen nieuwe nationale aanvullingen meer op EU-beleid te maken en bestaande gevallen tegen het licht te houden, is er tot dusver weinig voortgang geboekt op dit vlak.

Bouw voort op de trans-Atlantische relatie

De Amerikaans-Nederlandse economische relatie is gebouwd op solide fundamenten. Nog altijd leveren Amerikaanse bedrijven een aanzienlijke bijdrage aan de Nederlandse economie, in de rol van investeerder, werkgever en technologische partner. Zij blijven een drijvende kracht achter innovatie en samenwerking met Nederlandse partijen. Deze relatie speelt een sleutelrol bij het aanpakken van strategische uitdagingen, met name op technologische terreinen waar Nederland en Europa geconfronteerd worden met toenemende concurrentiedruk. Een recent voorbeeld is het overleg dat de Nederlandse overheid begin 2025 voerde met Nvidia en AMD over de ontwikkeling van een AI-faciliteit in Nederland. Dit onderstreept de cruciale rol van Amerikaanse technologiebedrijven kunnen spelen in het versterken van de digitale infrastructuur van Nederland en Europa. Terwijl Nederland en Europa werken aan grotere economische autonomie en weerbaarheid, blijven Amerikaanse bedrijven betrouwbare partners, die opereren binnen het EU- en Nederlandse regelgevingskader en bereid zijn samen te werken aan gedeelde vraagstukken.

BOX 5 - VOORBEELDEN VAN NATIONALE VERSCHILLEN*

- De Nederlandse CO₂-heffing bovenop het Europese Emissiehandelssysteem (ETS) zorgt voor extra kosten voor Nederlandse bedrijven ten opzichte van hun Europese concurrenten.
- De Nationale Circulaire Plastic Norm (NCPN) verplicht producenten om vanaf 2027 gerecycled plastic te gebruiken in de productie – drie jaar eerder dan de EU-verplichting onder de PPWR in 2030. Dit leidt tot extra nalevingskosten voor Nederlandse bedrijven en vergroot het risico dat productie naar het buitenland wordt verplaatst.
- De groeiende verschillen in energieprijzen ten opzichte van EU-lidstaten zoals Frankrijk, België en Duitsland vormen een toenemende zorg. De prijzen zijn in Nederland hoger door de afgebouwde indirecte kostencompensatie (IKC), verminderde volumekortingen (VCR) en gestegen netwerkkosten. Dit schaadt de concurrentiepositie van Nederlandse industriële bedrijven ten opzichte van hun Europese tegenhangers.

*Op het moment van schrijven van dit rapport heeft de Nederlandse overheid voorgesteld om de Nederlandse CO₂-heffing uit te stellen en de hoge energieprijzen te compenseren.

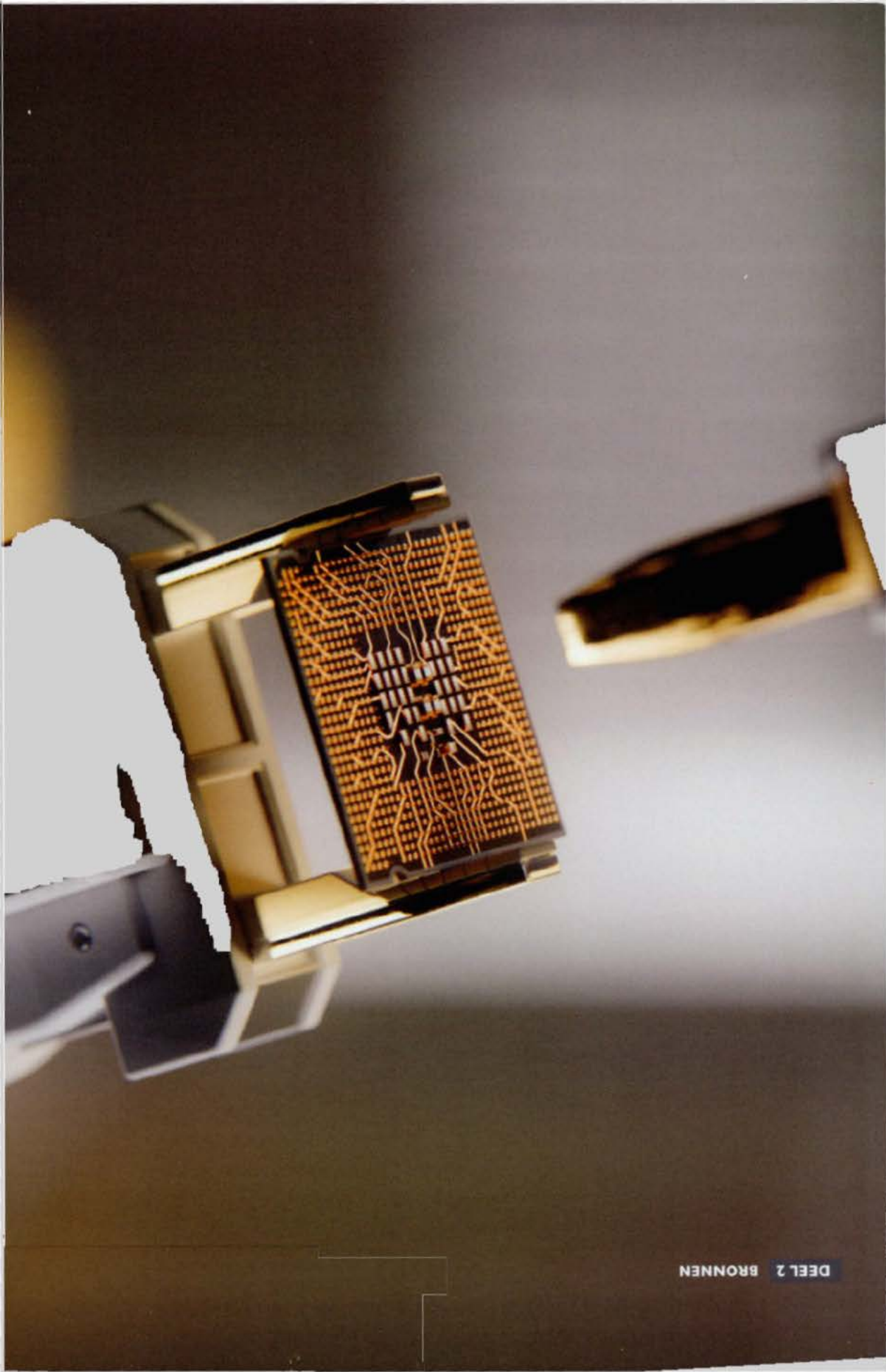
Daarnaast kunnen de Amerikaans-Nederlandse relaties worden verdiept door intensievere samenwerking op zowel federaal als op staats- en lokaal niveau, waardoor ruimte ontstaat voor dynamischere en wendbaardere samenwerking. Zo blijft Nederland zijn betrokkenheid versterken via meerdere economische missies naar Amerikaanse staten en via een in januari 2025 samenwerkingsovereenkomst met Arizona op het gebied van halfgeleidertechnologie. Het ondersteunen van deze economische relaties en investeringen zal bijdragen aan economische groei, technologische leiderschap en weerbare toeleveringsketens. Langdurige steun voor trans-Atlantische samenwerking en investeringen stelt Nederland in staat om zijn groeipotentieel te benutten, technologische voorsprong op te bouwen en de veerkracht van *supply chains* te versterken.

CONCLUSIE

Buitenlandse investeringen (FDI) zijn jarenlang een drijvende kracht achter het economische succes van Nederland geweest. Hoewel het land nog steeds een aanzienlijk aandeel in de Europese FDI-voorraad bezit, is de aantrekkelijkheid voor buitenlandse investeerders afgenomen door verslechterende economische fundamenteën. Om een veerkrachtige en concurrerende economie in stand te houden, moet Nederland daadkrachtig optreden. Dat vereist het blijven vormgeven van samenhangende economische strategieën, het ondersteunen daarvan met sterke economische fundamenteën, betrouwbare toezeggingen voor de lange termijn, het versterken van wederzijds vertrouwen, en het voortbouwen op internationale partnerschappen.

BRONNEN VAN GEPUBLICEERDE TEKST

BRONNEN	ONDERWERP	DETAILS / METHODEN / DEFINITIES
Leden AmCham Nederland	Divers	Interviews met leden over onderwerpen als de aantrekkelijkheid van Nederland voor investeringen, het R&D- en innovatieklimaat, kernuitdagingen en mogelijke oplossingen voor onderliggende oorzaken
CBS	Divers	Cijfers over o.a. werkloosheid, multinationale ondernemingen, expats, Amerikaanse bedrijven in Nederland, arbeidsmarktcrapte, productie in de chemische industrie
CPB	Trans-Atlantische relatie	Rapport over 'Effect van Amerikaanse invoertarieven op de Nederlandse en Europese economie'
ECB	Productiviteit, BBP-groei	Arbeidsproductiviteit per gewerkt uur, geïndexeerd op 100 in Q1 2015; BBP-groei eurozone, prognose voor 2025
Europese Commissie	Divers	European Innovation Scoreboard 2024; The cost of economic policy uncertainty; Draghi-rapport; Letta-rapport; Competitiveness Compass
Eurostat	R&D-uitgaven	R&D-uitgaven als percentage van het BBP van een land
E-Bridge	Energie prijsverschillen	Rapport 'Electricity cost assessment for large industry in the Netherlands, Belgium, Germany and France' in opdracht van het Ministerie van EZK
IMD	Concurrentiekracht	IMD World Competitiveness Ranking 2018–2024; ranglijst op basis van diverse aspecten van economisch concurrentievermogen
IMF	BBP / BBP per hoofd, Export	BBP per hoofd van de bevolking, lopende prijzen in USD (2024); export per land (FOB) ten opzichte van het totale BBP
OECD	FDI instroom en voorraad, PISA-scores	FDI-instromen zijn gelijk aan transacties die de investeringen van buitenlandse investeerders in ondernemingen gevestigd in de rapporterende economie vergroten, minus de transacties die deze investeringen verminderen. Dit omvat bijvoorbeeld grensoverschrijdende fusies en overnames (M&A) en interne leningen tussen een moederbedrijf en een dochteronderneming
Numbeo	Quality of Life	Numbeo quality of life index per land, op basis van o.a. veiligheid, gezondheidszorg, kosten van levensonderhoud; Nederland staat tweede in 2024 en 2025
Rijksoverheid	Divers	Diverse rapporten en artikelen over o.a. Missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid, Nationale Technologiestrategie, Nationaal Groeifonds, Unilever dialogen, Kamerbrieven
U.S. Bureau of Labor Statistics	Productiviteit	Arbeidsproductiviteit per gewerkt uur, geïndexeerd op 100 in Q1 2015
VEMW	Basisindustrie	Rapport 'De Sociaaleconomische Impact van 6 Sectoren binnen de Basisindustrie'
Divers literatuur onderzoek	Divers	Nieuwsartikelen en publieke statements van verschillende bronnen, o.a. NRC, Reuters, Politico, TNO, VNCI

EEN SELECTIE VAN ONZE LEDEN

De Amerikaanse Kamer van Koophandel in Nederland (AmCham) is het leidende platform voor Amerikaans bedrijven in Nederland. De achterban van AmCham bestaat uit ongeveer 350 organisaties – Amerikaanse, maar ook Nederlandse en internationale bedrijven die betrokken zijn bij en investeren in de trans-Atlantische economie.

AMERICAN CHAMBER OF COMMERCE IN THE NETHERLANDS

+31 (0)20 7951840 | office@amcham.nl | www.amcham.nl

De toekomst voor de sector life sciences in Nederland

Uitkomsten benchmark van het mondiale
LSH-vestigingsklimaat in 2025

Inhoudsopgave

Voorwoord	02
Hoe komen we terug in de top 3 van landen met een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences?	03
1. Inleiding	08
1.1 De evolutie van Nederland in de sector life sciences	08
1.2. Wat maakt een land aantrekkelijk voor bedrijven in de life sciences? Een benchmark op zes sleuteldomeinen	09
2. Een internationale vergelijking in vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences	10
1. Economische factoren	12
2. Arbeidsmarkt	14
3. Bestuur	16
4. Talent en onderwijs	18
5. Infrastructuur	20
6. Markttoegang en marktpotentieel	22
3. De weg naar boven en richting de toekomst	25
3.1. Initiatieven om het vestigingsklimaat in Nederland te versterken	25
4. Appendix	31
1. Toelichting KPI's	31
2. Selectiecriteria	33
3. Uitkomsten benchmark per land voor domeinen en KPI's	34
5. Bronnenlijst	38

Voorwoord

De aantrekkingskracht van Nederland als vestigingsland voor innovatieve bedrijven is relatief sterk, maar staat ook onder druk. Onze nieuwste benchmark laat zien dat Nederland op de zesde plaats staat in een internationale ranglijst van 32 landen (EU-landen, China, het VK, de VS, Zwitserland en Zweden). We moeten streven naar een top 3-positie. Deze uitkomst is een wake-upcall: zonder koerswijziging raken we achterop.

De feiten zijn onmiskenbaar. In 2024 bedragen de private R&D-investeringen in Nederland slechts €900 miljoen—een fractie van wat landen als België (€5.692 miljoen) en Zwitserland (€9.556 miljoen) investeren. Op het gebied van toegang tot nieuwe geneesmiddelen is Nederland binnen de EU gedaald van plek 5 naar plek 11, met een mediane toegangstijd van 514 dagen. Energieprijzen zijn hoog (19e plaats), netcongestie belemmert groei, en complexe regelgeving—zoals stikstofnormen en decarbonisatiebeleid—verhoogt de operationele kosten van productiefaciliteiten. Dit alles maakt Nederland minder aantrekkelijk voor bedrijven die willen investeren in gezondheid, innovatie en productie.

Het fundament van het Nederlandse vestigingsklimaat is minder robuust dan soms wordt aangenomen. Nederland scoort weliswaar goed op digitale infrastructuur (5e) en beschikt over een hoogopgeleide beroepsbevolking (4e), maar dit biedt geen garantie voor succes. Op belangrijke onderdelen kan het vestigingsklimaat beter: publieke investeringen in R&D blijven achter (12e plaats), de bbp-groei is laag (21e plaats) en het vennootschapsbelastingtarief is onaantrekkelijk voor bedrijven (29e plaats). Andere landen investeren gericht, versnellen markttoegang en bieden betere voorwaarden.

Deze publicatie biedt een momentopname van 2024 én een routekaart richting de toekomst voor de sector life sciences. De benchmark vergelijkt 32 landen op zes domeinen en 28 KPI's. De sector life sciences draagt jaarlijks €32 miljard direct bij aan het bbp in 2024 (~3% van totaal) en biedt werk aan ruim 53.000 mensen (~0,5% van totale werkgelegenheid), maar is nog steeds de kleinste van de tien topsectoren. Dat is een gemiste kans.

Wat moet er gebeuren? Allereerst een breed gedragen nationale strategie waarin gezondheid wordt beschouwd als een maatschappelijke topprioriteit én een strategische investering in economische groei. Het versnellen van toelatingsprocedures, het slim inzetten van medische technologie en het verbeteren van de digitale infrastructuur kan de innovatiedrang verder stimuleren. Wanneer we investeren in gezondheid, verbeteren we de levenskwaliteit, verhogen we de arbeidsproductiviteit en stimuleren we economische groei.

De Europese context onderstreept dit. Het rapport van Draghi en Letta schetst de grote lijnen, waarbij het integreren van de Europese kapitaalmarkt cruciaal is om Europese start-ups en scale-ups succesvoller te maken. Daarnaast is het door de VS geïnitieerde handelsconflict zorgelijk voor het Europese vestigingsklimaat van life sciences-bedrijven, zeker gezien het feit dat de VS de grootste en vaak ook meest winstgevende markt is voor deze bedrijven. Alles zou erop gericht moeten zijn om handelsbarrières te verminderen in plaats van te verhogen, en om internationale verdragen en handelsovereenkomsten na te leven—want handel brengt welvaart voor alle betrokken landen en sectoren.

Gezondheid is een strategische investering in economische groei, arbeidsproductiviteit én innovatie. Door vergrijzing en een stijgende zorgvraag neemt de druk op de arbeidsmarkt toe. Dit leidt tot hogere kosten, personeelstekorten en langere wachlijsten, waardoor patiënten minder snel toegang hebben tot zorg. Zonder gerichte inzet op preventie, innovatie en structurele investeringen dreigt het systeem vast te lopen. Nederland kan hierin het verschil maken—mits we durven te kiezen voor langetermijnbeleid, structurele investeringen en een integrale nationale strategie.

Nederland heeft alles in huis om wereldleider te zijn in life sciences. Maar dan moeten we nú handelen. Niet overleggen, maar uitvoeren. Niet afwachten, maar investeren. Voor de economie. Voor de zorg. Voor de toekomst.

Marc ter Haar

Executive director,
American Chamber of
Commerce in the
Netherlands

David Ikkersheim

Head of Strategy &
Operations,
Partner KPMG Health

Hoe komen we terug in de top 3 van landen met een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences?

Uit onze benchmark blijkt dat Nederland momenteel de zesde positie inneemt als vestigingslocatie voor bedrijven in de life sciences ten opzichte van alle EU-landen, China, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Zwitserland. Deze sterke positie is mede te danken aan factoren zoals een uitstekende infrastructuur, een hoog mediaan inkomen en een kwalitatief hoogstaand zorgstelsel. Toch zijn er duidelijke verbeterpunten die aandacht vereisen om deze positie te behouden en verder uit te bouwen.

De huidige positie van Nederland is namelijk geen vanzelfsprekendheid. Andere landen investeren intensief in hun ecosystemen, waardoor Nederland zonder gerichte actie het risico loopt terrein te verliezen. Om aantrekkelijk te blijven voor bedrijven in de life sciences zijn strategische investeringen in enkele sleutelgebieden cruciaal.

Een belangrijk aandachtspunt is het aantrekken van meer financiering voor start-ups en scale-ups door het realiseren van een geïntegreerde Europese kapitaalmarkt. Door beperkte diepte van de kapitaalmarkt kunnen start-ups en scale-ups niet eenvoudig doorgroeien naar multinationals. Daarnaast is het belangrijk om de publieke uitgaven aan R&D en gezondheidszorg te verhogen, met een gerichte focus op innovatieve technologieën en oplossingen. Nederland blijft in 2024 met EUR 900 miljoen achter op het gebied van private investeringen in R&D voor de sector farmaceutische sciences bij landen als België (EUR 5.692 miljoen), Denemarken (EUR 1.495 miljoen) en Zwitserland (EUR 9.556 miljoen)¹.

Het formuleren van breed gedragen strategische ambities kan bijdragen aan het meer aantrekken van financiering en is van belang voor het versterken van het Nederlandse vestigingsklimaat. De kabinetsvisie biotechnologie 2025–2040, gepubliceerd door het ministerie van EZ, benadrukt dat Nederland in 2040 tot de wereldtop wil behoren op het gebied van biotechnologie². De visie erkent het belang van een sterke thuismarkt en noemt expliciet de gezondheidszorg als een van de kerngebieden.

Een ander belangrijk aandachtspunt is het verbeteren van de regelgeving en markttoegang. Het versnellen van goedkeuringsprocessen voor geneesmiddelen en medische technologie, het ontwikkelen van een nationale data-infrastructuur en het stroomlijnen van vergoedingsprocedures kunnen de innovatiekracht verder versterken.

Tot slot is samenwerking van groot belang. Door publiek-private samenwerking te intensiveren, ondernemerschap te stimuleren via incubators en onderwijsprogramma's, en stabiele financiering te waarborgen, kan Nederland zijn innovatie-ecosysteem verder versterken. Dit bevordert onderzoek, talentontwikkeling en de valorisatie van kennis. Kortom, we vertrekken vanuit een goede positie én er is werk aan de winkel om verder een bruisende toekomst voor bedrijven in de life sciences in Nederland te garanderen.

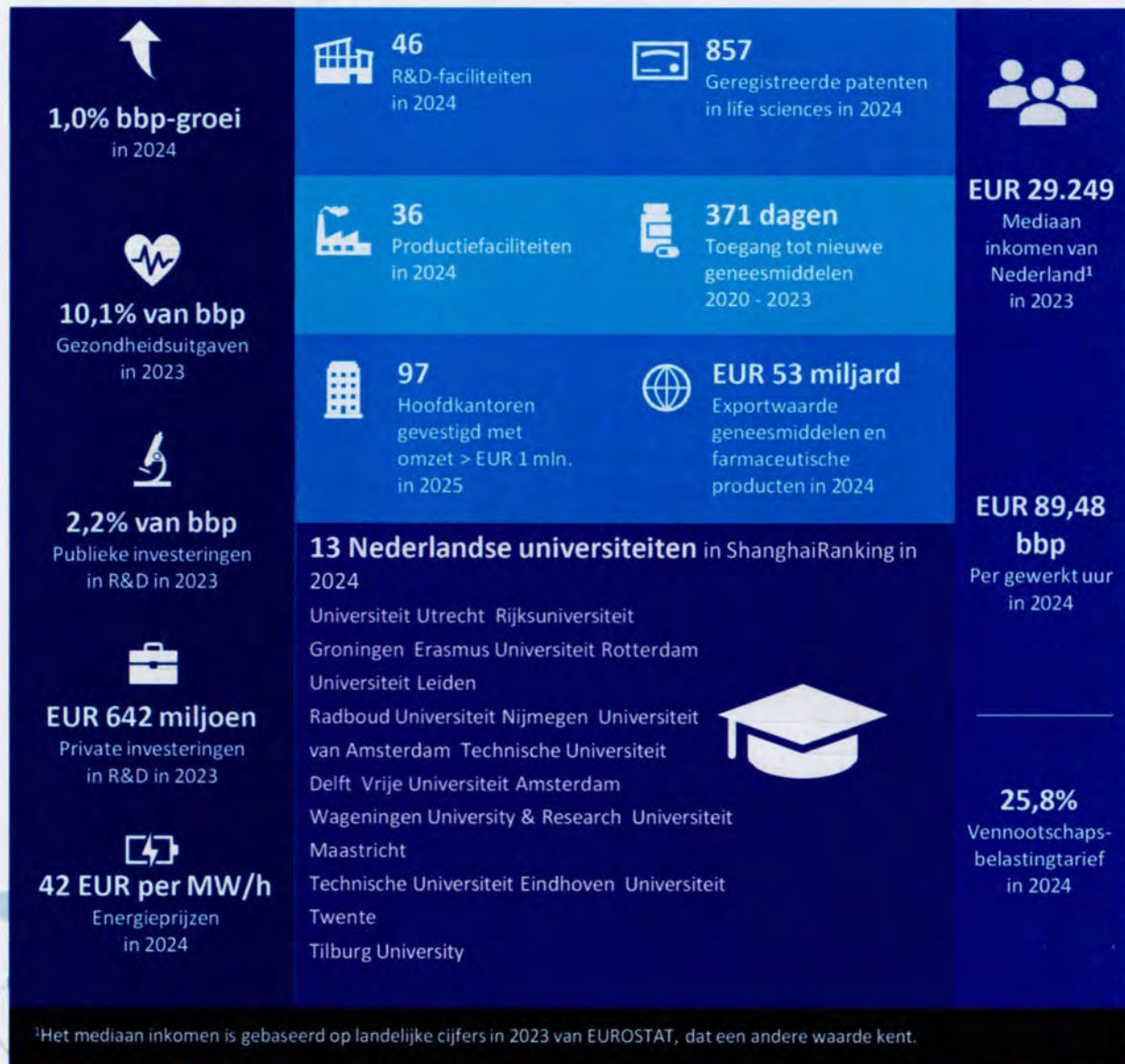
Managementsamenvatting

De sector life sciences in Nederland: een stevige basis die veel ruimte biedt voor groei

Nederland heeft een rijke geschiedenis in de life sciences, die teruggaat tot de oprichting van enkele van de oudste universiteiten en onderzoeksinstituten in Europa. De aanwezigheid van multinationals heeft Nederland nog sterker gepositioneerd in deze sector. In Nederland zijn er ongeveer 2.500 bedrijven actief in de sectoren farmaceutica, biotechnologie en medische technologie (hierna: life

sciences)⁸. De sector heeft jaarlijks circa 32 miljard euro⁸ directe economische impact in Nederland (~3% ten opzichte van het totale bruto binnenlands product (bbp) van 1.078 miljard in 2024³) en biedt directe werkgelegenheid aan circa 53.300 werknemers in 2023⁹.

Figuur 1: snapshot van de Nederlandse sector life sciences

Managementsamenvatting

Nederland behaalt een plek in de top 10 in de benchmark, maar de internationale concurrentie neemt toe*

In deze publicatie wordt het Nederlandse vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences onderzocht ten opzichte van EU-landen, China, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Zwitserland. Om de vestigingsklimaten van landen te beoordelen, zijn er zes domeinen met 28

Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) inzichtelijk gemaakt. De domeinen omvatten economische factoren, arbeidsmarkt, bestuur, infrastructuur, talent en onderwijs, en markttoegang en marktpotentieel.

Tabel 1: uitkomsten benchmark Nederland per domein en KPI

Domein	KPI	Ranking Nederland (score 1 is hoog, score 32 is laag)**	Toelichting
Economische factoren	Bbp-groei	21	Nederland heeft beperkte publieke en private investeringen en bbp-groei in 2024 en scoort goed op de aanwezigheid van R&D-faciliteiten, het mediane inkomen en het gezondheidszorgstelsel.
	Publieke investeringen in R&D	12	
	Private investeringen in R&D	12	
	Aanwezigheid R&D-faciliteiten	4	
	Mediaan inkomen	9	
	Gezondheidszorguitgaven	9	
	Gezondheidszorgstelsel	7	
Arbeidsmarkt	Werk-privébalans	5	Nederland biedt een werkomgeving met een sterke werk-privébalans en hoge productiviteit, maar kent wel strenge arbeidswetgeving.
	Loonkloof	14	
	Productiviteit	6	
	Arbeidswetten en regelgeving	23	
Bestuur	Vennootschapsbelastingtarief	29	Decarbonisatiebeleid en milieuregulering zorgen voor verhoogde operationele kosten en verminderen de aantrekkelijkheid voor het vestigen van productiefaciliteiten.
	Decarbonisatiebeleid	29	
	AVG-wetgeving	17	
	Milieuregulering	19	
Talent en onderwijs	Aanwezigheid universiteiten	8	De Nederlandse universiteiten staan hoog genoteerd en er wordt goed gescoord op gekwalificeerd personeel in relevante vakgebieden.
	Gekwalificeerd personeel	4	
Infrastructuur	Digitale infrastructuur	5	Nederland heeft een sterke digitale infrastructuur en logistieke netwerken, maar blijft achter qua productiefaciliteiten en energieprijzen.
	Logistieke netwerken	7	
	Energieprijzen	19	
	Aanwezigheid productiefaciliteiten	12	
	Afvalverwerking	4	
Markttoegang en markt-potentieel	Patenten	7	De aanwezigheid van meerdere hoofdkantoren en de prestaties op het gebied van innovatie en markttoegang geven Nederland een goede concurrentiepositie.
	Toegang tot internationale markten	8	
	Toegang tot nieuwe geneesmiddelen	11	
	Concurrentiepositie	5	
	Aanwezigheid hoofdkantoren	7	

*In deze publicatie wordt alleen de impact op het vestigingsklimaat onderzocht; daarbij zijn we ons bewust dat iets wat een negatieve impact op het vestigingsklimaat heeft, wellicht andere positieve effecten kent.

**De ranking is gebaseerd op de 32 geïncludeerde landen en weerspiegelt daarmee niet de wereldwijde index en ranking voor de desbetreffende KPI.

Van plek 6 naar plek 1, hoe komen wedaar?

Om verder geen terrein te verliezen, is het van belang dat er stappen worden gezet. Voor de versterking van het vestigingsklimaat in Nederland hebben we de volgende aanbevelingen:

1. Aantrekken van meer financiering

- Integreer de Europese kapitaalmarkt voor een betere toegang tot financiering: een geïntegreerde kapitaalmarkt kan investeringen vergemakkelijken en richtlijnen bieden voor risicovolle en innovatieve bedrijven.
- Definieer landelijke ambities, op basis van een langetermijnvisie, gedragen door alle stakeholders en verankerd in een samenhangende agenda. Het afstemmen van nationale ambities zorgt voor een samenhangende en effectieve sectorstrategie. Structurele interdepartementale samenwerking bevordert een gezamenlijke commitment tussen ministeries. Dit draagt bij aan een gedeeld eigenaarschap en voorkomt mogelijk tegengesteld beleid.
- Verhoog publieke uitgaven voor R&D en ontwikkel nieuwe financieringsinstrumenten die private investering stimuleren. Publieke middelen fungeren als hefboom voor private R&D-investeringen en dragen zo bij aan economische groei en innovatiekracht. Een dialoog tussen overheid en sector kan bijdragen aan het matchen van private investeringen en het identificeren van maatregelen die investeringen belemmeren of juist kunnen stimuleren.
- Nederland is klein, denk groot: het landschap van de life sciences bestaat uit meerdere regionale hubs verspreid over het land. Deze geografische spreiding leidt tot een versnipperd beleid. Enerzijds is Nederland een klein land en kun je stellen dat het niet zo veel uitmaakt. Anderzijds: om het landschap van de life sciences in Nederland te verenigen en de investeringsschaal te vergroten, met name in de latere stadia van bedrijfsontwikkeling, is het van belang dat de samenwerking tussen de verschillende hubs in de life sciences verder wordt versterkt. Door de krachten van deze hubs te bundelen en samenwerking te stimuleren, kan Nederland een geïntegreerder en schaalbaarder financieringslandschap tot stand brengen.

2. Verbeter regelgeving en markttoegang

- Ontwikkel een nationale data-infrastructuur om onderzoeksdata beter beschikbaar te maken. Een robuuste data-infrastructuur versnelt R&D-processen, vergroot de innovatiecapaciteit en maakt meer praktijkgericht, evidence-gedreven onderzoek mogelijk door datakoppelingen. Zo heeft Denemarken een goede datakoppeling ontwikkeld via een gecoördineerde samenwerking tussen de overheid, ziekenhuizen, onderzoekers en patiëtnetwerken voor het uitvoeren van grootchalige klinische onderzoeken. Toegang tot realtime gegevens is hierbij essentieel om de voortgang te kunnen meten.
- Versnel de goedkeuringsprocessen voor nieuwe geneesmiddelen en innovaties in medtech. Snellere goedkeuringen voor medicijnen en medtech bevorderen markttoetreding en verbeteren de patiëntenzorg.

Bovendien kan hiermee worden voorkomen dat de huidige trend van oplopende toegangstijden zich verder doorzet, te meer aangezien de positie van Nederland op het gebied van toegang in de afgelopen jaren zowel in absolute als relatieve zin zwakker is geworden. Door de samenwerking en goedkeuringsprocessen te verbeteren, kunnen processen deels parallel in plaats van sequentieel uitgevoerd worden, hetgeen snellere besluitvorming mogelijk maakt.

3. Bundel krachten en bevorder samenwerking

- Versterken van publieke-private samenwerking: dit draagt bij aan kennisdeling, ervaringsuitwisseling en synergieën tussen bedrijven, overheidsdiensten, onderzoeksinstituten en universiteiten. Cocreatie helpt bij het overwinnen van bureaucratische hindernissen en versnelt de implementatie van nieuwe technologieën en processen.
- Stimuleren van ondernemerschap: ondernemerschapprogramma's en incubators bevorderen nieuwe bedrijfsinitiatieven en economische groei.

Deze maatregelen kunnen bijdragen aan het verder versterken van het vestigingsklimaat in Nederland voor de sector life sciences en daarmee aan het verbeteren van onze positie op de wereldranglijst.

Leeswijzer

Deze publicatie start met een toelichting op de Nederlandse sector life sciences. Vervolgens wordt de benchmark gepresenteerd, waarin per domein diverse relevante KPI's worden uitgelicht die betrekking hebben op het vestigingsklimaat. Tot slot wordt er vooruitgeblikt op welke wijze Nederland (nog) aantrekkelijker kan worden voor de life sciences.

1.2. Wat maakt een land aantrekkelijk voor bedrijven in de life sciences? Een benchmark op zes sleuteldomeinen

Om de vestigingsklimaten van landen te beoordelen, zijn er op basis van eerdere publicaties en literatuuranalyse zes domeinen met 28 KPI's inzichtelijk gemaakt (zie Figuur 2 voor de domeinen en Bijlage 1). Deze domeinen omvatten economische factoren, arbeidsmarkt, bestuur, infrastructuur, talent en onderwijs, en markttoegang en marktpotentieel. Bij de selectie van KPI's is rekening gehouden met hun invloed op het vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences. Ook is beoordeeld of de KPI onderscheidend is en geen overlap vertoont met andere KPI's. In Bijlage 2 is een nadere toelichting gegeven op de selectiecriteria.

In de benchmark zijn in totaal 32 landen opgenomen. Naast alle EU-landen zijn ook China, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Zwitserland meegenomen.

Deze selectie is gemaakt om een breed en representatief overzicht te krijgen van de vestigingsmogelijkheden en concurrentiepositie binnen Europa en wereldwijd.

Voor elke KPI is een score toegekend op basis van de relatieve positie per land. Hierbij duidt een score van 1 op een hoge plaats en een score van 32 op een lage plaats ten aanzien van het vestigingsklimaat. Hoewel er discussie mogelijk is over de weging van de geselecteerde indicatoren, is er bewust gekozen voor zes domeinen waarop bedrijven doorgaans hun vestigingsbeslissingen baseren. Deze domeinen — zoals toegang tot talent, financiering, regelgeving en infrastructuur — vormen samen een representatief beeld van de belangrijkste selectiecriteria. Uiteraard kunnen bedrijven hierin verschillende accenten leggen, afhankelijk van hun strategie en ontwikkelfase, maar in algemene zin biedt deze aanpak een evenwichtige en herkenbare basis voor een vergelijking. Door de totaalscore per land te berekenen, is een rangorde vastgesteld van de relatieve aantrekkelijkheid van de landen voor bedrijven in de life sciences.

Figuur 2: overzicht van zes domeinen die invloed hebben op het vestigingsklimaat van bedrijven in de life sciences

Hoe staat Nederland er momenteel voor en op welke gebieden moet de focus liggen om dit potentieel optimaal te benutten? In Hoofdstuk 2 wordt per domein een verdieping gegeven.

2. Een internationale vergelijking in vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences

In dit hoofdstuk vergelijken we 32 landen op basis van zes domeinen die relevant zijn voor de vestiging van bedrijven in de life sciences*.

De interpretatie van de scores verschilt per KPI, afhankelijk van de impact op het vestigingsklimaat. Zo kan een hoge score op publieke R&D-investeringen duiden op overheidssteun en gesubsidieerde onderzoeksprogramma's. Daarentegen kan een lage score op private R&D-uitgaven wijzen op een beperkte innovatiekracht binnen het bedrijfsleven, wat het voor bedrijven in de life sciences minder aantrekkelijk maakt om zich in een land te vestigen. In deze optiek is het ook gunstig als er een hoog percentage van het bbp wordt besteed aan de gezondheidszorg, wat grotere marktkansen betekent¹⁶. Aan de andere kant zien we strikte wetgeving met betrekking tot decarbonisatiebeleid als een belemmering voor het vestigen van productiefaciliteiten omdat bedrijven moeten voldoen aan complexere regelgeving, wat leidt tot een toename van de operationele kosten.

Ondanks dat naleving van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) het consumentenvertrouwen versterkt en een betrouwbare basis creëert voor digitale diensten, vereist AVG-naleving investeringen in databescherming. Bovendien leiden strenge milieureguleringen tot extra kosten om te kunnen voldoen aan emissienormen. Hoewel decarbonisatie- en milieubeleid op de lange termijn zowel maatschappelijke als ecologische voordelen opleveren, kan het op de korte termijn het vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences minder aantrekkelijk maken. In deze publicatie kijken we echter alleen naar de impact op het vestigingsklimaat; daarbij zijn we ons bewust van de invalshoek.

De score voor Nederland op de zes domeinen met bijbehorende KPI's wordt weergegeven in de onderstaande tabel. Dit hoofdstuk bevat een toelichting op de betreffende KPI's en scoretoekenning, gevolgd door een uitleg van de resultaten per domein.

*Deze benchmark richt zich op de aantrekkelijkheid en financiële impact van de zes domeinen op het vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences. Financiële overwegingen vormen hierbij het uitgangspunt, terwijl erkend wordt dat maatschappelijke en ecologische factoren eveneens van invloed kunnen zijn op strategische besluitvorming binnen de sector life sciences. Daarnaast kunnen de onderzochte factoren uiteraard ook positieve of negatieve effecten hebben op economie en maatschappij buiten de life sciences, hetgeen buiten de scope van dit onderzoek valt.

Tabel 3: ranking van Nederland* voor de zes domeinen met bijbehorende KPI's, jaartal en bron

Domein	KPI	Ranking Nederland (score 1 is hoog, score 32 is laag)*	Jaartal	Bron
Economische factoren	Bbp-groei	21	2024	International Monetary Fund ¹⁸
	Publieke investeringen in R&D	12	2023	OECD Data Explorer ¹⁹
	Private investeringen in R&D	12	2023	EFPIA ²¹
	Aanwezigheid R&D-faciliteiten	4	2024	KPMG, Site Selection ²³
	Mediaan inkomen	9	2023	EUROSTAT ¹⁷
	Gezondheidszorguitgaven	9	2023	OECD, Data Explorer ¹⁹
	Gezondheidszorgstelsel	7	2025	Global Health Security Index ²⁰
Arbeidsmarkt	Werk-privébalans	5	2024	OECD, Better Life Index ²⁴
	Loonkloof	14	2023	World Economic Forum, loonkloofindex ²⁷
	Productiviteit	6	2024	ILOSTAT ²⁸
Bestuur	Arbeidswetten en regelgeving	23	2024	Heritage, Index of Economic Freedom ³¹
	Vennootschapsbelastingtarief	29	2024	Tax Foundation, Corporate Income Tax rates ³²
	Decarbonisatiebeleid	29	2025	Climate Change Performance Index 2025 ³³
	AVG-wetgeving	17	2024	KPMG, Site Selection ²³
	Milieuregulering	19	2024	Yale, Environmental Performance Index ³⁵
Talent en onderwijs	Corruptie	6	2024	Corruption Perception Index ³⁶
	Aanwezigheid universiteiten	8	2024	ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities ³⁷
Infrastructuur	Gekwalificeerd personeel	4	2023	INSEAD Global Talent Competitiveness Index ³⁹
	Digitale infrastructuur	5	2024	IMD World Competitiveness, Digital index ⁴⁰
	Logistieke netwerken	7	2024	IMD World Competitiveness, Infrastructure index ⁴¹
	Energieprijzen	19	2024	World Population Review ⁴²
	Aanwezigheid productiefaciliteiten	12	2024	KPMG, Site Selection ²³
	Afvalverwerking	4	2022	EUROSTAT, waste generation ⁴⁴
Markttoegang en marktpotentieel	Patenten	7	2024	European Patent Office ⁴⁸
	Toegang tot internationale markten	8	2024	EUROSTAT, COMEXT database ⁴⁹
	Toegang tot nieuwe geneesmiddelen	11	2025	EFPIA Patients W.A.I.T. Indicator ⁵⁰
	Concurrentiepositie	5	2025	IMD World Competitiveness index ⁵⁵
	Aanwezigheid hoofdkantoren	7	2025	Mergr life science companies ⁵⁶
Totale score:		325		

*De ranking is gebaseerd op de 32 geïncludeerde landen en weerspiegelt daarmee niet de wereldwijde index en ranking voor de desbetreffende KPI.

2.1. Economische factoren

Economische factoren zijn belangrijk voor het succes van bedrijven in de life sciences. In dit domein spelen belangrijke KPI's zoals de jaarlijkse groei van het bruto binnenlands product (bbp), publieke en private investeringen in Nederland voor onderzoek en ontwikkeling (R&D), het aantal R&D-faciliteiten, het mediane inkomen en gezondheidszorguitgaven als percentage van het bbp een essentiële rol. Deze factoren geven inzicht in de economische gezondheid en groei van een

land en laten zien hoeveel er geïnvesteerd wordt in innovatie, de beschikbaarheid van middelen voor onderzoek, de welvaart van de inwoners en de investeringen in de gezondheidszorg. Voor bedrijven in de life sciences zijn onder andere deze factoren bepalend voor de stabiliteit en het groeipotentieel van de markt, en zij zijn daarmee een graadmeter voor de aantrekkelijkheid van een land als vestigingslocatie.

Tabel 4: resultaten van de KPI's voor het domein economische factoren per land

Economische factoren							
KPI:	1	2	3	4	5	6	7
Landen	Bbp-groei	Publieke investeringen in R&D	Private investering in R&D	Aanwezigheid R&D-faciliteiten	Mediaan inkomen	Gezondheidszorguitgaven	Gezondheidszorgstelsel
België	21	3	7	7	10	6	15
Bulgarije	8	30	22	22	31	23	13
China	2	10	2	2	32	32	29
Cyprus	5	28	23	24	17	17	31
Denemarken	4	8	9	11	6	14	8
Duitsland	29	6	3	3	13	3	5
Estland	30	15	13	27	20	25	19
Finland	28	7	18	22	11	10	2
Frankrijk	18	11	6	7	14	4	9
Griekenland	11	21	26	19	25	21	26
Hongarije	27	23	17	15	29	29	22
Ierland	17	18	16	14	8	28	20
Italië	26	24	8	7	15	20	25
Kroatië	3	22	27	31	27	24	27
Letland	31	29	28	24	24	22	9
Litouwen	10	25	28	31	23	26	14
Luxemburg	21	27	28	27	3	31	28
Malta	1	31	28	27	16	12	32
Nederland	21	12	12	4	9	9	7
Noorwegen	12	14	20	27	4	16	12
Oostenrijk	32	5	15	19	7	5	17
Polen	7	19	14	13	26	27	18
Portugal	14	17	21	16	22	11	21
Roemenië	25	32	24	21	30	30	30
Slovenië	15	13	19	16	19	15	3
Slowakije	13	26	28	24	28	18	22
Spanje	6	20	10	5	18	13	11
Tsjechië	18	16	25	7	21	19	24
Verenigd Koninkrijk	18	9	5	12	5	8	4
Verenigde Staten	8	2	1	1	1	1	1
Zweden	21	1	11	16	12	7	6
Zwitserland	16	4	4	6	2	2	16

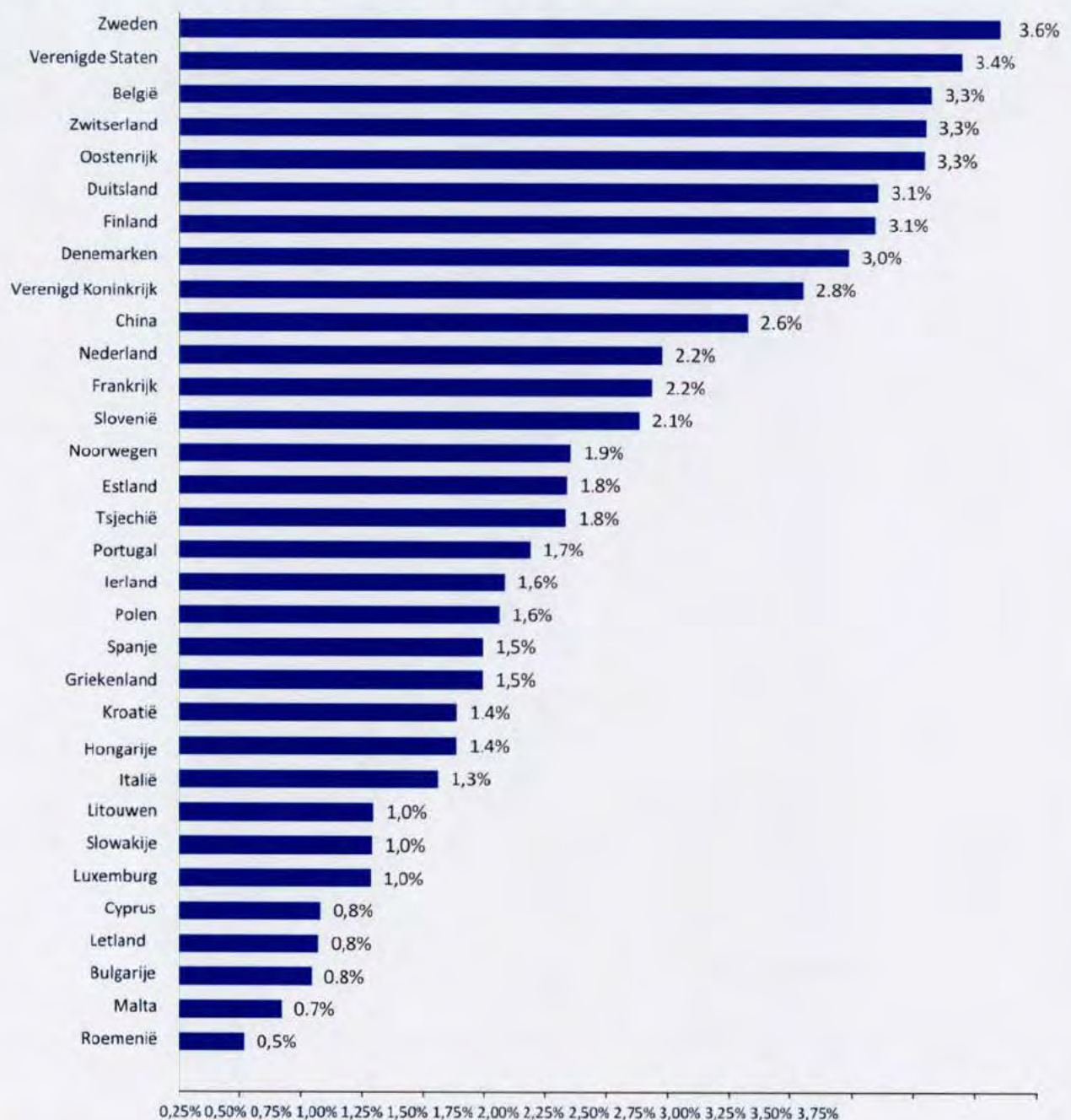

Ondanks beperkte publieke en private investeringen en een kleine bbp-groei in 2024, scoort Nederland goed op de aanwezigheid van R&D-faciliteiten, mediaan inkomen en gezondheidszorgstelsel

Voor bbp-groei komt Nederland uit op plaats 21 met een groei van 1,0% in 2024¹⁸. Nederland staat op plaats 4 voor het percentage bbp dat aan R&D wordt besteed en plaats 9 voor zowel de gezondheidszorguitgaven (10,1%)¹⁹ als de kwaliteit van het gezondheidszorgstelsel op basis van de GHS-index²⁰. Ook Duitsland, China en de Verenigde Staten scoren hoog op gezondheidszorguitgaven, terwijl Litouwen, Tsjechië en Kroatië lage uitgaven hebben. Zweden en de Verenigde Staten hebben het hoogste percentage van publieke investeringen in R&D

(respectievelijk 3,6% en 3,4%)¹⁹. De Verenigde Staten en China hebben met circa EUR 64 miljard, respectievelijk EUR 12 miljard de hoogste private investeringen in R&D²¹. Voor publieke en private investeringen in R&D staat Nederland op plaats 12, wat aangeeft hoeveel middelen worden ingezet voor innovatie²². Nederland beschikt over 46 R&D-faciliteiten, wat een 4^e plaats oplevert en bijdraagt aan samenwerking, kennisdeling en innovatie²³.

Figuur 3: percentage van bbp-uitgaven besteed aan R&D in 2023¹⁹

Percentage van bbp-uitgaven besteed aan R&D in 2023

2.2. Arbeidsmarkt

Een talentvolle arbeidsmarkt met uiteenlopende opleidingsniveaus is essentieel voor de productiviteit van de life sciences, omdat de sector afhankelijk is van hoogopgeleid personeel, multidisciplinaire samenwerking en continue innovatie. Belangrijke KPI's in dit domein zijn werk-privébalans, loonkloof, productiviteit en arbeidswetgeving. Een goede werk-privébalans draagt bij aan het welzijn van werknemers, wat resulteert in hogere productiviteit en minder ziekteverzuim²⁴. Een kleinere loonkloof wijst op een eerlijker en inclusiever

werkklimaat, wat aantrekkelijk is voor talenten met diverse achtergronden²⁷. Hoge productiviteit kan onder andere bijdragen aan het kosteneffectief opereren en behouden van de concurrentiepositie. Flexibele arbeidswetgeving helpt bedrijven om zich snel aan te passen aan veranderende marktomstandigheden en om talent aan te trekken.

Tabel 5: resultaten van de KPI's voor het domein arbeidsmarkt per land

Arbeidsmarkt				
KPI:	8	9	10	11
Landen	Werk-privébalans	Loonkloof	Productiviteit	Arbeidswetten en regelgeving
België	9	6	5	26
Bulgarije	15	24	31	5
China	15	31	32	27
Cyprus	15	31	30	8
Denemarken	2	13	4	13
Duitsland	8	3	13	32
Estland	21	12	23	15
Finland	21	2	11	11
Frankrijk	6	17	10	23
Griekenland	24	28	25	18
Hongarije	12	29	28	20
Ierland	29	7	2	18
Italië	1	26	14	3
Kroatië	15	21	19	6
Letland	13	8	29	9
Litouwen	9	5	22	21
Luxemburg	14	19	1	30
Malta	15	25	17	14
Nederland	5	14	6	23
Noorwegen	3	1	3	4
Oostenrijk	30	20	7	1
Polen	28	22	26	29
Portugal	26	16	21	31
Roemenië	15	27	24	6
Slovenië	26	15	18	12
Slowakije	23	23	27	27
Spanje	4	10	16	16
Tsjechië	24	30	20	25
Verenigd Koninkrijk	31	9	15	17
Verenigde Staten	32	18	12	2
Zweden	6	3	8	10
Zwitserland	9	11	9	22

Nederland biedt een werkomgeving met een sterke werk-privébalans en hoge productiviteit, maar kent wel strenge arbeidswetgeving

Nederland heeft een gemiddelde score van 12 op de KPI's voor de arbeidsmarkt, die bijdragen aan een gunstige werkomgeving voor bedrijven in de life sciences. Volgens de OECD Better Life Index²⁴ komt Nederland uit op de 5e plaats voor werk-privébalans, wat bijdraagt aan een gezonde en productieve werkomgeving. De Verenigde Staten staan op de laatste plaats wat betreft werk-privébalans²⁵. Dit is mede te verklaren door de langere werkuren, de beperkte flexibiliteit (zoals deeltijdwerk)²⁶, en de beperkte ondersteuning voor werknemers op het gebied van mentale gezondheid en welzijn ten opzichte van Nederland. Wat betreft de loonkloof scoort Nederland relatief goed met een 10e plaats, terwijl landen zoals China en Hongarije lagere scores hebben door grotere verschillen in salaris²⁷.

Nederland heeft een hoge productiviteit, mede dankzij een goed opgeleide en efficiënte arbeidsmarkt, en komt uit op de 5^e plaats, terwijl China op de laatste plaats staat²⁸. Nederland wordt wel gekenmerkt door relatief strenge arbeidswetgeving voor onder andere het ontslagproces²⁹ en werknemersbescherming zoals een wettelijke opzegtermijn³⁰ ten opzichte van andere landen²³, waardoor er minder operationele flexibiliteit is voor bedrijven³¹.

2.3. Bestuur

Goed bestuur en transparantie dragen bij aan het creëren van een integere en betrouwbare zakelijke omgeving. KPI's in dit domein omvatten het vennootschapsbelastingtarief, corruptie en de strenge toepassing van AVG-wetgeving, decarbonisatiebeleid en milieuregulering. Een laag vennootschapsbelastingtarief bevordert de winstgevendheid, waardoor er meer financiële middelen beschikbaar zijn voor (her)investeringen, groei en innovatie. Strikte wetgeving en eisen met betrekking tot decarbonisatiebeleid vormen een belemmering voor het vestigen van productiefaciliteiten vanwege de toenemende operationele kosten die hieraan verbonden zijn. De Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) speelt een cruciale rol in het waarborgen van privacy en het verantwoord omgaan met persoonsgegevens. Voor bedrijven in de life sciences, die werken met gevoelige medische data en onderzoeksdata, is het naleven van deze regelgeving essentieel voor het behoud van vertrouwen van patiënten, partners en toezichthouders.

Tegelijkertijd vraagt de strikte toepassing van de AVG om aanzienlijke investeringen in databeveiliging, compliance en juridische toetsing. Dit kan leiden tot extra administratieve lasten en beperkingen in internationale datadeling, wat met name impact heeft op grensoverschrijdende samenwerking en klinisch onderzoek. Zo heeft Denemarken een goede datakoppeling ontwikkeld via een gecoördineerde samenwerking tussen de overheid, ziekenhuizen, onderzoekers en patiëntennetwerken voor het uitvoeren van grootschalige klinische onderzoeken. Het is daarom van belang dat regelgeving enerzijds bescherming biedt, maar dat zij anderzijds ook ruimte laat voor innovatie binnen duidelijke kaders. Bovendien moeten er extra kosten gemaakt worden om te voldoen aan de geldende milieureguleringen, waarbij bedrijven ook te maken hebben met verschillen tussen nationale wetgeving en Europese richtlijnen. De mate van corruptie biedt inzicht in de bestuurlijke integriteit van een land, waarbij geldt dat een lage corruptie bijdraagt aan een betrouwbare zakelijke omgeving.

Tabel 6: resultaten van de KPI's voor het domein arbeidsmarkt per land

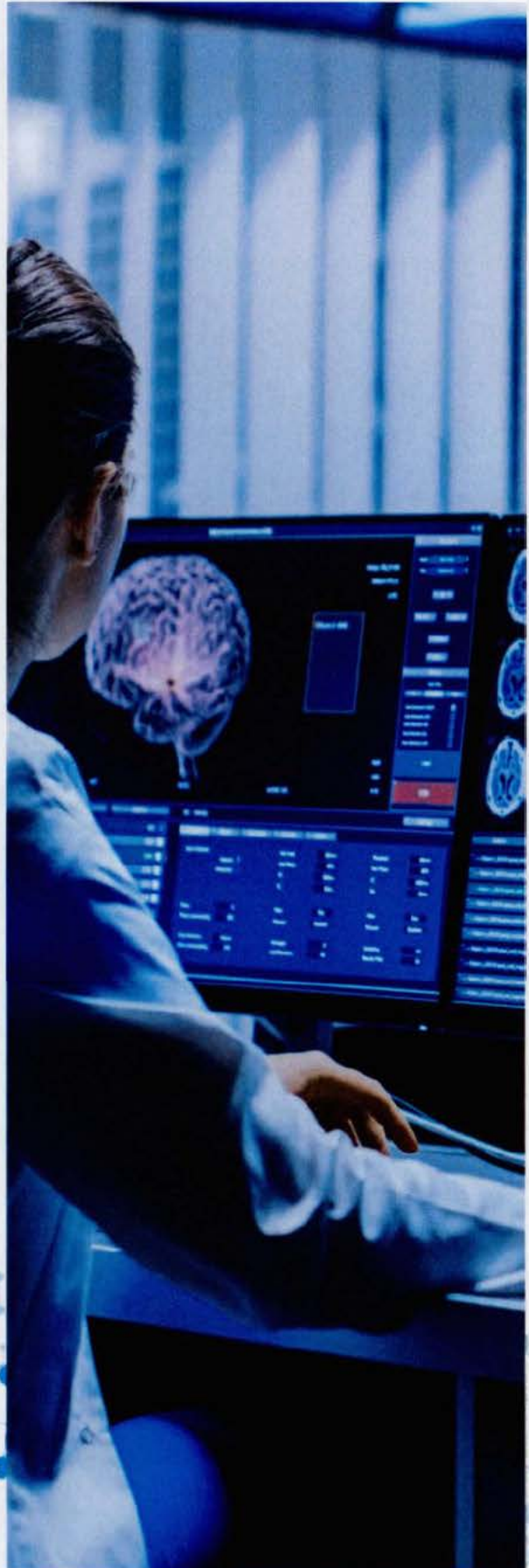
Bestuur					
KPI:	12	13	14	15	16
Landen	Vennootschapsbelastingtarief	Decarbonisatiebeleid	AVG-wetgeving	Milieuregulering	Corruptie
België	23	4	3	18	11
Bulgarije	2	11	3	3	29
China	23	1	1	1	29
Cyprus	3	5	3	2	19
Denemarken	17	26	17	23	1
Duitsland	30	21	17	30	9
Estland	12	12	3	32	8
Finland	12	20	17	29	2
Frankrijk	23	24	17	21	12
Griekenland	17	8	17	22	24
Hongarije	1	18	3	6	31
Ierland	3	10	17	17	7
Italië	21	13	17	8	22
Kroatië	7	9	3	10	26
Letland	23	23	3	7	17
Litouwen	5	27	3	13	15
Luxemburg	22	15	3	31	32
Malta	32	31	17	19	27
Nederland	29	29	17	19	6
Noorwegen	17	6	17	26	3
Oostenrijk	20	14	17	25	12
Polen	8	25	17	14	23
Portugal	31	17	3	9	18
Roemenië	6	7	3	5	27
Slovenië	8	22	3	11	16
Slowakije	15	19	3	15	24
Spanje	23	28	17	12	19
Tsjechië	8	32	3	16	19
Verenigd Koninkrijk	23	3	17	28	10
Verenigde Staten	15	1	2	4	14
Zweden	14	16	17	27	5
Zwitserland	11	30	17	24	3

Leiden Bio Science Park

Het Leiden Bio Science Park (LBSP) staat in Nederland bekend om zijn relatieve schaalgrootte, zijn focus op de life sciences, en de aanwezigheid van de volledige keten van onderzoek en medicijnontwikkeling tot productie. Esther Peters, directeur van het LBSP, benadrukt dat "de nauwe samenwerking tussen publieke, private organisaties en kennis- en onderzoeksinstituten ('triple helix') hierin een vooraanstaande rol speelt. Het park huisvest een breed scala van bedrijven, waaronder 92 startups, 86 spin-offs en 519 organisaties in de (bio)farmaceutische en medische technologie, met in totaal 26.000 werknemers. Daarnaast is de aanwezigheid van mboRijnland, de Hogeschool Leiden, Universiteit Leiden, en het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC) met 27.000 studenten een belangrijke pijler voor de arbeidspopulatie."

Een succesvol initiatief dat de kracht van samenwerking en innovatie in Leiden benadrukt, is het Nationaal Centrum voor Academic Pharma. Dit centrum richt zich op diagnostiek en technologische innovaties voor medicijnontwikkeling, met veel aandacht voor 'personalized medicine'. Ook de faciliteiten voor vroegklinisch onderzoek in de regeneratieve geneeskunde zijn versterkt door NecstGen. Daarnaast richt het Lifestyle4Health-initiatief van TNO en LUMC zich op zowel leefstijl als medische interventie. Samenwerking tussen onderzoekers en bedrijven bieden daarmee kansen, zoals het Pandemic Preparedness Platform, dat bijdroeg aan de ontwikkeling van een coronavaccin.

Peters geeft daarnaast aan dat "er zowel verbinding op de specifieke kennisvelden nodig is als samenwerking door de domeinen heen. Ondanks de aanwezige componenten zie ik dat investeringen achterblijven, zowel publiek als privaat. Investerings in landen zoals de Verenigde Staten en China zijn aanzienlijk groter, waardoor Nederland serieus moet gaan investeren om concurrerend te blijven. Zo kan een investment fund bijdragen aan een sterkere positie in de wereldwijde markt." Ze voegt daaraan toe: "We zitten op goud en alle ingrediënten zijn in huis, maar we moeten wel aan de bak."

2.5. Infrastructuur

Een goede infrastructuur vormt de basis voor de operationele prestaties van bedrijven in de life sciences. Belangrijke KPI's in dit domein omvatten de digitale infrastructuur, logistieke netwerken, energieprijzen, en de aanwezigheid van productiefaciliteiten en afvalverwerking. De digitale infrastructuur bestaat uit geavanceerde netwerken en datacenters die van vitaal belang zijn voor een moderne bedrijfsvoering. Voor een sector die werkt met levensreddende producten is een betrouwbaar en snel logistiek netwerk een strategisch voordeel; het garandeert namelijk een efficiënte en tijdige distributie van

geneesmiddelen, medische hulpmiddelen en grondstoffen, wat cruciaal is voor de continuïteit en veiligheid van de supplychain. Energieprijzen beïnvloeden rechtstreeks de operationele kosten van bedrijven, met name in productieomgevingen. De aanwezigheid van productiefaciliteiten biedt inzicht in de fysieke locaties en technologieën die een land bezit voor de productie van farmaceutica, biotechnologie en medische technologie. Ten slotte draagt een goed afvalbeheerinfrastructuur bij aan het naleven van milieuregels en bevordert zij een verantwoorde bedrijfsvoering.

Tabel 8: resultaten van de KPI's voor het domein infrastructuur per land

Talent en onderwijs					
KPI:	19	20	21	22	23
Landen	Digitale infrastructuur	Logistieke netwerken	Energieprijzen	Aanwezigheid productiefaciliteiten	Afvalverwerking
België	12	11	26	8	19
Bulgarije	32	32	3	17	10
China	8	9	1	2	29
Cyprus	28	28	22	27	31
Denemarken	2	2	29	10	10
Duitsland	14	12	26	3	1
Estland	15	22	21	28	18
Finland	7	5	9	23	10
Frankrijk	11	13	23	11	10
Griekenland	29	26	11	16	29
Hongarije	31	27	2	20	19
Ierland	9	10	31	5	15
Italië	24	21	32	4	6
Kroatië	26	29	5	21	23
Letland	22	23	18	26	26
Litouwen	13	20	20	31	8
Luxemburg	19	15	14	32	19
Malta	17	16	4	24	17
Nederland	5	7	19	12	4
Noorwegen	6	4	6	21	10
Oostenrijk	16	8	25	9	2
Polen	23	25	16	7	19
Portugal	21	17	14	18	26
Roemenië	27	31	7	24	32
Slovenië	25	24	17	28	3
Slowakije	30	30	10	28	26
Spanje	18	18	13	6	24
Tsjechië	20	19	24	15	16
Verenigd Koninkrijk	10	14	28	14	8
Verenigde Staten	3	6	8	1	25
Zweden	4	3	12	19	7
Zwitserland	1	1	30	13	4

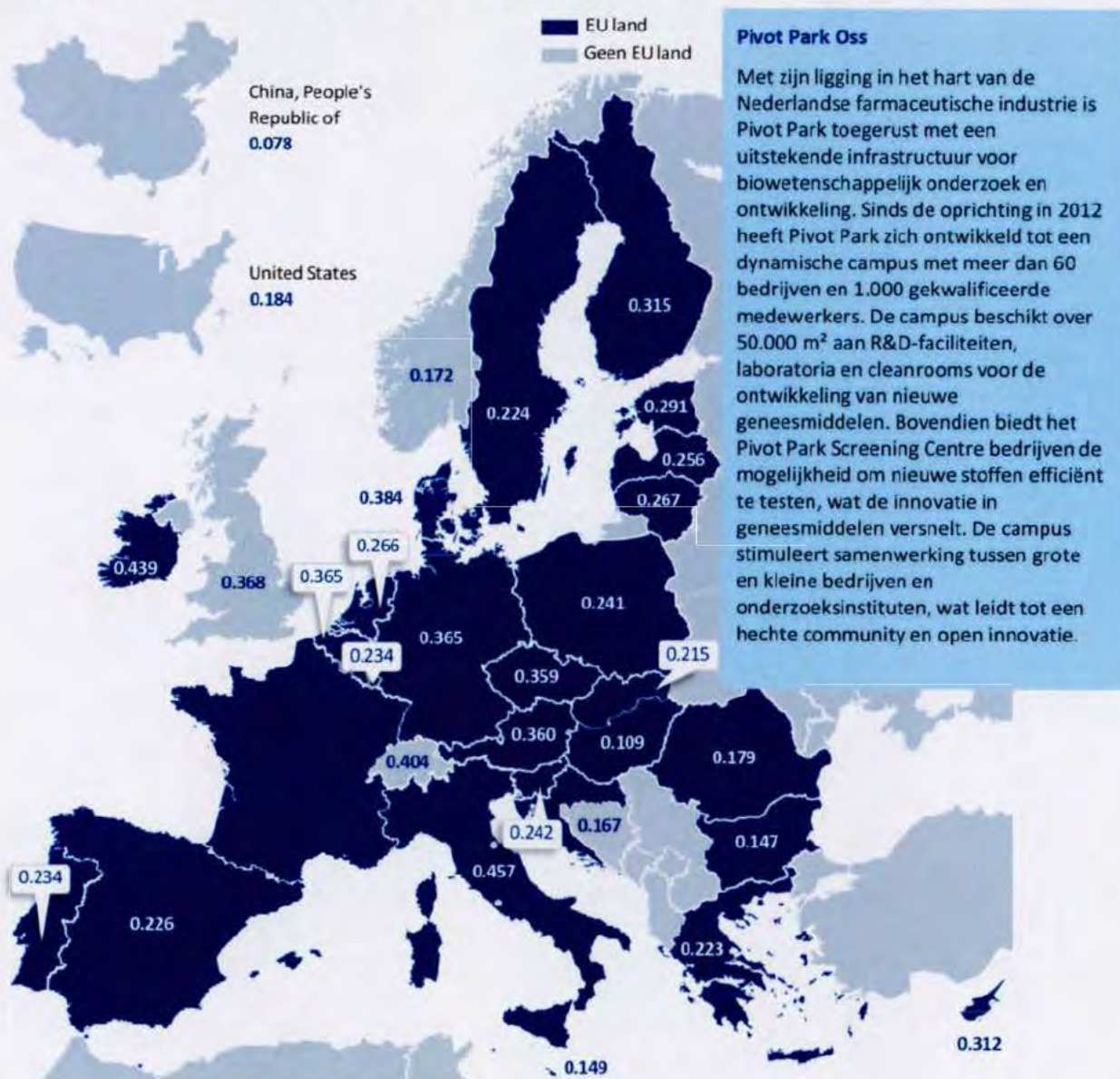

Nederland heeft een sterke digitale infrastructuur en logistieke netwerken, maar blijft achter op de aanwezigheid van productiefaciliteiten en de energieprijzen

Nederland scoort goed op digitale infrastructuur en logistieke netwerken, met respectievelijk een 5^e en 7^e plaats^{40,41}. Dit geeft Nederland een sterke positie ten opzichte van landen zoals Duitsland en België, die lager scoren op beide KPI's. Echter, Nederland scoort minder goed op energieprijzen, met een 19^e plaats, wat aangeeft dat de hoge energieprijzen en uitdagingen met aansluiting op het net een nadeel vormen voor bedrijven⁴². Dit is vooral relevant voor R&D- en productiefaciliteiten, waar energieprijzen een rol spelen in de operationele kosten. In vergelijking met landen zoals China, dat de 1^e plaats inneemt voor energieprijzen, biedt Nederland minder gunstige voorwaarden voor energie-intensieve productie. Zo benadrukt Teva dat de stijgende energieprijzen en de strenge EU-regelgeving de productie van essentiële

medicijnen uit Europa verdrijven naar goedkopere regio's⁴³. Voor de aanwezigheid van productiefaciliteiten komt Nederland uit op de 12^e plaats, waarmee het achterblijft op diverse andere EU-landen waaronder Duitsland (3^e plaats) en Italië (4^e plaats)²³. Wat betreft afvalverwerking scoort Nederland goed met een 4^e plaats, wat aangeeft dat het land een sterke infrastructuur heeft voor afvalbehandeling van onder andere afvalwater door waterzuiveringsinstallaties⁴⁴. Wanneer we deze resultaten naast elkaar zetten, laat Nederland een wisselend beeld zien, met sterke punten in digitale infrastructuur en logistieke netwerken, maar uitdagingen in energieprijzen en bij het behoud van productiefaciliteiten.

Figuur 5: gemiddelde kosten van energie voor bedrijven in 2024 (in EUR/MWh)

2.6. Markttoegang en marktpotentieel

Toegang tot markten en bescherming van intellectueel eigendom spelen een rol in het concurrentievermogen van bedrijven in de life sciences. KPI's in dit domein omvatten het aantal patenten, toegang tot internationale markten, toegang tot nieuwe geneesmiddelen, de concurrentiepositie en de aanwezigheid van hoofdkantoren. Een groot aantal patenten duidt op een sterke innovatiecapaciteit en technologische vooruitgang. Toegang tot internationale markten stelt bedrijven in staat om hun producten wereldwijd te verspreiden. De beschikbaarheid van nieuwe geneesmiddelen biedt inzicht in de snelheid en efficiëntie van marktinnovaties op de markt, alsook in de tijdslijnen en succespercentage van de procedures die gevolgd worden om toegang tot de markt te verkrijgen. De positie die Nederland inneemt voor het voorstel van de Europese Commissie om de bescherming van

innovatieve geneesmiddelen te waarborgen, is nog in ontwikkeling, en de onderhandelingen om de Regulatory Data Protection te verlagen, zijn nog gaande⁴⁵. Onder andere Zweden en Finland zijn voorstander om de huidige periode van acht jaar te behouden^{46,47}, omdat een minder sterke bescherming investeringen kan ontmoedigen en kan leiden tot minder werkgelegenheid en nieuwe geneesmiddelen. Doordat het voorstel betrekking heeft op alle Europese landen, en niet alleen op Nederland, zal het daarom impact hebben op het hele Europese vestigingsklimaat, en niet enkel het Nederlandse. Tot slot wordt de concurrentiepositie van een land bepaald door factoren zoals arbeidskosten en de aanwezigheid van gespecialiseerde clusters. De aanwezigheid van hoofdkantoren van grote bedrijven getuigt van een gunstig zakenklimaat.

Tabel 9: resultaten van de KPI's voor het domein markttoegang en marktpotentieel per land

Markttoegang en marktpotentieel					
KPI:	24	25	26	27	28
Landen	Patenten	Toegang tot internationale markten	Toegang tot nieuwe geneesmiddelen	Concurrentiepositie	Aanwezigheid hoofdkantoren
België	12	5	15	13	10
Bulgarije	30	25	28	30	23
China	5	10	14	9	5
Cyprus	25	28	8	23	28
Denemarken	10	12	7	2	13
Duitsland	2	3	2	10	3
Estland	26	32	24	18	30
Finland	15	19	10	8	15
Frankrijk	3	11	19	17	4
Griekenland	23	22	26	27	25
Hongarije	22	16	25	25	20
Ierland	11	4	23	3	12
Italië	8	7	12	22	8
Kroatië	32	23	18	29	20
Letland	30	27	22	20	28
Litouwen	24	26	32	12	25
Luxemburg	17	31	13	10	22
Malta	29	29	1	0	30
Nederland	7	8	11	5	7
Noorwegen	18	21	16	6	16
Oostenrijk	14	13	4	15	14
Polen	16	17	29	28	18
Portugal	19	18	31	19	19
Roemenië	26	20	30	26	25
Slovenië	21	9	20	24	30
Slowakije	28	30	27	31	23
Spanje	13	14	21	21	9
Tsjechië	20	24	17	14	17
Verenigd Koninkrijk	6	6	9	16	2
Verenigde Staten	1	2	5	7	1
Zweden	9	15	6	4	11
Zwitserland	4	1	3	1	6

De aanwezigheid van hoofdkantoren en sterke innovatieprestaties geven Nederland een solide uitgangspositie, maar de aanhoudende vertraging in markttoegang ten opzichte van andere EU-landen kan de concurrentiekracht ondermijnen

Nederland scoort hoog op alle KPI's in dit domein, wat van invloed is op het vestigingsklimaat voor bedrijven in de life sciences, en bevindt zich in de top 10, afgezien van de toegang tot nieuwe geneesmiddelen. Het staat op de 7^e plaats voor het aantal patenten, wat wijst op een sterke positie in innovatie⁴⁸. Wat betreft toegang tot internationale markten is Nederland 6^e, wat gunstig is voor bedrijven die wereldwijd willen opereren, terwijl Duitsland de 1^e plaats inneemt⁴⁹.

In de afgelopen jaren heeft Nederland terrein verloren op het gebied van toegang tot nieuwe geneesmiddelen, wat ruimte geeft voor verbetering⁵⁰. Waar Nederland in 2022 nog op plaats 5 stond binnen de EU wat betreft toegangstijd, zijn we in 2024 gedaald naar plaats 11. Deze trend is extra zichtbaar bij weesgeneesmiddelen, waar Nederland een mediane tijd tot beschikbaarheid heeft van 514 dagen (zie Figuur 6). Een kortere mediane tijd tot beschikbaarheid betekent dat patiënten sneller toegang hebben tot nieuwe behandelingen, wat kan leiden tot betere gezondheidsuitkomsten en een hogere kwaliteit van leven. In Nederland is de situatie ontstaan dat de toegang tot nieuwe medicijnen steeds langer duurt door prijsonderhandelingen met geneesmiddelenbedrijven en de te doorlopen procedures van Zorginstituut Nederland⁵¹. Dit is met name merkbaar bij oncologische medicatie en obesitasmedicijnen, die deel uitmaken van de grootste groep innovatieve geneesmiddelen.

De EMA heeft 48 oncologische medicijnen goedgekeurd tussen 2019 en 2022⁵², waarvan er in Nederland 21 waren goedgekeurd⁵³ aan het begin van januari 2024, terwijl dat in Duitsland gold voor 46 medicijnen. De sluis voor dure geneesmiddelen zorgt ervoor dat alleen kosteneffectieve en

noodzakelijke medicijnen worden vergoed, wat bijdraagt aan minder kosten⁵⁴. Hierbij is de keuze gemaakt om kosteneffectiviteit belangrijker te vinden dan snelheid, waardoor de focus ligt op het waarborgen van betaalbare en effectieve zorg voor patiënten. Landen zoals Duitsland, Denemarken, de Verenigde Staten en Zweden hebben efficiënte goedkeuringsprocessen en kortere wachttijden, wat hen aantrekkelijk maakt voor farmaceutische bedrijven die hun producten snel op de markt willen brengen. De tijd tot toegang speelt ook een belangrijke rol bij investeringsbeslissingen en de vestigingskeuze van hoofdkantoren, productie- en distributiefaciliteiten, naast factoren zoals de beschikbaarheid van talent, de benodigde energievoorziening, de infrastructuur en het innovatie- en investeringsklimaat. Nederland concurreert daarbij niet alleen met andere EU-landen, maar ook met regio's wereldwijd.

De concurrentiepositie van Nederland is sterk met een 5^e plaats, waar het nog wordt overvleugeld door bijvoorbeeld Denemarken, dat de 2^e plaats inneemt⁵⁵. Daarnaast is Nederland een aantrekkelijke locatie voor hoofdkantoren van bedrijven in de life sciences en staat het op de 7^e plaats dankzij de aanwezigheid van bedrijven zoals Corbion en Philips, die er al meer dan 100 jaar zijn gevestigd, en Merus sinds 2003⁵⁶.

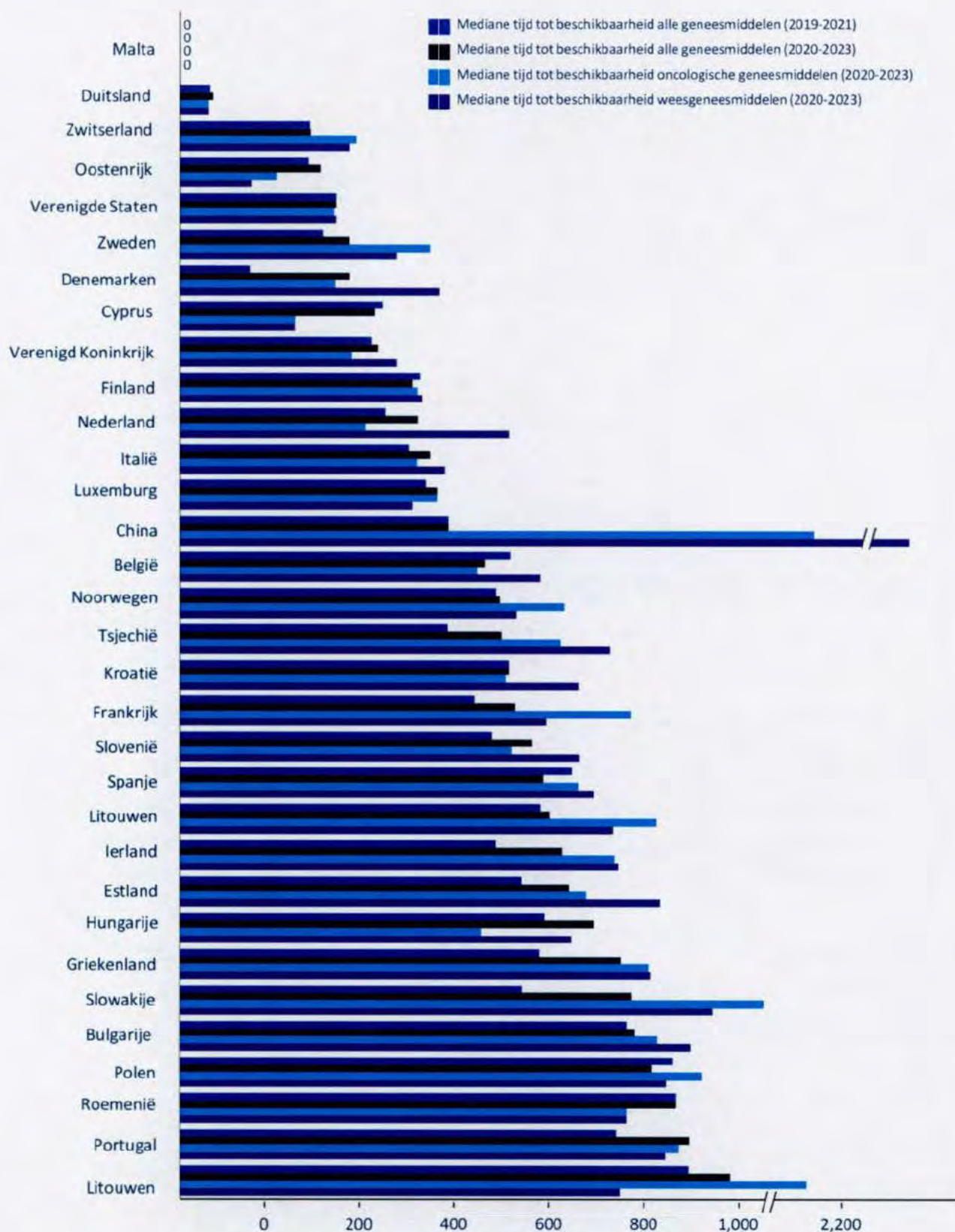
Internationaal expertisecentrum voor robotchirurgie in Amsterdam – Stryker

Het Mako Training Center van Stryker in Amsterdam is een internationaal kenniscentrum waar specialisten worden opgeleid in het ondersteunen van robotgeassisteerde knie- en heupoperaties met de geavanceerde Mako-technologie. Dit trainingscentrum verwelkomt deelnemers uit heel Europa, maar ook uit Zuid-Amerika, het Midden-Oosten en Afrika. De trainers, afkomstig uit diverse Europese landen, brengen diepgaande praktijkervaring mee (sommigen hebben duizenden operaties begeleid) en delen hun expertise met de nieuwste inzichten en technieken om de volgende generatie specialisten optimaal voor te bereiden op hun cruciale rol in de operatiekamer.

Het trainingscentrum in Amsterdam vormt een belangrijk knooppunt binnen een wereldwijd netwerk van twaalf Mako-trainingscentra. Door nauwe samenwerking met deze internationale locaties draagt het centrum bij aan een snelle en consistente verspreiding van kennis en innovaties op het gebied van robotchirurgie. Zo wordt niet alleen de kwaliteit van de training gewaarborgd, maar ook een wereldwijd hoge standaard van zorg voor patiënten met knie- en heupproblemen.

Figuur 6: mediane tijd tot beschikbaarheid is het aantal dagen tussen de datum waarop er een vergunning is voor het in de handel brengen van een medicijn en de datum van beschikbaarheid voor patiënten, voor alle geneesmiddelen in de periode 2019-2022 en voor oncologische en weesgeneesmiddelen in de periode 2020-2023^{57,58}. Dit is het moment waarop producten zijn toegevoegd aan de vergoedingslijst.

1. Aantrekken van meer financiering

Financiering is een positieve katalysator. Naarmate de sector life sciences groeit in omvang en reputatie, trekt deze meer financiering aan en een breder scala aan financieringskanalen. Een aantal stappen kan helpen om dit doel te bereiken:

- **Integreer de Europese kapitaalmarkt voor betere toegang tot financiering**

Door de integratie van de Europese kapitaalmarkt kunnen bedrijven betere toegang tot financiering verkrijgen en kunnen er richtlijnen worden geboden om nationale stimulansen te creëren voor investeringen in (risicovolle) innovatieve bedrijven en mkb-bedrijven. De relatief lage waardering op zowel de Nederlandse als Europese kapitaalmarkten in vergelijking met die in de Verenigde Staten vormt een belangrijke – mogelijk zelfs de belangrijkste – reden voor Nederlandse bedrijven en hun eigenaren/investeerdere om buitenlandse kapitaalmarkten en investeerders te verkennen en langer in de private markt te blijven dan te opteren voor een notering op een openbare kapitaalmarkt⁵⁹. Deze lagere waarderingen zijn het gevolg van verschillen in marktomstandigheden, zoals de omvang van de afzetmarkt, lokale netwerkfuncties, beleggerscultuur en politieke ontwikkelingen. Een verbetering van de waardering van de Nederlandse kapitaalmarkt is nodig om een beursgang (IPO) competitief te maken ten opzichte van de private markt en een IPO op een openbare kapitaalmarkt in het buitenland.

- **Definieer landelijke ambities op basis van een langetermijnvisie, gedragen door alle stakeholders en verankerd in een samenhangende agenda**

Op 18 december 2020 is de strategie 'Nieuwe kansen voor Topsector Life Sciences & Health' gepresenteerd⁶⁰. De strategie richt zich op het versterken van de internationale positie van de sector, het verbeteren van het vestigingsklimaat, en het benutten van maatschappelijke, economische en wetenschappelijke kansen. Tot op heden heeft deze strategie echter nog niet geleid tot een sectorbrede benadering waarbij het volledige potentieel van de sector wordt benut.

Recentelijk, op 11 april 2025, heeft de Nederlandse overheid aangekondigd dat Nederland tegen het jaar 2040 tot de mondiale kopgroep wil behoren op het gebied van innovatie en de toepassing van biotechnologie⁶¹. De nieuwe visie benadrukt het versnellen van de

marktintroductie van biotechnologische innovaties om uitdagingen op het gebied van gezondheid, voedselproductie en de circulaire economie aan te pakken. Deze langetermijnambitie wordt ondersteund door investeringen en regelgevende aanpassingen om innovatie te bevorderen, en vraagt om nauwe samenwerking tussen alle betrokkenen.

Het is wenselijk om een strategie met een landelijke ambitie te definiëren op basis van een langetermijnvisie, gedragen door alle stakeholders en verankerd in een samenhangende agenda, vergelijkbaar met de benadering in Denemarken en Duitsland⁶². Structurele interdepartementale samenwerking bevordert de gezamenlijke commitment tussen ministeries. Daarbij is het van belang dat het ministerie van Economische Zaken en Klimaat, dat inzet op economische groei en omzet, en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, dat zich richt op betaalbaarheid en toegankelijkheid, een samenhangend beleid waarborgen. Dit draagt bij aan een gedeeld eigenaarschap en voorkomt mogelijk tegengesteld beleid.

4.1. Toelichting KPI's (vervolg)

Domein	KPI	Eenheid	Toelichting	Jaartal	Bron
Talent en onderwijs	Aanwezigheid universiteiten	index	Aantal universiteiten	2024	ShanghaiRanking's Academic Ranking of World Universities ³⁷
	Gekwalificeerd personeel	#	Aantal afgestudeerden in relevante vakgebieden per jaar	2023	INSEAD Global Talent Competitiveness Index ³⁹
Infrastructuren	Digitale infrastructuur	index	Gemiddelde internetsnelheid en dekking van digitale netwerken	2024	IMD World Competitiveness, Digital index ⁴⁰
	Logistieke netwerken	index	Efficiëntie van transport en logistieke netwerken, gemeten aan de hand van de gemiddelde levertijd en kosten	2024	IMD World Competitiveness, Infrastructure index ⁴¹
	Energieprijzen	EUR/kWh	Gemiddelde kosten van energie voor bedrijven	2024	World Population Review ⁴²
	Aanwezigheid productiefaciliteiten	#	Aantal beschikbare faciliteiten voor productie en fabricage	2024	KPMG, Site Selection ²³
	Afvalverwerking	index	Afvalproductie en -behandeling voor de gehele economie en voor specifieke afvalstromen	2022	EUROSTAT, waste generation ⁴⁴
Markttoegang en -potentieel	Patenten	#	Geregistreerde patenten in de life sciences in een land per jaar	2024	European Patent Office ⁴⁸
	Toegang tot internationale markten	EUR	Totale export van medicinale en farmaceutische producten (SITC 54)	2024	EUROSTAT, COMEXT database ⁴⁹
	Toegang tot nieuwe geneesmiddelen	#	Mediane tijd tot beschikbaarheid is het aantal dagen tussen de datum waarop er een vergunning is voor het in de handel brengen van een medicijn en de datum van beschikbaarheid voor patiënten. Voor de meesten is dit het moment waarop producten toegang krijgen tot de vergoedingslijst.	2025	EFPIA Patients W.A.I.T. Indicator ⁵⁰
	Concurrentie-positie	index	Algemene concurrentiepositie van een land, gemeten aan de hand van internationale concurrentie	2025	IMD World Competitiveness index ⁵⁵
	Aanwezigheid hoofdkantoren	#	LS-bedrijven met hoofdkantoor gevestigd in het land	2025	Mergr life science companies ⁵⁶

4.2. Selectiecriteria

Er zijn criteria opgesteld om vanuit een longlist met KPI's tot een shortlist te komen voor de benchmark. Het onderstaande trechtermodel helpt om de juiste KPI's te selecteren door stapsgewijs te filteren op (ir)relevante en (on)bruikbare KPI's:

1. Relevantie voor vestigingsklimaat LS-sector. Selectie van KPI's die van invloed zijn op hoe aantrekkelijk een land is voor LS-bedrijven om er zich te vestigen. Hierbij is beoordeeld of ieder domein dekkend en evenredig is vertegenwoordigd.

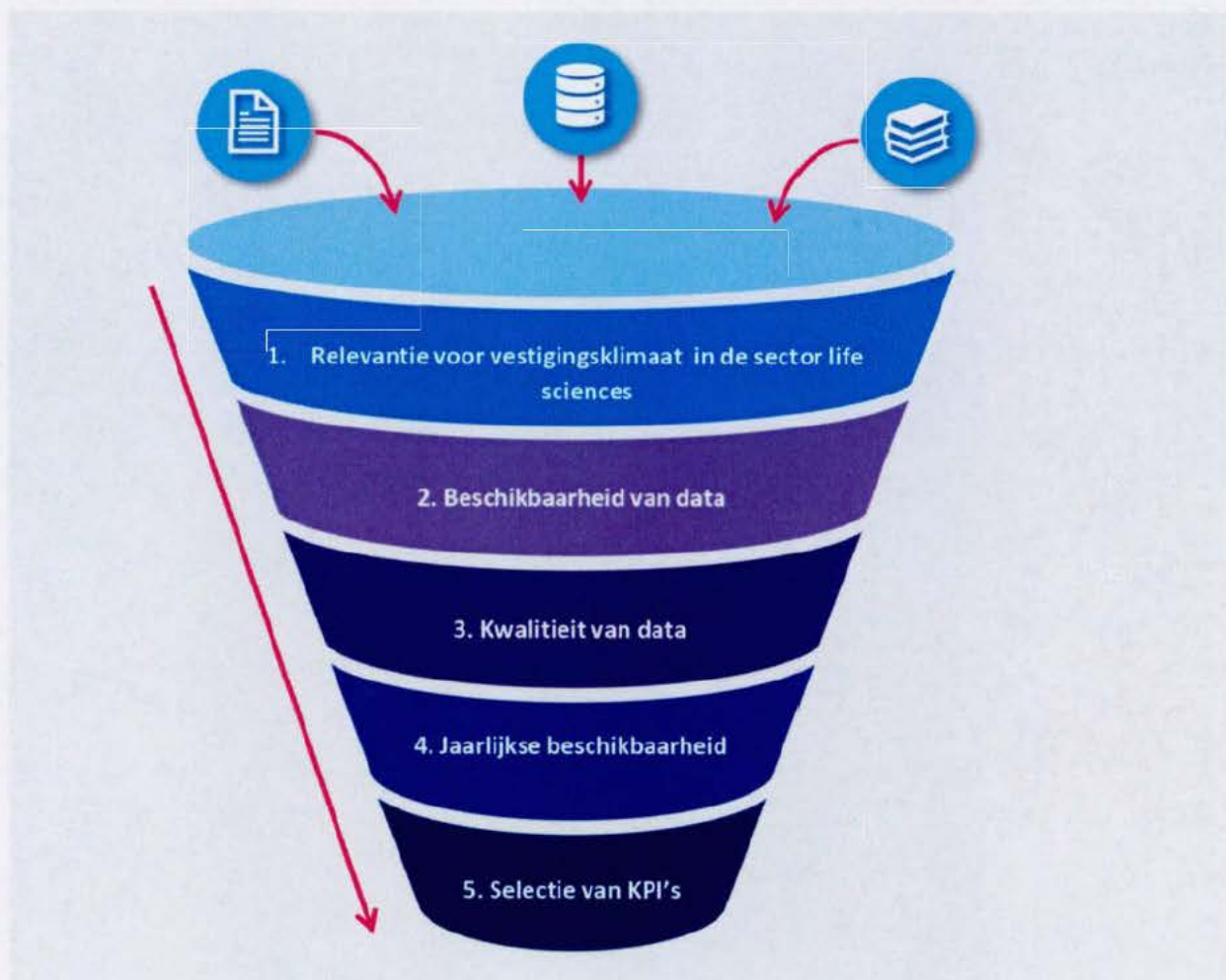
2. Beschikbaarheid van data. Getoetst of de data (publiek) toegankelijk en beschikbaar is voor Nederland, alle EU-landen, China, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Zwitserland. Er wordt beoordeeld of er uniforme meetmethoden worden gehanteerd voor de beoogde landen.

3. Kwaliteit van data. Er moet een heldere beschrijving zijn van de methode om de kwaliteit en bruikbaarheid van de data te kunnen waarborgen. Daarnaast wordt gecontroleerd of de datasets afkomstig zijn van betrouwbare en erkende instanties.

4. Jaarlijkse beschikbaarheid. Om consistentie en continuïteit te waarborgen, dient ervoor te worden gezorgd dat de

rapporten, indexen of databases jaarlijks worden bijgewerkt. Een minimale vereiste is dat er minimaal data beschikbaar is vanaf 2022.

5. Selectie van KPI. Na het doorlopen van de bovenstaande methoden en criteria, wordt de definitieve keuze in samenspraak gemaakt voor de KPI's die voldoen aan alle selectiecriteria en relevant zijn voor de benchmarkstudie naar het vestigingsklimaat voor LS-bedrijven. Bij de selectie van KPI's wordt beoordeeld of de KPI onderscheidend is en geen overlap vertoont met andere KPI's en/of meetmethoden.

4.3. Uitkomsten benchmark per land voor domeinen en KPI's

Domein	KPI	België	Bulgarije	China	Cyprus	Denemarken	Duitsland	Estland	Finland
Economische factoren	Bbp-groei	21	8	2	5	4	29	30	28
	Publieke investeringen in R&D	3	30	10	28	8	6	15	7
	Private investeringen in R&D	7	22	2	23	9	3	13	18
	Aanwezigheid R&D-faciliteiten	7	22	2	24	11	3	27	22
	Mediaan inkomen	10	31	32	17	6	13	20	11
	Gezondheidszorguitgaven	6	23	32	17	14	3	25	10
	Gezondheidszorgstelsel	15	13	29	31	8	5	19	2
Arbeidsmarkt	Werk-privébalans	9	15	15	15	2	8	21	21
	Loonkloof	6	24	31	31	13	3	12	2
	Productiviteit	5	31	32	30	4	13	23	11
	Arbeidswetten en regelgeving	26	5	27	8	13	32	15	11
Bestuur	Vennootschapsbelastingtarief	23	2	23	3	17	30	12	12
	Decarbonisatiebeleid	4	11	1	5	26	21	12	20
	AVG-wetgeving	3	3	1	3	17	17	3	17
	Milieu-regulering	18	3	1	2	23	30	32	29
	Corruptie	11	29	29	19	1	9	8	2
Talent en onderwijs	Aanwezigheid universiteiten	12	29	1	22	16	4	22	14
	Gekwalificeerd personeel	12	31	29	21	3	11	15	5
Infrastructuren	Digitale infrastructuur	12	32	8	28	2	14	15	7
	Logistieke netwerken	11	32	9	28	2	12	22	5
	Energieprijzen	26	3	1	22	29	26	21	9
	Aanwezigheid productie-faciliteiten	8	17	2	27	10	3	28	23
	Afvalverwerking	19	10	29	31	10	1	18	10
Markttoegang en marktpotentieel	Patenten	12	30	5	25	10	2	26	15
	Toegang tot internationale markten	5	25	10	28	12	3	32	19
	Toegang tot nieuwe geneesmiddelen	15	28	14	8	7	2	24	10
	Concurrentiepositie	13	30	9	23	2	10	18	8
	Aanwezigheid hoofdkantoren	10	23	5	28	13	3	30	15
	Totaalscore	329	562	391	552	292	316	558	363
Ranking landen	7	27	14	21	4	5	26	10	

4.3. Uitkomsten benchmark per land voor domeinen en KPI's (vervolg)

Domein	KPI	Frankrijk	Griekenland	Hongarije	Ierland	Italië	Kroatië	Letland	Litouwen
Economische factoren	Bbp-groei	18	11	27	17	26	3	31	10
	Publieke investeringen in R&D	11	21	23	18	24	22	29	25
	Private investeringen in R&D	6	26	17	16	8	27	28	28
	Aanwezigheid R&D-faciliteiten	7	19	15	14	7	31	24	31
	Mediaan inkomen	14	25	29	8	15	27	24	23
	Gezondheidszorguitgaven	4	21	29	28	20	24	22	26
	Gezondheidszorgstelsel	9	26	22	20	25	27	9	14
Arbeidsmarkt	Werk-privébalans	6	24	12	29	1	15	13	9
	Loonkloof	17	28	29	7	26	21	8	5
	Productiviteit	10	25	28	2	14	19	29	22
	Arbeidswetten en regelgeving	23	18	20	18	3	6	9	21
Bestuur	Vennootschapsbelastingtarief	23	17	1	3	21	7	23	5
	Decarbonisatiebeleid	24	8	18	10	13	9	23	27
	AVG-wetgeving	17	17	3	17	17	3	3	3
	Milieuregulering	21	22	6	17	8	10	7	13
	Corruptie	12	24	31	7	22	26	17	15
Talent en onderwijs	Aanwezigheid universiteiten	7	16	21	14	5	22	29	22
	Gekwalificeerd personeel	14	28	27	10	23	30	24	22
Infrastructuren	Digitale infrastructuur	11	29	31	9	24	26	22	13
	Logistieke netwerken	13	26	27	10	21	29	23	20
	Energieprijzen	23	11	2	31	32	5	18	20
	Aanwezigheid productie-faciliteiten	11	16	20	5	4	21	26	31
	Afvalverwerking	10	29	19	15	6	23	26	8
Markttoegang en marktpotentieel	Patenten	3	23	22	11	8	32	30	24
	Toegang tot internationale markten	11	22	16	4	7	23	27	26
	Toegang tot nieuwe geneesmiddelen	19	26	25	23	12	18	22	32
	Concurrentiepositie	17	27	25	3	22	29	20	12
	Aanwezigheid hoofdkantoren	4	25	20	12	8	20	28	25
	Totaalscore	365	610	565	378	422	555	594	532
Ranking landen	11	30	28	12	16	23	29	20	

4.3. Uitkomsten benchmark per land voor domeinen en KPI's (vervolg)

Domein	KPI	Luxemburg	Malta	Nederland	Noorwegen	Oostenrijk	Polen	Portugal	Roemenië
Economische factoren	Bbp-groei	21	1	21	12	32	7	14	25
	Publieke investeringen in R&D	27	31	12	14	5	19	17	32
	Private investeringen in R&D	28	28	12	20	15	14	21	24
	Aanwezigheid R&D-faciliteiten	27	27	4	27	19	13	16	21
	Mediaan inkomen	3	16	9	4	7	26	22	30
	Gezondheidszorguitgaven	31	12	9	16	5	27	11	30
	Gezondheidszorgstelsel	28	32	7	12	17	18	21	30
Arbeidsmarkt	Werk-privébalans	14	15	5	3	30	28	26	15
	Loonkloof	19	25	14	1	20	22	16	27
	Productiviteit	1	17	6	3	7	26	21	24
	Arbeidswetten en regelgeving	30	14	23	4	1	29	31	6
Bestuur	Vennootschapsbelastingtarief	22	32	29	17	20	8	31	6
	Decarbonisatiebeleid	15	31	29	6	14	25	17	7
	AVG-wetgeving	3	17	17	17	17	17	3	3
	Milieu-regulering	31	19	19	26	25	14	9	5
	Corruptie	32	27	6	3	12	23	18	27
Talent en onderwijs	Aanwezigheid universiteiten	22	29	8	16	9	12	16	29
	Gekwalificeerd personeel	9	16	4	6	13	26	18	32
Infrastructuren	Digitale infrastructuur	19	17	5	6	16	23	21	27
	Logistieke netwerken	15	16	7	4	8	25	17	31
	Energieprijzen	14	4	19	6	25	16	14	7
	Aanwezigheid productie-faciliteiten	32	24	12	21	9	7	18	24
	Afvalverwerking	19	17	4	10	2	19	26	32
Markttoegang en marktpotentieel	Patenten	17	29	7	18	14	16	19	26
	Toegang tot internationale markten	31	29	8	21	13	17	18	20
	Toegang tot nieuwe geneesmiddelen	13	1	11	16	4	29	31	30
	Concurrentiepositie	10	0	5	6	15	28	19	26
	Aanwezigheid hoofdkantoren	22	30	7	16	14	18	19	25
	Totaalscore	555	556	319	331	388	552	530	621
Ranking landen	23	25	6	8	13	21	19	31	

4.3. Uitkomsten benchmark per land voor domeinen en KPI's (vervolg)

Domein	KPI	Slovenië	Slowakije	Spanje	Tsjechië	Verenigd Koninkrijk	Verenigde Staten	Zweden	Zwitserland
Economische factoren	Bbp-groei	15	13	6	18	18	8	21	16
	Publieke investeringen in R&D	13	26	20	16	9	2	1	4
	Private investeringen in R&D	19	28	10	25	5	1	11	4
	Aanwezigheid R&D-faciliteiten	16	24	5	7	12	1	16	6
	Mediaan inkomen	19	28	18	21	5	1	12	2
	Gezondheidszorguitgaven	15	18	13	19	8	1	7	2
	Gezondheidszorgstelsel	3	22	11	24	4	1	6	16
Arbeidsmarkt	Werk-privébalans	26	23	4	24	31	32	6	9
	Loonkloof	15	23	10	30	9	18	3	11
	Productiviteit	18	27	16	20	15	12	8	9
	Arbeidswetten en regelgeving	12	27	16	25	17	2	10	22
Bestuur	Vennootschapsbelastingtarief	8	15	23	8	23	15	14	11
	Decarbonisatiebeleid	22	19	28	32	3	1	16	30
	AVG-wetgeving	3	3	17	3	17	2	17	17
	Milieuregulering	11	15	12	16	28	4	27	24
	Corruptie	16	24	19	19	10	14	5	3
Talent en onderwijs	Aanwezigheid universiteiten	22	22	6	16	3	2	10	11
	Gekwalificeerd personeel	19	25	20	17	8	2	7	1
Infrastructuren	Digitale infrastructuur	25	30	18	20	10	3	4	1
	Logistieke netwerken	24	30	18	19	14	6	3	1
	Energieprijzen	17	10	13	24	28	8	12	30
	Aanwezigheid productiefaciliteiten	28	28	6	15	14	1	19	13
	Afvalverwerking	3	26	24	16	8	25	7	4
Markttoegangen en marktpotentieel	Patenten	21	28	13	20	6	1	9	4
	Toegang tot internationale markten	9	30	14	24	6	2	15	1
	Toegang tot nieuwe geneesmiddelen	20	27	21	17	9	5	6	3
	Concurrentiepositie	24	31	21	14	16	7	4	1
	Aanwezigheid hoofdkantoren	30	23	9	17	2	1	11	6
	Totaalscore	473	645	411	526	338	178	287	262
Ranking landen	17	32	15	18	9	1	3	2	

[Home.kpmg](https://home.kpmg)

home.kpmg/socialmedia

KPMG aanvaardt enkel aansprakelijkheid jegensopdrachtgever.

© 2025 KPMG Advisory N.V., een Nederlandse naamloze vennootschap en lid van de KPMG wereldwijde organisatie van onafhankelijke lidfirma's die zijn aangesloten bij KPMG International Limited, een Engelse besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid. Alle rechten voorbehouden.

De naam en het logo van KPMG zijn gedeponeerde handelsmerken of handelsmerken van KPMG International.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

AmCham
T.a.v. de heer M. ter Haar
Postbus 15783
1001 NG AMSTERDAM

Kenmerk: 202500677

Den Haag, 9 december 2025

Geachte heer Ter Haar,

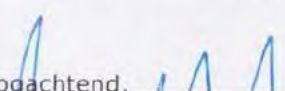
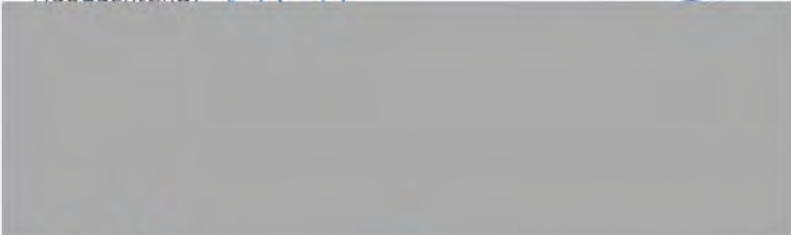
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Houdachtend,

Sybrand Buma
Informateur

202500678

Sybas van Meema Berna
CDL

Inlede komen der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EB Van Haag

3 December 2020

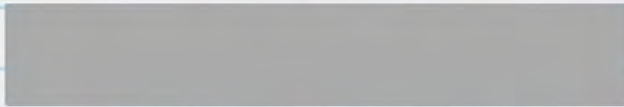
Geachte Men van Meema Berna,

Meed veel dan voor het laatste
tussen CDL en Dbl' Ge veel
compl. menten! veel dan voor de
meeste zogen meche stuw die is
van L herontkensen in de me vrye
mediapollumatie, voer in
"verloren" woorden in in
telev. zit interview van gisteren!
Te ben heel dankbaar om mij
beta te begrijpen v2009 in me
in conditie voor na volgen.
In 1900 wilde ik een fichte man
zijn! Daarom ben ik in de jaren
70's/80's een deel in een
kleine spatschool in Schiedams-
de Meide van jonge bodybuilders.
Volgen mij is dat helemaal gelukt!
Met kwartje is gevallen; kamerzee.
Scheppeijk tot en de des van van dat!

(7)

Ik had in die tijd al wel grote
psychologische problemen, vooral angst-
stoornissen, maar name al wankeel.

Vanaf 1991 heb ik mezelf weer herman
opnieuw opgeleefd door geleen,
voor gezette tijdstrategieën en
beelden kerk. Miss wil ik enkele
dingen in mijn leven zijn: een
goed Christen, 2005 L, een echte
gentleman met stijl, 2005 L en
een beelden kerkken en ont-
waken van diegenen en bloemen.
Voor 2005 met de formatie
Mogeliken en met heel
vrijwillige geest.

Woestijn veger, Desert, Bergen Zee
olieverf op doek, J W V Zandee

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Kenmerk: 202500679

Den Haag, 9 december 2025

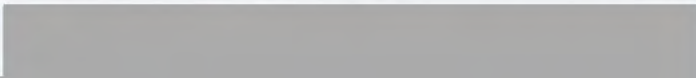
Geachte

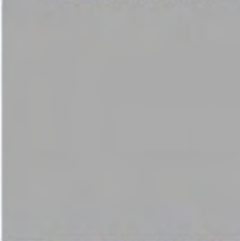
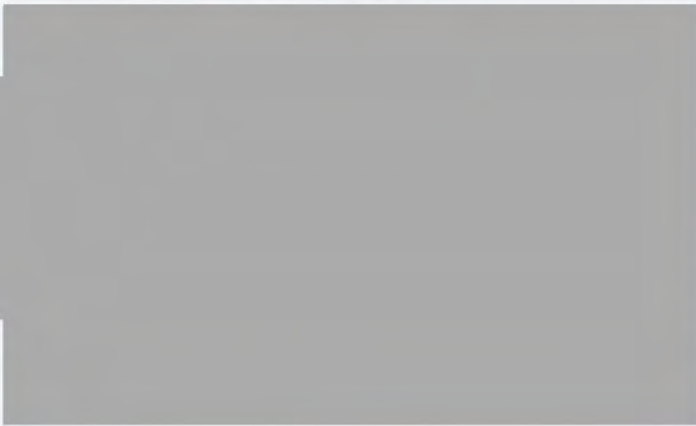
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hooftachtend,

Sybrand Buma
Informateur

Aan: De Tweede Kamer
t.a.v. de informateur
p/a Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

202500600

Datum

Betreft

4 December 2025

Brief voor de informateur t.b.v. de kabinetsvorming over landbouw/voeding

Geachte informateur,

Wij vragen u bij de kabinetsformatie ruimte te maken voor een pakket maatregelen dat breed wordt gesteund door burgers, boeren en maatschappelijke organisaties, en dat bijdraagt aan drie urgente doelen: **een gezondere bevolking, haalbare klimaat- en stikstofdoelen, en eerlijke opbrengsten voor boeren**. Concreet pleiten wij voor het combineren van een beperkte heffing op vlees (met volledige terugsluis naar boeren) met een landbouw-ETS dat duurzaam produceren beloont en emissies via doelsturing en jaarlijks dalende emissieplafonds substantieel verlaagt.

De TAPP Coalitie verenigt 80 organisaties, die samen 2,4 miljoen Nederlanders en 5000 bedrijven vertegenwoordigen, waaronder voedselbedrijven, cateraars, landbouworganisaties, jongerenbewegingen, groene bedrijven, wetenschappers en gezondheids-, milieu- en dierenwelzijnsorganisaties. Wij zetten ons in voor eerlijk voedselprijsbeleid dat gezondheid en duurzaamheid stimuleert en boeren perspectief biedt.

Wij zijn verheugd over de richting die het D66-CDA tussenverslag 'Samen aan de slag voor een sterker Nederland' (2 december 2025), schetst op het gebied van preventie, normering, beprijzing van ongezonde producten, versnelling van de landbouwtransitie en eerlijke prijzen voor duurzame producten. Graag bieden wij u een concreet en breed gedragen beleidsvoorstel¹ aan dat niet alleen aansluit op deze voornemens, maar tevens de stappen aanreikt om deze voornemens daadwerkelijk te concretiseren.

Voorstel: Eerlijke beprijzing voor gezondheid en klimaat, gekoppeld aan volledige terugsluis van de opbrengsten ter versterking van de landbouw

Wij adviseren het normeren en beprijzen van ongezonde producten, met name rood en bewerkt vlees, te koppelen aan een **volledige terugsluis van de opbrengsten naar veehouders**. De effectiviteit van een heffing van 10 cent per 100 gram vlees is afhankelijk van deze terugsluisconstructie: zij creëert financiële ruimte voor investeringen in stikstofreductie, klimaatmaatregelen en dierenwelzijn, en borgt gelijktijdig maatschappelijk en sector breed draagvlak.

Sterk maatschappelijk draagvlak

Wij hebben dit voorstel uitgewerkt op basis van brede maatschappelijke input, waaronder twaalf Provinciale Diners waarin boeren, politici en burgers met elkaar in gesprek gingen over een toekomstbestendig voedselsysteem. Deze gesprekken hebben bevestigd dat gerichte beprijzing met volledige terugsluis naar veehouders wordt gezien als een eerlijke en uitvoerbare route voor de landbouwtransitie. Dit voorstel sluit aan bij wat burgers en boeren zelf wenselijk vinden. Uit onderzoek blijkt dat het voorstel brede steun geniet: 63% van de Nederlanders (MarketResponse, 2025) en 53% van de veehouders (Prosu, 2024) zijn voorstander van een heffing op vlees, mits de opbrengsten rechtstreeks worden ingezet voor stikstofreductie, klimaatmaatregelen en dierenwelzijn. De steun is de afgelopen twee

¹ <https://files.myonline.company/3139/2025-12-04/Op-weg-naar-de-gezondste-generatie-ooit-keuzes-voor-gezond-voedselbeleid.pdf>

jaar verder toegenomen, ondanks hogere voedselprijzen, wat bevestigt dat burgers bereid zijn iets meer te betalen wanneer duidelijk is dat de meerprijs niet in de algemene middelen verdwijnt, maar daadwerkelijk ten goede komt aan boeren en verduurzaming. Ook het landelijke burgerpanel duurzame eiwitconsumptie adviseerde om dierlijke producten duurder en plantaardige producten goedkoper te maken, onder meer door btw-verlaging op groente en fruit. Deze maatschappelijke signalen laten zien dat het voorstel niet alleen effectief is, maar ook breed wordt gedragen en aansluit bij wat de samenleving zelf aangeeft.

Advies: Combineer de heffing met een landbouw-ETS

Wij adviseren de regering om prijsmaatregelen te koppelen aan een emissiehandelssysteem (ETS) voor de landbouw. Een dergelijk systeem beloont duurzaam agrarisch ondernemen, leidt naar verwachting tot een reductie van 2–4 Mton CO₂-eq per jaar, creëert een omschakelfonds voor boeren en biedt ruimte om burgers via een klimaatbonus te compenseren. Het sluit bovendien aan bij geborgde doelsturing: boeren behouden zelf de keuze hoe zij hun emissiereductie realiseren en het verkleint de kans op fors intrekken van dier/fosfaatrechten in 2035 als de doelen voor doelsturing voor CO₂-eq. en stikstof niet zijn gehaald. Een consumentenheffing op vlees laat zich goed combineren met een landbouw-ETS. Deze combinatie voorkomt dat productie verschuift naar het buitenland en stimuleert zowel een duurzamer, gezonder consumptiepatroon als verduurzaming aan de productiekant. In het recente Burgerberaad Klimaat sprak 93% van de deelnemers zich uit voor invoering van een landbouw-ETS, waarbij een deel van de opbrengsten wordt ingezet voor omschakeling. Ook de milieuwerkgroepen van VVD, CDA, D66 en GL-PvdA adviseerden positief over een de agri-ETS. Wij bepleiten kleine en biologische bedrijven van ETS te ontzien.

Oproep uit de samenleving

Het tussenverslag stelt dat “de overheid dit niet alleen kan en oplossingen in de samenleving zoekt”. De TAPP Coalitie deelt deze observatie, maar constateert ook dat die oplossingen er al zijn: de brede maatschappelijke coalitie en het Burgerberaad waarop wij hierboven hebben gewezen hebben concrete en uitgewerkte voorstellen aangedragen voor eerlijker prijzen voor gezond en duurzaam voedsel, voor terugsluis naar boeren, voor stimulering van plantaardige en biologische voeding en over de eiwittransitie.

Verzoek aan de informateur

Wij vragen u om in het regeerakkoord de volgende elementen op te nemen,:

1. **Invoering van een bescheiden, breed gedragen heffing op vlees**, volledig teruggesluisd naar boeren voor stikstof, klimaat en dierenwelzijn.
2. **Invoering van een landbouw-ETS** dat duurzaam produceren beloont (2–4 Mton CO₂-eq reductie).
3. **Maatregelen om gezond en plantaardig voedsel goedkoper te maken**, waaronder verlaging van btw of gerichte stimulering via subsidies of publieke voorzieningen (More Plant Based Action Plan).
4. **Afspraken met en wetgeving voor supermarkten en horeca over de eiwittransitie**, zodat het aandeel plantaardig eiwit tijdig stijgt.
5. **Een plek voor maatschappelijke organisaties in eventuele nieuwe productschappen**, zodat het voedselsysteem breed gedragen wordt.

Deze maatregelen bieden aanzienlijke gezondheidswinst, klimaatwinst en financiële verlichting, terwijl zij boeren ondersteunen en perspectief bieden.

Met vriendelijke groet,

Jerome Remmers, directeur True Animal Protein Price (TAPP) Coalitie en

André Nollkaemper,, Hoogleraar Internationaal Recht UvA en voorzitter Stichting TAPP Coalitie

#0000#00#XOXOEX# - 5J1XN

Tweede Kamer
t.a.v. de informateur
Pla Bureau Woodvoering
Kabinetstformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

TAPP Coalitie
Minhassestra. 1
1093 RS Amsterdam

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

TAPPC
T.a.v. de heer J. Remmers
Minahassastraat 1
1094 RS AMSTERDAM

Kenmerk: 202500681

Den Haag, 9 december 2025

Geachte heer Remmers,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Houdachtend

Sybrand Buma
Informateur

202500682

Tweede Kamer der Staten-Generaal
Ter attentie van Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

datum	4 december 2025	telefoon	06-30617460
onderwerp	Oproep profielorganisaties aan informateur	e-mail	dbaars@verus.nl

Geachte heer Van Haersma Buma,

Deze weken werkt u aan het maken van concrete afspraken op tal van beleidsterreinen, waaronder onderwijs. Onderwijs vormt de basis voor een bloeiende, pluriforme en vreedzame samenleving. Wij roepen u daarom op onderwijs in de formatieperiode de aandacht te geven die het verdient – op een manier die het onderwijsveld dient.

Als profielorganisaties vertegenwoordigen wij een belangrijk deel van het maatschappelijk middenveld op het onderwijsterrein en representeren wij de diversiteit die het onderwijslandschap kenmerkt. Namens onze leden vragen wij u te werken aan onderwijsbeleid dat geworteld is in de praktijk door

- het pedagogisch perspectief als uitgangspunt te nemen voor het onderwijsbeleid;
- te zorgen voor samenhangende langetermijnambities en structurele bekostiging voor het onderwijs;
- de belangrijke rol en verantwoordelijkheid van schoolbesturen te erkennen in een onderwijsbestel gebaseerd op positieve subsidiariteit.

Hieronder werken wij deze drie punten nader uit.

Pleidooi voor het pedagogisch perspectief als uitgangspunt

Het onderwijs staat voor grote opgaven. Als meest urgent worden vaak genoemd de aanhoudende en ongelijk verdeelde lerarentekorten, de dalende leeropbrengsten in taal en rekenen/wiskunde en de kansenongelijkheid en sociale segregatie in het onderwijs. Als profielorganisaties vragen we nadrukkelijk aandacht voor een pedagogisch perspectief op onderwijs als basis voor het

onderwijsbeleid om deze en andere opgaven aan te pakken. Het vertrekpunt van het onderwijs ligt in de menswording van de leerling. Dit vraagt om een duidelijke betere balans tussen persoonsvorming, kwalificatie en socialisatie, waarbij de uitgangspunten van beleid telkens vanuit deze drie doelfuncties samen worden geformuleerd. Het vraagt ook om vertrouwen en ruimte voor onderwijsprofessionals om leerlingen te bieden wat zij in hun context en met het oog op hun brede ontwikkeling nodig hebben, ook als het gaat om het realiseren van de gewenste opbrengsten. Onderwijsbeleid, zowel van de overheid als van scholen en hun besturen dient gericht te zijn op het faciliteren van leraren om hun werk op deze manier uit te kunnen voeren. In de bijlage bij deze brief werken we het pedagogisch perspectief verder uit.

Zorg voor samenhangende langetermijnambities

De profielorganisaties onderstrepen [het pleidooi van de Onderwijsraad](#) in zijn brief aan u van 20 november 2025 om te komen tot samenhangend en op de lange termijn gericht beleid en stabiele en toereikende financiering voor het onderwijs op de lange termijn en niet te bezuinigen op onderwijs. Dit sluit ook aan bij eerdere rapporten en adviezen van McKinsey ([Een verstevigd fundament voor iedereen](#)) en het interdepartementale beleidsonderzoek [Koersen op kwaliteit en kansengelijkheid](#).

Erken de belangrijke rol en verantwoordelijkheid van schoolbesturen in het onderwijsbestel

Zoals de Onderwijsraad schreef in zijn advies [Een duidelijke positie voor schoolbesturen](#), hebben schoolbesturen een belangrijke knooppuntfunctie in het onderwijsbestel. Wij pleiten ervoor die belangrijke rol en verantwoordelijkheid te erkennen in een bestel gebaseerd op positieve subsidiariteit, waarin de overheid waar mogelijk de verantwoordelijkheid belegt bij het schoolbestuur, het schoolbestuur op het schoolniveau en de schoolleider op het niveau van de klas. In dit verband wijzen wij op wetsvoorstellen die het nu demissionaire kabinet in voorbereiding heeft en die niet rijmen met dit principe, zoals het wetsvoorstel Strategisch personeelsbeleid ([zeer kritisch ontvangen door de Onderwijsraad](#) en het onderwijsveld) en het wetsvoorstel Gerichte bekostiging (voorzien van een [zeer kritisch advies van de Raad van State](#) en van het onderwijsveld). Meer in het algemeen zien wij met onderwijsjurist Martijn Nolen in zijn bijdrage aan de bundel ter gelegenheid van het afscheid van professor Ben Vermeulen een overheid die steeds meer stuurt en normen stelt, ook buiten het parlement om en daarbij “weinig rekenschap geeft van de vrijheid van onderwijs of de pedagogisch-didactische autonomie”. Wij zijn er niet van overtuigd dat deze beweging helpt om de problemen in het onderwijs op te lossen. Sterker nog: tot nu toe heeft het niet geholpen.

Het belang van een dialoog over de bedoeling van het onderwijs

Onze inzet hebben we hierboven beschreven: samen vanuit het pedagogisch perspectief onderwijsuitdagingen aanpakken. Met een evenwichtige werkverdeling tussen overheid (die vanuit stelselverantwoordelijkheid stuurt op hoofdlijnen) en onderwijsbesturen (die zich met passie en lokaal maatwerk inzetten voor hun eigen scholen, rekening houdend met collectieve belangen). Het is belangrijk daarbij gezamenlijk in dialoog de bedoeling en de doelen van het onderwijs en de functie van onderwijsinstellingen vast te stellen. Op basis hiervan volgt het gesprek over zaken als sturing, bekostiging, kansengelijkheid en lerarentekort. Naar zo'n dialoog zien wij uit. In het belang van leerlingen. Van leraren. Van ons allemaal.

Als profielorganisaties leveren wij vanuit onze eigen visie en nauwe relatie met het veld graag een bijdrage aan een onderwijsbestel dat ruimte biedt aan de pluriformiteit die onze samenleving kenmerkt (en de daarbij passende keuzevrijheid voor ouders en leerlingen) en dat daardoor voor alle leerlingen en studenten het best mogelijke onderwijs biedt. Begin dit jaar spraken wij hierover met toenmalig staatssecretaris Paul. Wij zetten dit gesprek graag voort met het nieuwe kabinet.

Wij wensen u veel wijsheid bij het uitvoeren van uw formatieopdracht en roepen u nogmaals op om onderwijs een prominente plaats te geven in het komende regeerakkoord.

Met hartelijke groet,

Mark Buck (Verus)

Ekon Hartog (VBS)

Jan-Willem de Leeuw (VGS)

Michel Rog (Vereniging van vrijescholen)

Ayhan Tonca (ISBO)

Frank de Wit (VOS/ABB)

PostNL
Port Betaald

Postbus 381, 3440 AJ Woerden

Vereniging voor katholiek
en christelijk onderwijs

Tweede Kamer der Staten-Generaal
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500EA Den Haag

NK1CC - #X830X0X#00#0000#
#0000#00#X0X0X0#

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Profielorganisatie - p/a Verus
T.a.v. de heer M. Buck
Postbus 381
3440 AJ WOERDEN

Kenmerk: 202500683

Den Haag, 9 december 2025

Geachte heer Buck,

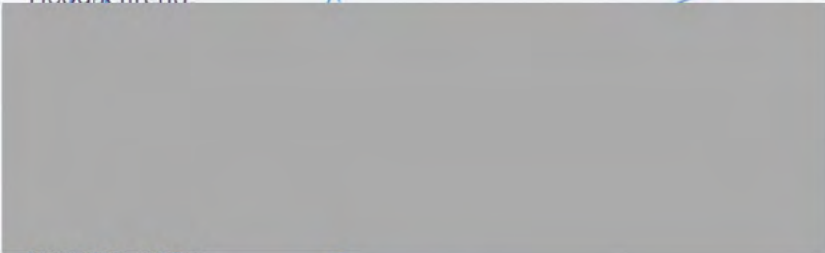
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend

Sybrand Buma
Informateur

202500604

De Tweede Kamer
Informateur kabinetsformatie 2025
De heer Mr. S. Van Haersma Buma
t.a.v. Bureau Woordvoering
Kabinetsformatie
Postbus 20018 2500 EA Den Haag

Onderwerp: **uitgestoken hand Coalitie Anders Reizen aan dhr. Van Haersma Buma**

Utrecht, 4 december 2025

Geachte heer Van Haersma Buma,

Coalitie Anders Reizen verenigt de 70 grotere werkgevers van Nederland (met gezamenlijk ruim 550.000 medewerkers) die zich als doel hebben gesteld om hun mobiliteit te verduurzamen. In de afgelopen tien jaar hebben we in deze periode gezamenlijk klinkende resultaten bereikt: een cumulatieve besparing van ruim 2 Megaton CO₂ op zakelijke mobiliteit (woon-werk, dienstreizen en internationaal reizen) en 2,8 Megaton CO₂-reductie als je de COVID periode meerekent. 2 Megaton Co₂ reductie komt grofweg overeen met de jaarlijkse directe Co₂ emissies van een kwart miljoen huishoudens.

Wij zien grote kansen om de duurzame mobiliteitstransitie verder te versnellen. Daarom reiken wij jou als Kamerlid met duurzame mobiliteit in portefeuille en groot voorstanderstander van meer ruimte van de fiets onder meer, de hand en delen in dit schrijven enkele hoofdprioriteiten die politiek breed kunnen worden omarmd. We presenteren onze aanbevelingen hieronder in 3 clusters:

- **Fiscaal & Regelgeving**
- **Bereikbaarheid voor iedereen**
- **Werkgevers als versnellers**

Fiscaal & Regelgeving

1. Maak de duurzame mobiliteitskeuzes fiscaal aantrekkelijk (fiets, EV, OV, deelmobiliteit)

Een aantrekkelijk en eenvoudig fiscaal kader voor de langere termijn stimuleert duurzame keuzes. Denk aan hogere fietsvergoedingen, het stimuleren van tweedehands elektrische auto's, een belastingvrij kader voor (lease)fietsen en een fiscaal aantrekkelijke regeling voor deelmobiliteit. Dit voorkomt dat de transitie een inkomenskwesitie wordt en maakt duurzame mobiliteit voor iedereen toegankelijk.

2. Vergroot de WKR-ruimte gericht voor duurzame mobiliteit

Met een gerichte uitbreiding van de WKR met separate ruimte voor duurzame mobiliteit kunnen werkgevers zonder extra uitvoeringslasten direct duurzame reisopties stimuleren. Dit vergroot de

bereikbaarheid, verlaagt de filedruk en maakt duurzame mobiliteit betaalbaar voor alle medewerkers, ook in regio's met minder OV-aanbod. Kleine prikkels leiden aantoonbaar tot gedragsverandering.

3. Vergroot ruimte voor deelmobiliteit in ruimtelijk en parkeerbeleid

Huidige parkeernormen remmen de opschaling van deelmobiliteit. Door flexibelere normen en ruimte voor publiek-private oplossingen kan deelmobiliteit sneller groeien en wordt schaarse ruimte efficiënter benut, met voordelen voor woningbouw en bereikbaarheid.

Bereikbaarheid voor iedereen

4. Stimuleer semi-publieke mobiliteit voor betere bereikbaarheid

Werkgevers kunnen en willen met pendeldiensten, mobiliteitshubs, deelmobiliteit en bedrijfsshuttles snel extra vervoerscapaciteit creëren — zonder nieuwe infrastructuur. Dit ontlast het OV, ondersteunt woningbouw en vergroot de bereikbaarheid van bedrijventerreinen en buitengebieden. Regelgeving staat dit nu vaak in de weg.

5. Maak de internationale trein een volwaardig alternatief voor zakelijk vliegen

Verbeter aansluitingen, creëer meer directe verbindingen en vereenvoudig ticketing. Consistente beprijzing van vliegen helpt daarbij.

6. Investeer in OV, fiets en last-mile oplossingen voor betere bereikbaarheid

Een sterk, veilig en fijnmazig OV- en fietsnetwerk met voorrang voor de fiets is essentieel voor gedragsverandering bij mensen. Werkgevers zien dagelijks waar de knelpunten liggen, met name op bedrijventerreinen en in buitengebieden en kunnen regionaal bijdragen aan oplossingen. Dit zou ook een deel van de oplossing zijn voor onze arbeidsproductiviteitsproblemen. Om de circa 1,5 miljoen mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt letterlijk bij het werk te brengen. Ook zorgt het ervoor dat mensen meer uur in de week kunnen gaan werken.

Werkgevers als versnellers

7. Zet werkgevers in als versnellers van congestieverlichting, slim laden en energie-integratie

Werkgevers beschikken over grote laadinfrastructuren en elektrische wagenparken. Door aangepaste en duidelijke regels voor slim laden, energiedelen en opslag kunnen zij het net ontlasten.

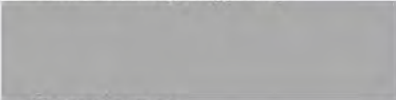
8. Zorg voor continuïteit in beleid en verminder administratieve lasten door CO₂-rapportages te harmoniseren

Continuïteit in beleid is voor werkgevers cruciaal voor de blijvende investeringsbereidheid in duurzame mobiliteit. Verder worden werkgevers geconfronteerd met dubbele lasten rondom WPM, CSRD en CO₂-

monitoring. Harmonisatie en één geïntegreerd rapportagekanaal levert uitvoerbaarheid voor werkgevers, tijd, geld en betere datakwaliteit op voor de overheid.

Uiteraard zijn we graag bereid om indien gewenst onze aanbevelingen nader toe te lichten. Coalitie Anders Reizen staat klaar om kennis, data en 'best practices' te delen. Met het Kabinet maar ook met de rest van Nederland. De werkgevers kunnen, zeker met gerichte beleidskeuzes, een grote en snelle bijdrage leveren aan een bereikbaar, betaalbaar en duurzaam Nederland. We hebben laten zien dat het kan en reiken graag de hand om dit samen in heel Nederland verder te brengen. Wij staan in de startblokken om onze bijdrage te leveren.

Met vriendelijke groet,

Gwen Jansen

Directeur
Coalitie Anders Reizen

www.andersreizen.nu

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Anders Reizen
T.a.v. mevrouw G. Jansen
Langerakbaan 183 unit 1674
3544 PE UTRECHT

Kenmerk: 202500685

Den Haag, 9 december 2025

Geachte mevrouw Jansen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend

Sybrand Buma
Informateur

202500 606

Aan: De heer Van Haersma Buma

De Tweede Kamer
Ter attentie van Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Nogat B.V.
Prinses Beatrixlaan 5
2595 AK Den Haag

Datum 3 December 2025**Betreft** Visie Nogat op energiezekerheid: kies voor interconnectie en hergebruik infrastructuur**Interconnectie met Noorwegen en hergebruik infrastructuur cruciaal voor leveringszekerheid én energietransitie**

Nogat is Nederland's meest strategische energieinfrastructuur op de Noordzee. Ons pijpleiding systeem verbindt Nederland met gasvelden op de Noordzee op Nederlandse, Deense en Duitse wateren. Er zijn vergevorderde plannen om onze infrastructuur te verbinden met Noorwegen voor een alternatieve route van Noors gas naar Nederland. Daarnaast is Nogat optimaal gepositioneerd om een grote rol te spelen bij het (internationale) transport van CO₂ en waterstof. Door leveringszekerheid te borgen en de energietransitie mogelijk te maken, draagt onze strategische infrastructuur bij aan de korte en lange termijn energiezekerheid en -transitie van Nederland tegen de laagst mogelijke maatschappelijke kosten.

Interconnectie met Noorwegen als meesterzet voor energiezekerheid

Momenteel werkt Nogat samen met partners aan de ontwikkeling van een directe gasverbinding tussen Nederland en Noorwegen: hiervoor is slechts 3 kilometer nieuwe pijpleiding nodig. Met deze uitbreiding versterkt Nederland op *korte termijn* zijn betrouwbare en veilige gasaanvoer door de importcapaciteit te diversifiëren en krijgt het meer grip op de fysieke gasstroom naar Nederland. Deze strategische verbinding met het Noorse gasnetwerk vergroot de importcapaciteit van hoog-calorisch gas in Den Helder met circa 5 miljard kubieke meter per jaar (bcm/j) – goed voor ongeveer 20% van de totale Nederlandse gasvraag (of 40% van de hoog calorische binnenlandse vraag). Deze additionele Noorse volumes verlagen de kosten per eenheid gas waardoor de Nederlandse gas productie op de Noordzee geoptimaliseerd wordt (hogere gas baten NL). Bovendien verlaagt Noors gas de CO₂ footprint van het Nederlands aardgasverbruik ten opzichte van LNG import uit Azië of Amerika.

De samenwerking met Duitse en Noorse partijen is gestart, met aandacht voor natuurbescherming en -versterking, ruimtelijke inpassing en vergunningverlening. Ook zijn gesprekken gaande met het Ministerie van Klimaat en Groene Groei (KGG) en andere betrokken partijen om in 2027 tot een breed gedragen investeringsbesluit te komen.

Hergebruik infrastructuur maakt waterstof op zee tegen laagst maatschappelijke kosten mogelijk

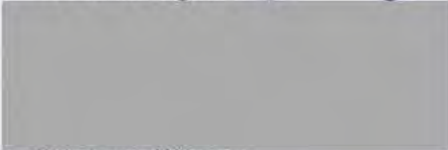
Op *lange termijn* kan Nogat's infrastructuur op de Noordzee benut worden om mogelijk CO₂ en waterstof te transporteren tegen de laagst mogelijke maatschappelijke kosten. Hergebruik van onze infrastructuur is logisch vanuit circulariteitsoverwegingen, kosten en snelheid van realisatie, en sluit ook perfect aan op de timing van de transitie van fossiel naar duurzame bronnen. De uitfasering van gas in Nederland mid jaren 2040, valt gelijk met de plannen voor grootschalige waterstofproductie op zee en import. Zo draagt hergebruik van Nogat's bestaande

energieinfrastructuur, als ook de voorgestelde interconnectie met Noorwegen, bij aan een sterke positie van Nederland op gebied van leveringszekerheid en energietransitie zonder dat grote investeringen in nieuwe infrastructuur op zee nodig zijn.

Om te kunnen blijven investeren in de energiezekerheid van Nederland zijn een aantal zaken randvoorwaardelijk. Nogat vraagt daarom de volgende punten mee te nemen:

1. **Onderken het belang van versterkte energiezekerheid en weerbaarheid infrastructuur:** expliciet in het komende coalitieakkoord en ondersteun ons initiatief voor een connectie met Noorwegen, dat bijdraagt aan de energieleveringszekerheid van Nederland en weerbaarheid van kritische infrastructuur voor zowel de korte- als lange-termijn.
2. **Kies voor hergebruik van infrastructuur bij visie op het toekomstig energiesysteem:** neem onze energieinfrastructuur mee in uitgangspunten van uw beleid en geef voorrang aan hergebruik waar mogelijk. Zo kan het energiesysteem van de toekomst worden ontwikkeld tegen de laagste maatschappelijke kosten.
3. **Geef de markt de ruimte bij ontwikkeling toekomstig energiesysteem op zee:** Herzie het marktmodel voor de ontwikkeling van het waterstofnetwerk op zee, dat momenteel zowel wordt geblokkeerd door de 'pauzeknop' op waterstof op zee als ook het gekozen marktmodel (gereguleerde toegang). Successen in het verleden bij het ontwikkelen van een nieuwe commodity markt (publiek/privaat) heeft ons geleerd dat (transport) infrastructuur en commodity in samenhang en integraal bekeken moet worden. Het is belangrijk de markt ruimte te bieden voor de ontwikkeling van waterstofinfrastructuur en het bredere energiesysteem van de toekomst.

Met vriendelijke groet,
Namens Nogat B.V.

Falco van Wissen
Managing Director

Over Nogat

Al meer dan 30 jaar transporteert NOGAT B.V. (Northern Offshore Gas Transport) gas van de Nederlandse, Deense en Duitse sectoren van de Noordzee via haar eigen onderzeese pijpleidingsysteem naar de gasbehandelingsinstallatie aan land in Den Helder. Nogat draagt zo bij aan energiezekerheid en weerbaarheid. Bovendien kan er nu al groen en koolstofarm gas en waterstof worden toegevoegd aan ons systeem om de CO₂-uitstoot te verminderen.

Aandeelhouders

Nogat wordt ondersteund door een groep ervaren en betrokken aandeelhouders: Eni (Nogat-operator), EBN, PGGM en Spirit Energy. Samen brengen zij operationele expertise, maatschappelijke verantwoordelijkheid en een lange-termijn visie. Hun gezamenlijke kracht ondersteunt onze rol als stabiele en onafhankelijke infrastructuurbeheerder in een veranderend energielandschap.

Kaart met Nogat systeem (groen) in nabijheid (3 km) van het Noorse offshore gasnet (rood)

202500608

Brede Bouwcoalitie Overijssel

P/a Provincie Overijssel

Luttenbergstraat 2

Postbus 10078

8000 GB Zwolle

Telefoon 038 499 88 99

overijssel.nl

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

KvK 51048329

IBAN NL45 RABO 0397 3411 21

Datum	Kenmerk	Bijlagen	Uw brief	Uw kenmerk
		Manifest van de Brede Bouwcoalitie Overijssel		

Onderwerp: Koersvast bouwen aan Nederland en Overijssel

Geachte (in)formateur,

In Overijssel wordt al jaren intensief samengewerkt rond wonen & bouwen. Marktpartijen, woningcorporaties, gemeenten en provincie werken effectief samen, op zowel lokaal, regionaal als provinciaal niveau. Wij waren de eerste die de woondeals afsloten en zijn goed op stoom om de afgesproken nieuwbouwaantallen ook te realiseren. Wij denken dat onze aanpak, waarin we schakelen tussen schalen en elkaar iets gunnen, een voorbeeld kan zijn voor andere regio's. In bijgevoegd manifest geven we aan hoe het nieuwe kabinet ons kan ondersteunen en maken we duidelijk wat we zelf ondernemen.

Met beleefde groet,

Namens alle marktpartijen, woningcorporaties, gemeenten en provincie die actief zijn in de lokale en regionale platforms, verenigd in de Brede Bouwcoalitie Overijssel (de provinciale versnellingstafel woningbouw),

Els Birkenhäger
Voorzitter Brede Bouwcoalitie Overijssel

KOERSVAST BOUWEN AAN NEDERLAND & OVERIJSSSEL

Manifest van de Brede Bouwcoalitie Overijssel

De woningmarkt in Nederland, en ook in Overijssel, staat op scherp. Tekorten, trage procedures, stijgende prijzen en een gebrek aan betaalbare woningen zetten inwoners onder druk. Tegelijkertijd lopen we vast op stikstof, een overbelast elektriciteitsnet en een tekort aan uitvoeringscapaciteit. Jongeren wachten te lang op een woning, vergunningen stokken en ondernemers missen duidelijkheid. De schade voor inwoners en bedrijven groeit dagelijks. Dat moeten én kunnen we samen beter doen. Daarvoor is koersvastheid nodig: een Rijk dat ruimte geeft, regels vereenvoudigt en langjarig investeert in wonen, energie, bereikbaarheid en leefbaarheid.

Overijssel laat zien dat versnelling, samenwerking en vertrouwen in regionale kracht het verschil maken.

1. Een duidelijke koers: landelijke ambitie, regionale uitvoering

Overijssel committeert zich aan het realiseren van 47.300 woningen tot 2030, verdeeld over 30% sociale huur, 40% middenhuur of betaalbare koop en 30% vrije sector. Deze ambitie kan alleen slagen als landelijke doelen koersvast worden vertaald naar ruimte voor regionale uitvoering. Wij vragen het Rijk om stabiel beleid, voorspelbare investeringsprogramma's en een samenhangende aanpak tussen wonen, bereikbaarheid, economie en ruimte. Daarbij hoort ook het nakomen van afspraken over woningbouw en financiering, zodat regio's kunnen plannen, bouwen en leveren.

Overijssel organiseert zelf een publiek-private monitor voor alle gemeenten en maakt de woningzoekende zichtbaar via initiatieven als IkWillem. Zo sturen we op feiten, tempo en menselijk perspectief. Het Rijk kan deze regionale uitvoeringskracht versterken door regelgeving te vereenvoudigen, structurele middelen beschikbaar te stellen en het eigenaarschap van de regio te respecteren.

2. Samenwerking als sleutel tot versnelling

De Overijsselse Woonaanpak verenigt provincie, gemeenten, corporaties, ontwikkelaars en bouwers – met als fundament de Woonkeuken, de Brede Bouwcoalitie, de Bouwbrigade en lokale bouwplatforms. Deze netwerken verbinden kennis, capaciteit en beleid. Door dossiers als wonen, zorg, economie en energie te koppelen, realiseren we gebalanceerde en

toekomstbestendige oplossingen. Het Rijk kan dit versterken door integrale samenwerking niet te belemmeren met verkokerde wet- en regelgeving, maar juist te stimuleren met gezamenlijke uitvoeringsprogramma's en open kennisuitwisseling.

We investeren in opleidingen en versterken de ambtelijke capaciteit om de uitvoeringskracht te vergroten. Overijssel bewijst dat samenwerking over domeinen heen sneller, slimmer en beter werkt dan ieder voor zich. Het Rijk is hierbij nodig als betrouwbare partner, die regionaal initiatief beloont in plaats van centraliseert.

3. Versnellen door doen

De Brede Bouwcoalitie Overijssel pakt knelpunten aan: trage planprocedures, beperkte capaciteit en vastlopende businesscases. Door slimmer te faseren ('timeslots') stemmen we planningen beter op elkaar af en benutten we netcapaciteit optimaal. Bestaande structuren worden hergebruikt om bureaucratie te voorkomen. Deze praktische aanpak vraagt van het Rijk dat het ruimte biedt voor maatwerk, snellere vergunningverlening en een vereenvoudigd stelsel van planprocedures.

Een flexibel en betrouwbaar wettelijk kader is onmisbaar om tempo te houden. Het Rijk kan helpen door obstakels rond stikstof, energieaansluitingen en financiering structureel aan te pakken, zodat gemeenten en bouwpartners kunnen uitvoeren zonder steeds nieuwe hindernissen.

4. Betaalbaar, zorggeschikt en toekomstbestendig wonen

We bouwen niet alleen veel, maar ook goed. Overijssel richt zich op betaalbaarheid, doorstroming en passende woonvormen. Er worden 8.060 geschikte woningen voor ouderen gerealiseerd – van nultreden tot geclusterde en zorggeschikte woningen – zodat mensen langer zelfstandig kunnen wonen. Daarnaast stimuleren we coöperatieve woonvormen, transformatie en woningsplitsing. Het Rijk kan dit ondersteunen door stimuleringsregelingen te verruimen, fiscale drempels te verlagen en financieringsinstrumenten te vereenvoudigen. We koppelen woningbouw aan zorg, energie en leefbaarheid. Nieuwe concepten krijgen ruimte, ook als ze buiten bestaande kaders vallen. Het Rijk kan helpen door beleidsruimte te bieden voor innovatieve woonvormen en doorstroming fiscaal en juridisch eenvoudiger te maken.

5. Duurzaam en innovatief bouwen

Binnen het Actieprogramma Toekomstbestendig Bouwen stimuleert Overijssel circulaire, biobased en klimaatadaptieve bouw. We experimenteren met energyhubs, warmtenetten en thuisbatterijen als oplossingen voor netcongestie. Onze inzet is helder: duurzaam bouwen is geen keuze meer, maar noodzaak. Het Rijk kan dit ondersteunen met langjarige investeringen, stabiele regelgeving en structurele innovatiefondsen, zodat succesvolle regionale pilots kunnen opschalen tot landelijk beleid.

6. Middelen, mensen en mandaat

Alle Overijsselse gemeenten, woningcorporaties en bouwers investeren flink en Provinciale Staten hebben €27 miljoen beschikbaar gesteld voor de Woonaanpak – een stevig fundament, maar geen eindpunt. We vragen het Rijk om structurele investeringen in woningbouw, versoepeling van stikstof- en netbeperkingen en versterking van de gemeentelijke uitvoeringskracht. Regio's die vooroplopen verdienen extra ondersteuning, terwijl achterblijvers hulp nodig hebben om aan te haken. Overijssel investeert ondertussen zelf in kennis, samenwerking en innovatieve financieringsvormen om tempo te houden.

Samen koersvast bouwen aan brede welvaart

De verkiezingen vormden een kantelpunt. Nederland heeft behoefte aan stabiliteit, uitvoeringskracht en vertrouwen. Overijssel toont dat het kan: met samenwerking, verantwoordelijkheid en daadkracht. Wij vragen het Rijk om hetzelfde te doen: koers houden, partnerschap tonen en ruimte bieden aan regio's die willen leveren. Door samen koersvast te bouwen – aan woningen, leefomgeving en energie – versterken we de brede welvaart van vandaag én morgen.

Koersvast bouwen = samen doen. Overijssel bewijst dat regionale daadkracht de sleutel is tot landelijke doorbraken.

Namens alle marktpartijen, woningcorporaties, gemeenten en provincie die actief zijn in de lokale en regionale platforms, verenigd in de Brede Bouwcoalitie Overijssel (de provinciale versnellingsstafel woningbouw).

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Brede Bouwcoalitie Overijssel
T.a.v. mevrouw E. Birkenhäger
Postbus 10078
8000 GB ZWOLLE

Kenmerk: 202500689

Den Haag, 9 december 2025

Geachte mevrouw Birkenhäger,

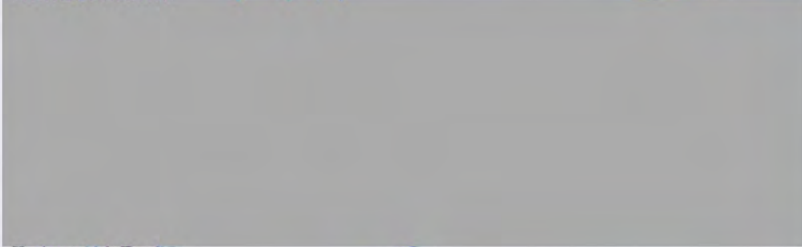
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Houdachtend,

Sybrand Buma
Informateur

202500690

Aan: de Tweede Kamer

T.a.v. informateur de heer S. Buma
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Betreft: Onveiligheid in landelijk gebied door problematiek wolf

28 november 2025

Geachte heer Buma,

In het kader van de lopende kabinetsformatie wil ik uw aandacht vestigen op een onderwerp dat, ondanks zijn urgentie, vooralsnog nauwelijks aan bod lijkt te komen in Den Haag: de door de aanwezigheid van wolven snel toegenomen onveiligheid voor bewoners in het landelijk gebied.

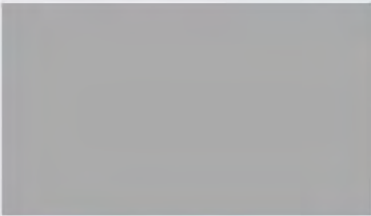
Na een aantal jaren redelijk in harmonie geleefd te hebben met toen nog geringe aantallen en nog schuwe wolven, neemt het aantal incidenten sterk toe. Naast weidedieren (die helaas ook achter goedgekeurde wolfwerende rasters aangevallen en verscheurd worden), worden ook hardlopers, fietsers, kinderen en honden aangevallen. In tegenstelling tot wat 'experts' beweren: ook kort aangelijnde honden worden aangevallen en ernstig verwond. De wolven zijn niet meer schuw en begeven zich, ook overdag, actief in de nabijheid van mensen.

Wolven komen dus niet langer alleen in natuurgebieden voor, maar worden nu ook veelvuldig binnen of nabij woonwijken waargenomen. En dat zijn helaas niet alleen zwervers die een nieuw territorium zoeken. Voor inwoners van Gelderland, Utrecht, Drenthe en Friesland, de provincies waar de wolf zich gevestigd heeft (en waar hun aantal snel groeit), leidt dit tot een voortdurend gevoel van onveiligheid. Het uitlaten van een hond – iets wat normaal gesproken vanzelfsprekend en veilig zou moeten zijn – is voor mij en vele anderen een stressvol moment geworden. En kan alleen door continu alert te zijn op gevaar en prikstoffen, fluiten/toeters, spray en andere verdedigingsmiddelen mee te nemen.

Maar er speelt meer dan het niet meer kunnen houden van graas- c.q. weidedieren en het niet meer uit kunnen laten van de hond:

- Hulphonden kunnen niet meer opgeleid worden.
- Kinderen kunnen niet meer veilig naar school of naar de sportclub fietsen.
- Horeca ziet het aantal klanten teruglopen.
- De heide wordt niet meer begraasd door schapen en dreigt daardoor te verdwijnen.

Er is grote maatschappelijke onrust en toegenomen polarisatie tussen dat deel van het platteland waar men de problemen met de wolf dagelijks ervaart, en o.a. de Randstad waar men de wolf van een veilige afstand bekijkt, en de problemen bagatelliseert dan wel ontkent.

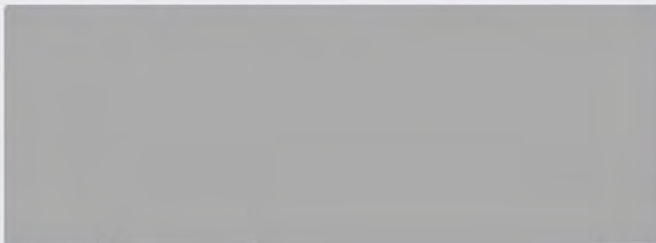

De overheid heeft volgens de Grondwet de taak om haar burgers een veilige leefomgeving te bieden. Wanneer inwoners in hun dagelijkse leven niet meer veilig zijn, is ingrijpen dus noodzakelijk. Dit heeft de overheid tot nu toe nagelaten. De overheid neemt daarmee, naast aanvallen op dieren, ook bewust het risico op meer dan de drie aanvallen op kinderen die er tot nu toe al waren. Gelukkig hadden die nog een goede afloop....

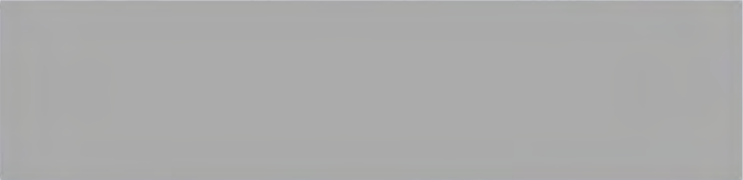
Ik verzoek u daarom deze kwestie expliciet op de agenda te zetten tijdens de kabinetsformatie. Een helder, praktisch en uitvoerbaar wolvenbeleid is dringend noodzakelijk om zowel de veiligheid van inwoners als van hun dieren te waarborgen.

Ik vertrouw erop dat u de veiligheid en leefbaarheid op het platteland serieus neemt en dat dit onderwerp meegenomen wordt in de komende gesprekken.

Met vriendelijke groet,

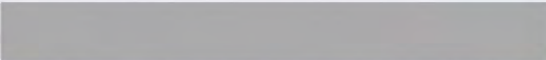

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Kenmerk: 202500691

Den Haag, 9 december 2025

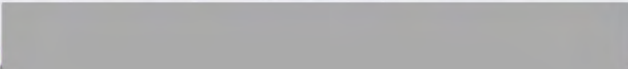
Geachte

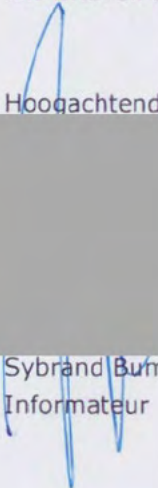
Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Wellicht ten overvloede, zoals op de website (www.kabinetsformatie2025) staat vermeld, worden alle brieven aan de informateur openbaar gemaakt.

Hoogachtend

Sybrand Bunn
Informateur